

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI İSLÂM HUKUKU

**17. YÜZYIL OSMANLI HUKUKUNDA TESEBBÜB
HALİNDE DAMÂN**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak ERGİN

İSTANBUL

2019

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI İSLÂM HUKUKU

**17. YÜZYIL OSMANLI HUKUKUNDA TESEBBÜB
HALİNDE DAMÂN**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Burak ERGİN

020117YL2

Danışman

Doç. Dr. Asım Cüneyd KÖKSAL

İSTANBUL

2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda numaralı 020117YL29 Burak ERGİN 'in hazırladığı "17. Yüzyıl Osmanlı Hukukunda Tesebbüb Halinde Damân" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 23/05/ 2019 günü (15 : 00 – 17 : 00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

İMZA

Doç. Dr. Asım Cüneyd KÖKSAL

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

İMZA

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

İMZA

Prof. Dr. Kemal YILDIZ

Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Burak ERGİN

23.05.2019

ÖZET

17. YÜZYIL OSMANLI HUKUKUNDA TESEBBÜB HALİNDE DAMÂN

Osmanlı ulemasından Fudayl Çelebi gibi bazı âlimler tazmin sorumluluğuyla ilgili özel eser kaleme almak suretiyle Hanefî literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Aynı şekilde şeyhülislam da tazminle ilgili verdikleri fetvalarla Hanefî geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı âlimlerinin eserlerine de atıf yapılarak Hanefilerin genel tazmin sorumluluğu itlâf üzerinde yoğunlaşmak suretiyle ortaya konulduktan sonra ikinci bölümde bu tazmin sorumluluğuyla ilgili olan üç konu ele alınacaktır. Tesebbüb halinde damânla ilgili seçilen bu üç konu, Hanefilerin genel tazmin sorumluluğundan nasıl ve neden ayrıldıklarını ortaya koymaya yöneliktir. Bu üç konudan birincisi olan siâye meselesi, tamamen Hanefilerin tazmin sorumluluğundan ayrılmalarını göstermesi açısından önemlidir. Diğer iki konuda ise tamamen Hanefiler tazmin sorumluluğunu terk etmemiş, sadece bazı meselelerde zaman içerisinde buna aykırı hükümler vermişlerdir. Ayrıca bu çalışmanın amacı, üç meseleyle ilgili 17. yy şeyhülislamlarının verdikleri fetvalarla, Hanefî geleneği ne ölçüde ve nasıl sürdürdükleri ve mezhep içerisinde tartışılan hangi görüşleri esas aldıklarını göstermeye yöneliktir.

Anahtar Kelimeler

Fudayl Çelebi, tazmin sorumluluğu, tesebbüb halinde damân, 17. yüzyıl şeyhülisamları

SUMMARY

CAUSAL COMPENSATION IN 17TH CENTURY OTTOMAN LAW

Some jurists from Ottoman scholars such as Fudayl Chalabi contributed to Hanafi Literature by writing some books peculiar to the subject of the responsibility of the compensation. Shaykh-ul-Islams also continued (traditional) Hanafi jurisprudence in their fatwas related to the responsibility of the compensation. After Hanafis' general responsibility of the compensation had been shown by referring to the works of Ottoman scholars in the first chapter, three subjects related to casual compensation were explained. These three subjects related to causal compensation aim to show how Hanafis left their general responsibility of the compensation. First of them, siaye, is a very important subject that shows the discrepancy of Hanafis from their responsibility of the compensation. Hanafis do not leave their responsibility of the compensation totally in the next two subjects but they put forward different verdicts in some private subjects. In addition, the aim of this study is to show the degree of shaykh-ul-Islams' obedience to Hanafi tradition and their style, the discussed opinions in the madhhab that they preferred by using 17th century shaykh-ul-Islam fatwas on these three subjects.

Key Words

Fudayl Chalabi, The Responsibility of The Compensation, Causal Compensation, 17th Century Shaykh-ul-Islams

ÖNSÖZ

Tesebbüb halinde damân konusu, Hanefî fıkıh kitaplarında ele alınan, içerisinde tazminle ilgili birçok ferî meseleyi barındıran ve doğrudan itlâfla ilişkisi hayli yüksek olan bir meseledir. Hanefî âlimleri doğrudan ve dolaylı itlâfla ilgili genel kaide ve kurallar koymuşlar ve hükümlerini bu kaidelere göre vermişlerdir. Ancak bazen çeşitli gerekçelere binaen bu kaidelerden ayrılarak faklı hükümler ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada Hanefîlerin tesebbüb halinde damânla ilgili olan üç meseleye yaklaşımları ortaya koyulduktan sonra neden bazı ferî meselelerde buna aykırı hüküm verdikleri ve 17. yy şeyhülislam fetva mecmularına bunun yansımaları ele alınacaktır.

Bu çalışma birçok kişinin katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Tez boyunca beni yönlendiren, eleştiriler getirerek konuyu farklı açılardan değerlendiren ve tezimi dikkatli bir şekilde okuyarak tashihlerde bulunan danışman hocam Doç. Dr. Asım Cüneyd KÖKSAL'a müteşekkirim. Değerlendirmelerinden istifade ettiğim değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Ali BARDAKOĞU ve Prof. Dr. Kemal YILDIZ'a teşekkür ederim. Ayrıca Osmanlıca metinleri okumamda bana yardımcı olan Dr. Murat KAYA, tez yazım sürecinde fikirleriyle bana yol gösteren Bayram PEHLİVAN ve akademiye girmemi teşvik eden Cemal KALKAN hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Son olarak maddi olarak beni destekleyen ve kütüphanesini kullanmamı sağlayan İLAM yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul 2019

Burak ERGİN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
BEYAN	iii
ÖZET	iv
17. YÜZYIL OSMANLI HUKUKUNDA TESEBBÜB HALİNDE DAMÂN.....	iv
SUMMARY	v
CAUSAL COMPENSATION IN 17TH CENTURY OTTOMAN LAW	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
Araştırmanın Sınırlandırılması	2
Araştırmada Kullanılan Kaynaklar ve Metot	4
BİRİNCİ BÖLÜM	7
HANEFİ MEZHEBİNDE TAZMİN SORUMLULUĞU	7
1.1. Damânın Tanımı	8
1.2. Allah ve Kul Hakkı Bakımından Damân	9
1.3. Hanefi Mezhebinde Tazminatın Sebepleri	11
1.3.1. Akid	12
1.3.1.1. Damân ve Emanet Akitleri	14
1.3.1.1.1. Sahih Alışveriş	15
1.3.1.1.2. Fasid ve Batıl Alışveriş	17
1.3.1.2. Damân ve Emanetin Beraber Bulunduğu Akitler	18
1.3.2. İtlâf	20
1.3.2.1. Doğrudan İtlâf (Mubâşeretle İtlâf)	20
1.3.2.2. Dolaylı İtlâf (Tesebbüben İtlâf)	22
1.3.3.3. Cana ve Mala Yönelik İtlâfın Unsurları	23
1.3.3.3.1. Fiil	23
1.3.3.3.2. Zarar	25

1.3.3.3.2.1. Mala Verilen Zarar	25
1.3.3.3.2.2. İnsana Verilen Zarar.....	28
1.3.3.3.3. Teaddî (Hukuka Aykırılık)	30
1.3.3.3.3.1. Akid Dışında Teaddî Teriminin Tezahürü	31
1.3.3.3.3.2. Akid İçinde Teaddî Teriminin Tezahürü.....	32
1.3.3.3.3.3. Teaddî ve Taammüd Kavramı Arasındaki İlişki.....	34
1.3.3.3.4. İliyet Bağı	36
1.3.3.3.4.1. Doğrudan İtlâfta Zarara Sebepiyet Veren Kişinin Sorumlu Tutulması.....	37
1.3.3.3.4.2. İliyet Bağını Kesen Sebepler.....	38
1.3.3.3.4.2.1. Mücbir Sebep.....	38
1.3.3.3.4.2.2. Zarar Görenin Fiili.....	40
1.3.3.3.4.2.3. Üçüncü Şahsın Fiili	40
1.3.3. Gasp.....	41
1.3.3.1. Tarifi	41
1.3.3.2. Gaspın Hükümü	44
1.3.3.2.1. Gasp Edilen Malın Zayi Olması veya İtlâf Edilmesi	46
1.3.3.2.2. Gasp Edilen Malın Menfaatinin Tazmini	47
1.4. Tazmin Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Durumlar	49
1.4.1. Zarar Gören Kişinin İzni	49
1.4.2. Yetkili Makamın İzni	51
1.4.3. Zaruret Hali ve Meşru Müdafaa	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
HANEFİ LİTERATÜRÜNDE VE 17. YÜZYIL ŞEYHÜLİSLAM FETVA MECMUALARINDA TESEBBÜB HALİNDE DAMÂN.....	54
2.1. Tesebbüb Halinde Damânın Hanefi Literatüründeki Yeri	56
2.2. Tahric Usulüyle Belirlenmiş Bir Mesele: İnsanları Şikâyet Etmek Suretiyle Zarara Sebep Olan Kişi (Siâye Meselesi)	58
2.2.1. Hanefi Literatürüne Göre	58
2.2.2. Siâye Konusunun Tarihi Bağlamı	62
2.2.3. 17. Yy Şeyhülislâm Fetvalarında Siâye	63
2.2.4. Konunun Değerlendirilmesi	70
2.3. İhmalkâr Davranılması Sonucu Oraya Çıkan Zararlar.....	71

2.3.1. Hanefi Literatürüne Göre	71
2.3.2. 17. Yy Şeyhülislam Fetva Mecmualarına Göre	77
2.3.3. Konunun Değerlendirilmesi	81
2.4. Hayvanların Verdiği Zararlar	82
2.4.1. Hanefi Literatürüne Göre	82
2.4.2. 17. Yy Şeyhülislam Fetva Mecmualarına Göre	85
2.4.3. Konunun Değerlendirilmesi	89
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çevirmen
ed.	: Editör
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Nr.	: Naşır
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Yer yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Osmanlı hukuku fıkıh tarihinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, bu konuda yapılan araştırmalar hayli sınırlıdır. Özellikle borçlar hukukuyla ilgili yapılan araştırmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Ayrıca şeyhülislam fetva mecmuaları, Osmanlı şeyhülislamlarının Hanefi geleneğini nasıl sürdürdükleri, ne ölçüde takip ettikleri ve fıkıh tarihine yaptıkları katkıyı görmek açısından önemlidir. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, bugüne kadar yapılmamış olan Hanefi tazmin sorumluluğu genel hatlarıyla ortaya konulacaktır. Fakat bu bölüm Hanefi mezhebinin tazmin sorumluluğunu bütün ve kapsayıcı bir şekilde ve konuyu tüketici olarak ortaya koyma iddiasında değildir. Zira böyle bir araştırma bizim çalışmamızın kapsamını aşacak niteliktedir. Birinci bölümde Hanefilerin ana hatlarıyla tazmin sorumluluğunu ortaya koymaktaki gayemiz, tazmin meselesini ifade etmek suretiyle ikinci bölüme bir hazırlık yapmaktır. Çünkü çalışmada görüleceği üzere dolaylı itlâfın bir sonucu olan tesebbüben damân konusunun doğrudan itlâfla irtibatı bir hayli yüksek olup konun anlaşılması buna bağlıdır. Aynı şekilde yeri geldiği zaman âlimler tesebbüben damânla ilgili meseleleri incelerken tazminatın diğer konularıyla da ilişki kurabilmektedir. Dolayısıyla birinci bölümde Hanefi tazmin sorumluluğunun ele alınması gerekmektedir. İkinci bölümde ise dolaylı itlâfın bir sonucu olan tesebbüben damânla ilgili fetvalar, Hanefi fûru fıkhıyla beraber ele alınmış ve Hanefi geleneği ile irtibatı incelenmiştir.

Bu araştırmanın temel olarak iddiası ve amacı, Hanefi tazmin sorumluluğunun genel kaide ve kurallarından zaman içerisinde ulemanın mezhebin farklı dinamiklerini kullanmak suretiyle bazı meselelerde neden ayrıldıklarını, bunu mezhebin genel tazmin anlayışıyla nasıl bağdaştırdıklarını ve 17. yy şeyhülislamlarının bunu fetva metinlerine nasıl yansıtıklarını ortaya koymaktır. Ayrıca yapılan bu araştırma, 17. yy şeyhülislam fetva mecmualarını 16. yüzyıla da atıf yapmak suretiyle incelemek ve Osmanlı şeyhülislamlarının fetva metinlerini oluştururken mezhep içerisinde tartışılan hangi

bakış açılarını dikkate aldıklarını ortaya koyup değerlendirmek amacını taşımaktadır. Aynı şekilde bu çalışmada Hanefi mezhebi içerisinde konuyla ilişkili bir değişimin olup olmadığı, olduyorsa buna sebep olan etkenlerin ne olduğu, değişimi yapan fakihlerin mezhebin temel ilke ve öğretileriyle bunu nasıl bağdaştırdıkları, zaman içerisinde bunun ulema tarafından kabul görüp görmediği ve bilhassa bu değişimin 17. yüzyıl Osmanlı ulemasında ne şekilde tezahür ettiği sorularının cevabı aranacaktır.

Araştırmanın Sınırlandırılması

Pozitif hukukta tazminle ilgili meseleler akdî ve akid dışı sorumluluk olarak ikiye ayrılmaktadır.¹ “Mevcut bir hukuksal ilişkinin taraflarından biri, bu ilişkinin kendisine yüklediği yükümlere aykırı hareket ederse yahut yükümlülüğü yerine getirmese, bu davranıştan dolayı sorumlu olur.” Bu sorumluluğa akdi sorumluluk denir.² Akid dışı sorumluluk ise, ortada herhangi bir sözleşmeye veya akde dayanan bir ilişki olmadan, kanunun herkese yüklediği görevlere aykırı hareket edilmesi veya kusurlu davranılması sonucu ortaya çıkan zarardan dolayı kişinin tazminle sorumlu olmasıdır.³

Pozitif hukukta yapılan bu ayırım, her ne kadar İslâm hukukunda açık bir şekilde yapılmamış ise de⁴ Hanefi fıkında sorumluluğu akid içi ve akid dışı olarak ikiye ayırmamız mümkündür. Nitekim damân ve emanet akidleri akid içi sorumluluğu ifade ederken, gasp akid dışı sorumluluğa işaret etmektedir. İtlâf ise her ikisinde de bulunabilir. Zira bazı durumlarda emanet akidlerinde teaddî akid içi sorumluluğun altına girer. Herhangi bir akdin olmadığı durumlarda teaddî sonucu meydana gelen zarar ise akid dışı sorumluluğu ifade eder. Ayrıca ikinci bölümde geleceği üzere Hanefi damân literatürüne göre böyle bir ayırım yapılması mümkün gözükmektedir. Nitekim tazminle ilgili özel bir eser kaleme alan Fudayl Çelebi (991/1583) tesebbüb halinde damânla ilgili özel bir başlık açmakta ve incelediği meseleler tamamen akitten bağımsız olarak verilen zararları içermektedir. Aynı şekilde Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1032/1623 [?]) kaleme aldığı tazminatla ilgili eserinde akid

---

¹ Eren, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, II, s. 21

² Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 181

³ Halil Kalabalık ve Murat Erdem, *Temel Hukuk Bilgisi, Seçkin*, s. 425

⁴ Kahveci, Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 25

dışı olan itlâflarla ilgili özel başlık açmakta ve bunları iki alt başlık halinde insana ve mala verilen zararlar olarak incelemektedir. Ele aldığı bu konularda özel olarak akid dışı diye bir ifade kullanmasa da incelediği meseleler akitten bağımsız olan konulardır. Ayrıca Bağdâdi ele aldığı bu konu başlıklarını doğrudan ve dolaylı itlâf şeklinde incelemektedir. Dolayısıyla tessebbüben damânı gerekli kılan dolaylı itlâf, akid dışı sorumluluğun itlâf bölümünün altında yer almaktadır.

17. yy Osmanlı şeyhülislamlarının fetva mecmularının bazılarında itlâfla ilgili bir başlığa rastlanmamıştır. Ancak tessebbüben damânla ilgili bazı fetva mecmualarında özel başlıklar yer alırken, diğer bir kısmında ise konuyla ilgili hususi bir başlık açılmamıştır. Özel başlık açılan fetva mecmualarında ise konuyla ilgili fetvalar sadece bu başlık altında incelenmeyip diğer konular altında da işlenmektedir. Tesebbüb halinde damânla ilgili olan bu konular, akidlerde olabildiği gibi akdin dışındaki haccın “cinâyât” bölümü, “hadler”, “lükâta”, “cinâyât” gibi konu başlıklarının altında incelenebilmektedir. Bundan dolayı 17. yüzyıl şeyhülislâm fetva mecmualarının tamamındaki tessebbüben damânla ilgili olan fetvaları incelememiz bu çalışmanın sınırlarını aşacak niteliktedir. Ayrıca birinci bölümde yapılacağı üzere konunun daha sistematik bir üslupla anlaşılabilmesi için dolaylı itlâfla ilişkili olan teaddî teriminin anlamı, akid içi ve akid dışı olmak üzere iki şekilde ele alınarak işlenmiştir. Dolayısıyla teaddî teriminin anlamı akid içi ve akid dışında bazı durumlarda değişebilmektedir. Bütün bunlara ilaveten burada her ne kadar akid içi ve akid dışı şeklinde bir ayırımın yapılması Hanefî fikhî açısından mümkün gözükse de amacımız başka bir hukuk sisteminde olan kavram ve tasnifleri birebir fıkha tatbik etmek değildir. Sadece buradaki amacımız modern hukukta olan bir tasniften yararlanmak suretiyle tezde incelemeye tabi tutulacak fetva ve fûru meselelerinin daraltılmasıdır. Dolayısıyla burada akid dışı tessebbüben damânla ilgili incelenecek olan hüküm ve fetvalar tamamen Hanefî mezhebinin kendi iç dinamikleri ve kavramları kullanılmak suretiyle işlenmeye çalışılacaktır. Bu sebeple pozitif hukukta yapılan akid içi ve akid dışı sorumluluk tasnifinden hareketle fetva mecmualarında konun daraltılmasına gidilerek sadece akid dışı olan tessebbüben damânla ilgili fetvalar incelenecektir.

Araştırmada Kullanılan Kaynaklar ve Metot

İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde Hanefi tazmin sorumluluğu genel hatlarıyla ortaya koyulacaktır. Dolayısıyla birinci bölümün yazılmasında Hanefi mezhebinin genel furu literatüründen istifade edilmiştir. Bununla beraber Osmanlı dönemini çalıştığımız için, bir süre kazaskerlik yapan ve kitabında tazminat bahsine özel bir başlık açan Osmanlı âlimi Şeyh Bedreddin'in *Cami'ü'l-Fusuleyn* adlı eserinden, Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-hükkâm*'ından ve Çivizâde'nin *el-Îsâr li-halli'l-Muhtâr* adlı eserinden bilhassa yararlanılmıştır. Ayrıca Osmanlı âlimi ve kadısı Fudayl Çelebi'nin *ed-Damânât* adlı hacimli ve henüz yazma halindeki telifinden ve ondan yaklaşık bir asır sonra yaşamış olan Bağdâdî'nin *Mecmaü'd-damânât*'ından çokça yararlanılmıştır. Fudayl Çelebi'nin eseri kendi dönemine kadar konuyla ilgili tartışmalara geniş ölçüde yer vermektedir. Ayrıca diğer furu eserlerinde rastlanmayan farklı nakil ve gerekçeler içermekte ve araştırmacıya zengin bilgiler vermektedir.

Modern dönemde İslam Hukukunda tazminat nazariyesiyle ilgili birçok çalışma yapılmakla beraber bu çalışmalar sadece Hanefi mezhebinin tazmin sorumluluğunu ortaya koymaktan ziyade genel olarak mezheplerin tazminle ilgili nazariyeleri birleştirilerek modern hukukla karşılaştırılması suretiyle olmuştur. Bunlardan Ali Hafif'in kaleme almış olduğu *ed-Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî* iki bölümden oluşan önemli bir çalışmadır. Kitabın birinci bölümünde genel olarak İslam hukukunda tazminatla alakalı meseleler ortaya konulurken ikinci bölüm kefaletle ilgilidir. Tazminat nazariyesiyle ilgili müstakil bir çalışma yapan diğer bir kişi ise Fevzi Feyzullah'dır. O, *Nazariyyetü'd-damân* adlı küçük hacimli eserinde konuları genel hatlarıyla ayrıntılara girmeden muhtasar şekilde ele almak suretiyle bir nazariye ortaya koymaya çalışmıştır. Vehbe Zuhayli konuyla ilgili kaleme aldığı *Nazariyyetü'd-damân* adlı eserinde kendinden önceki çalışmaları da dikkate alarak hacimli bir eser meydana getirmiştir. Eserinde tazminatın şartlarını ve unsurlarını ele aldıktan sonra tazminle ilgili genel kaide ve kuralları incelemiştir. Cana ve mala verilen zararlarda gerekli olan tazminatı ikiye ayırmak suretiyle sistematik bir taksim ortaya koymuştur.

Arapça literatürde tazmin nazariyesiyle ilgili yapılan çalışmaların benzerleri Türkçe literatürde de yapılmıştır. Bunlardan birisi Kemal Yıldız'ın yazmış olduğu *İslâm*

Sorumluluk Hukuku Akid Dışı Sorumluluk adlı doktora tezidir. Tezde genel olarak, akdin dışında bir kişinin diğer şahsın malına veya canına zarar vermesi ve bunun sonucunda tazminin gerekip gerekmeyeceğine dair genel bir tazmin anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili diğer bir çalışma ise Nuri Kahveci'nin yapmış olduğu *İslam Borçlar Hukukunda Tazminat* adlı doktora tezidir. Yazar, genel olarak modern hukuktan istifade etmek suretiyle İslam hukukunda genel bir tazmin nazariyesi ortaya koymaya çalışmıştır. Türkçe literatürde bunlara ilaveten yazılan makaleler de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Mehmet Akif Aydın'ın yazmış olduğu iki makaledir. Bunlardan birisi Hanefi mezhebine göre itlâf sonucu verilen zararlarla ilgilidir. Makalede doğrudan ve dolaylı itlâf hakkında Hanefi mezhebinin genel anlayışı modern hukuk nazariyelerinden istifade edilmek suretiyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Diğer makale ise gaspla ilgili olup burada da aynı şekilde Hanefi mezhebinin genel olarak gasba yaklaşımı ortaya konulmuştur. Teaddî konusuyla ilgili bir makale kaleme alan Ünal Yerlikaya makalesinde, modern nazariyelerde yapılan bir kavramsallaştırmayı eleştirmiştir. Onun iddiasına göre İslam hukukunda tazminatla ilgili yazılan kitap ve tezlerde *teaddî* teriminin modern hukukta kullanılan *hukuka aykırılık* kavramıyla aynı anlamda kullanılması problemlidir. Yerlikaya'nın ifade ettiğine göre teaddî terimi hukuka aykırılık kavramından daha geniş bir anlama sahiptir.

Tezimizin ikinci bölümünde 17. yüzyıla kadarki Hanefî füru fıkıh literatüründe konuyla ilgili olan tartışmalara yer verilmiş daha sonra da 16. yüzyıl şeyhülislam fetvalarına da yer yer atıf yapılmakla birlikte 17. yüzyıl şeyhülislam fetva mecmuaları incelenmiştir. Verilen fetva metinlerinde hangi görüşün esas alındığı tespit edilmeye çalışılmış ve konuyu gerekçelendiren füru ve tazminat literatüründen hareketle fetvalar temellendirilmiştir. Özellikle Fudayl Çelebi'nin *ed-Damânât* adlı eserinden ve Bağdâdî'nin *Mecmaü'd-damânât*'ından konuyla ilgili tartışmaları yansıtması açısından oldukça fazla istifade edilmiş ve yapılan tartışmalardan hareketle fetva metinleri okunmaya çalışılmıştır. Ayrıca nukûllü fetva mecmularında yapılan nakiller dikkate alınmak suretiyle fetvanın gerekçesi ve tercihi hakkında fikir yürütülmüştür. Zira şeyhülislam fetva metinlerinin gerekçe zikredilmeden verilmesi fetvanın yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak bununla beraber fetvaların kendinden önceki

geleneği dikkate alınarak hazırlanması fetvada hangi görüşün tercih edildiği ve gerekçenin ne olduğuna dair yorum yapma imkanı vermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HANEFİ MEZHEBİNDE TAZMİN SORUMLULUĞU

1.1. Damânın Tarifi

Damân sözlükte “birisine kefil olma, borç üstlenerek sorumluluk altına girme” anlamına gelmektedir.⁵ Hanefi ıstılahında damân, “helak olan bir şeyin şayet mislî ise mislini, kıyemî ise kıymetini vermek” şeklinde tazminat anlamında kullanıldığı gibi kefalet anlamında da kullanılmaktadır.⁶ Nitekim İmam Muhammed Şeybânî (ö. 189/805) *el-Câmiü's-sagîr* adlı eserinde damânla ilgili bir başlık açmış ve damânı kefalet anlamında kullanmıştır.⁷ Aynı şekilde Tahâvî (ö. 321/933), kefâlet bahsinde damânı kefâletle aynı anlamda kullanmakta, Cessâs (ö. 370/981) ise kefâlet ve damânın aynı anlamda kullanıldığını açıkça belirtmekle⁸ birlikte, damân kelimesini tazminat anlamında da kullanmaktadır.⁹

Şafîî, Malikî ve Hanbelî âlimleri ise damânı, kefâlet anlamında kullandıkları gibi tazminat anlamında da kullanmışlardır. Nitekim Hanefi fakihlerinde olduğu gibi, Şafîî, Malikî ve Hanbelî fakihleri, damânla ilgili özel bir başlık açarak damânı kefalet anlamında kullanırlar. Bununla beraber Şafîî fakihlerin damân ile kefâletin arasını ayırarak damânı mallara yönelik olan sorumluluk, kefaleti ise bedene yönelik olan sorumluluk için kullanmaları yaygındır.¹⁰

Hanefi fıkhnın tedvin edildiği ilk yüzyıllarda damân terimi her iki manayı ifade edecek şekilde umumî olarak kullanılmıştır. Nitekim İmam Muhammed ve sonraki Hanefi fakihlerinin damânla ilgili verdikleri örnekleri incelediğimizde, damân teriminin tazmin sorumluluğu ve kefaleti kapsayacak şekilde umumi olarak kullanıldığını görmekteyiz.¹¹ Daha sonraki yüzyıllarda bazı âlimler, damân kelimesinin anlamını daraltmakta ve tazmin sorumluluğu olarak tarif etmektedir.¹²

⁵ Mutarrizî, *el-Mugrib fî tertibi'l-mu'rib*, 28; İbrâhim Mustafa ved. *el-Mu'cemü'l-vasit*, s. 544

⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*; II, s. 252; Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, IV, s. 6

⁷ Şeybânî, *el-Câmiü's-sagîr*, s. 379; İbnü'l-Hümâm, *Ffethü'l-kadir*, VII, 203.

⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, III, s. 232

⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, III, s. 327

¹⁰ İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-medîne*, II, s. 983; Gazâli *el-Veciz* s. 178; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 228, Apaydın Hacı Yunus, “Kefâlet” *DİA*, XXV, s. 169

¹¹ Şeybânî, *el-Asl*, VII, s. 313, X, s. 515, XI, s. 340; Şeybânî, *el-Câmiü's-sagîr*, s. 364; Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 96, s. 132

¹² Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, II, s. 252

Tazmin sorumluluğu anlamındaki damânla, kefalet anlamında kullanılan damân arasındaki ilişki umum-husus min vech yönlü bir ilişkidir. Diğer bir ifadeyle tazmin sorumluluğu anlamındaki damân bazı durumlarda kefalet anlamındaki damândan daha kapsamlı olmakta, bazı durumlarda ise kefalet, tazmin sorumluluğundan daha umumi olabilmektedir. Nitekim bazı Hanefi fakihlerinin ifade ettiği gibi bir kimsenin şahsına kefil olup onu alacaklısına veya mahkemeye teslim etmek anlamında olan şahsa kefalette herhangi bir tazmin sorumluluğu söz konusu değildir. Ayrıca kiralanan veya kullanmak için ödünç alınarak emanet hükmünde olan ve teslim edilmesi vacip olan aynî mallarda da teslimi noktasında kefalet sahih olmakla beraber herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Zira emanet olan mallarda teaddî olmadığı müddetçe herhangi bir tazminat gerekmez.¹³

Fıkıhta hükümlerin taksiminde kul ve Allah hakkının önemli bir yeri vardır ve birçok yerde buna dayalı olarak ayrımlar yapılmakta ve farklı hükümler verilmektedir.¹⁴ Aynı şekilde damân da Hanefi fakihleri tarafından kul ve Allah hakkı olarak taksime tabi tutulmuş ve bunların farklı hükümleri belirtilmiştir.

1.2. Allah ve Kul Hakkı Bakımından Damân

Damân Allah ve kul hakkı olarak ikiye ayrılmaktadır. Kulun herhangi bir malına veya canına verilen zarar kul hakkı kısmında değerlendirilirken, hacda işlenen cinayetler ve ibadet yönünün ağır bastığı ve istihlaki durumunda tazmin edilmesi gereken zekât gibi mükellefiyetler Allah hakkı kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁵ Serâhsî (ö. 483/1090) tazmin sorumluluğunu, kul ve Allah hakkı bakımından ikiye ayırmakta ve her birine göre farklı hükümler terettüp ettiğini ifade etmektedir. Ona göre kul haklarında tazmin sorumluluğu, ihtiyat üzerine değildir ve şüphe durumunda herhangi bir ödeme gerekmez. Allah haklarında ise tazmin sorumluluğu ihtiyat üzerinedir. Şüpheli durumlarda bile tazmin gerekir. Mesela bir kişi haremde, hamile olan bir geyiğin karnına vurmak suretiyle yavruyu öldürse ve darptan hemen sonra da geyik

¹³ Şürünbülâlî, *Ğunyetü Zevi'l-Ahkâm fi Buğyeti Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 295

¹⁴ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, s. 710-711

¹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, II, s. 249; Serâhsî, *el-Mebsut*, IV, s. 81; Mevsilî, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, I, s.153; Aktan, Hamza, *DİA*, Damân, VIII, s. 450

ölse, bu durumda her ikisinin de değerini tazmin etmek zorundadır.¹⁶ Fakat bir kişi cariye'nin karnına vurup cenini öldürse ve darbın hemen akabinde cariye ölse burada sadece cariye'nin değerini tazmin etmesi gerekir. Zira birinci meselede geyiğin, onun darbesiyle ölümünde şüphe olsa dahi Allah hakkı olduğu için ihtiyat gereği ikisinin değerini de öder. İkinci meselede ölen ceninin, bir yönden cariye'nin parçası olması, diğer yönden ise bütün olma durumu vardır. Burada ölen ceninin, annenin bir parçası olma yönü tercih edilir. Zira bu durumda kul haklarında geçerli olan şüphe vardır ve bundan dolayı zarar veren şahıs sadece cariye'nin değerini tazmin eder.¹⁷ Serâhsî'nin yapmış olduğu bu ayırım sonraki Hanefi fakihleri tarafından devam ettirilmiş ve özellikle Osmanlı uleması mezkûr ayırımı dikkate almışlardır.¹⁸

Tazmin sorumluluğunda Allah ve kul hakkının etkili olduğu diğer bir yer ise ileride ele alacağımız üzere zaruret halinde yapılan meşru müdafadır. Nitekim kul haklarına taalluk eden meşru müdafada, kişi tazminle yükümlü olmaya devam eder. Örneğin başkasına ait olan hayvan, bir şahsa saldırdığında, kendini müdafaa eden şahıs hayvana vermiş olduğu zararlardan sorumludur. Zira meşru müdafaa esnasında verilen zararlar başkasının hakkının iptaline sebep olamaz. Ancak Allah hakkının taalluk ettiği bir meşru müdafaa esnasında verilen zararlar tazmin sebebi değildir. Çünkü ihramlı olan bir kişi, yırtıcı bir hayvanın saldırısı esnasında kendini müdafaa etmek için hayvanı öldürdüğü takdirde tazmin yükümlülüğü yoktur.¹⁹

Allah ve kul hakkı bağlamında ele alınan diğer bir mesele ise hırsızın çalmış olduğu malı tazmin edip etmeyeceği meselesidir. Çalınan mal helak olursa haddin tatbiki durumunda herhangi bir tazmin gerekmez. Zira Hanefi mezhebine göre tazmin edilmesi gereken malların bedeli ödendiğinde, malın alındığı tarihten itibaren mala sahip olunur. Daha açık bir ifadeyle çalınan malın değeri mal sahibine tazmin edildiğinde hırsız çaldığı andan itibaren malın sahibi olur. Bundan dolayı çalınan malın hırsıza tazmin ettirilmesi kendi malı için elinin kesilmesi anlamını taşır.²⁰ Bu meselenin

---

¹⁶ Burada kişinin vermiş olduğu zarar haccın cinayeti olarak değerlendirilir. Dolayısıyla cinayeti işleyen kişi, vermiş olduğu zararın bedelini haccın cinayet bölümünde ayrıntılı bir şekilde incelendiği üzere ödemesi gereken yerlere verir.

¹⁷ Serâhsî, *el-Mebcut*, IV, s. 88

¹⁸ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23b; Nişancizâde, *Nurü'l-ayn*, s. 615

¹⁹ Kırkâgâci, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 81-84

²⁰ Daha ayrıntılı deliller için bkz. Kâsânî, *Bedâiü's-sanai'*, IX, s. 300

diğer bir gerekçesi ise malın kul hakkından Allah hakkına dönüşmesidir.²¹ Zira hırsızlık haddi tamamen Allah hakkı kapsamında değerlendirilen cezalardan birisidir.²² Dolayısıyla cezanın uygulanmasıyla beraber kulun mal üzerinde herhangi bir hakkı kalmamıştır. Bundan dolayı hırsız malı tazmin etmekle yükümlü değildir. Cezanın uygulanmasından sonra çalınan malın hırsız tarafından itlâf edilmesi durumunda ise malın tazmin edilip edilmeyeceği noktasında mezhepte iki nakil vardır. Zahirü'r-rivâyeye göre böyle bir durumda hırsızın herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur.²³ Çünkü cezanın uygulanmasıyla kul hakkı olan mesele Allah hakkına intikal etmiştir ve burada kulun herhangi bir hakkı kalmamıştır. İtlaf ise hırsızın amacı olduğu için sanki hırsızlığın devamı olarak değerlendirilmiş ve tazminle hükmedilmemiştir. Mezhepte Hasan b. Ziyâd'ın (204/819) yaptığı diğer bir nakle göre ise çalınan malın itlâfi durumunda tazmin sorumluluğu doğar. Zira hırsızlık ve itlâf farklı fiillerdir. Her ne kadar hırsızlık durumunda kul hakkı Allah hakkına döndüğü için malın değeri tazmin ettirilmiyor ise de itlâfta kul hakkı devam etmektedir. Dolayısıyla malın itlâfi durumunda kul hakkı olduğu için tazmin edilmesi gerekmektedir.²⁴

Tazminat nazariyesiyle ilgili yapılan çalışmalarda tazminatın sebepleri farklı şekillerde tasnif edilmiş ve buna göre konular ele alınmıştır. Biz bu çalışmalarda ele alınan sebeplere değinmeden Hanefî mezhebi içerisinde tazminatın sebeplerini inceleyerek bunları üç başlık altında toplamaya çalışacağız.

1.3. Hanefî Mezhebinde Tazminatın Sebepleri

Hanefî mezhebinde tazminatın sebepleri gasp ve itlâf olarak ifade edilmiştir. Nitekim Kâsânî (ö. 587/1191) itlâf bölümünde tazminatın sebeplerini gasp ve itlâf olarak belirtmektedir.²⁵ Ancak Kâsânî bu ikisinin tazminat sebebi olduğunu söylemekle beraber tazminatın sebeplerinin sadece bunlardan ibaret olduğunu, bunların dışındakilerin ise tazminat sebebi olamayacağına dair bir değerlendirmede

²¹ Ayrıntılı deliller için bkz. Serâhsî, *el-Mebsut*, IX, s. 157

²² Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, IX, s. 222

²³ İmam Muhammed kaza noktasında tazminle hükmedilemeyeceğini ifade etmekle birlikte diyaneten ödemesi gerektiğini belirtmekte ve fetvanın da buna göre verileceğini vurgulamaktadır. Bkz. Serâhsî, *el-Mebsut*, IX, s. 158

²⁴ Serâhsî, *el-Mebsut*, IX, s. 157-158

²⁵ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 63

bulunmamaktadır. Nitekim Kasânî, icârenin hükmüyle ilgili yapılan tartışmada akdi ve itlâfî, tazminat için ayrı sebepler olarak zikretmektedir.²⁶ Ayrıca Kasânî, akitleri taksim ederken, damân ve emanet akitleri olarak taksim etmekte ve her birinin hükümlerinin farklı olduğunu belirtmekte ve akdin mahalli olan malın zayi olması durumunda tazminin gerekip gerekmeyeceğini ele almaktadır.²⁷ Dolayısıyla tazminatın sebeplerini akid, gasp ve itlâf olarak üç başlık altında incelememiz mümkündür. Nitekim aşağıda ele alacağımız üzere herhangi bir itlâf ve gasp olmamakla beraber satılan malın zayi olması durumunda ödemenin nasıl ve kim tarafından yapılacağını ifade eden “damânü’l-akd” terimi, ödemeyi gerektiren bir durumdur. Aynı şekilde akid başlığında geleceği üzere gasp ve itlâfın dışında değerlendirebileceğimiz başka meseleler de vardır. Bundan dolayı itlâf ve gaspa ilaveten üçüncü bir tazminat sebebi olarak akdi de saymamız mümkündür.

1.3.1. Akid

Akid Mecellede “*tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabulün irtibatından ibarettir*” şeklinde tarif edilmektedir.²⁸ Aslında akid bizatihi tazmin sorumluluğu için bir sebep olmayıp, kâr elde etmek, mal sahibi olmak gibi amaçları olan bir işlemdir. Ancak tazmin sorumluluğu, akdin hükümleri gereğince terettüp etmektedir.²⁹ Zira akid yapan taraflar akdin genel ve özel hükümlerine riayet etmek zorundadır. Şayet akdin özel veya genel hükümlerinden biri ihlal edilecek olursa bu tazmin yükümlülüğü doğurur. Örneğin satılan malda herhangi bir ayıbın bulunması, malın sonradan bir sahibinin ortaya çıkması, ödenen paranın sahte olması gibi akitte taraflara zarar verecek hususun meydana gelmesi durumunda zarara uğrayan tarafın zararının karşılanması akdin gereğidir.

Akitte yapılan aldatma tazmin sorumluluğunu gerektirir. Bu tazmin sorumluluğu ise, muâvazalı akitlerde ve açıkça aldatılan kişiye güvence verilen durumlarda olur. Karşı tarafa herhangi bir ödemenin olmadığı hibe gibi teberru akitlerinde olmaz. Aynı şekilde taraflara güvence sağlayan rehin gibi akitlerde de aldatmadan dolayı tazminat

²⁶ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, VI, s. 63

²⁷ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, VII, s. 367-368

²⁸ Haydar Ali, *Dürrü'l-hukkâmü'l-hukkâm*, I, s. 199 madde 103

²⁹ Feyzullah, *Nazariyyetü'd-daman fi'l-fikhi'l-İslâmi'l-am*, s. 25

söz konusu değildir. Mesela bir şahıs diğer bir şahsa malını hibe eder ve hibe ettiği mal onun elinde telef olur, daha sonra hibe edilen mezkûr malın hibe eden dışında farklı bir sahibinin olduğu ortaya çıkarsa kendisine hibe edilen kişi, malın gerçek sahibine malı tazmin etmek zorundadır. Muâvazalı akitlerde aldatmaya ise şu örnek verilmektedir: Değirmenci kovanın altının delik olduğunu bildiği halde buğday sahibine, buğdayı kovaya koymasını söyleyerek buğdayların telef olmasına sebebiyet verirse mal sahibinin zararını tazmin etmekle mükelleftir. Zira burada her ne kadar buğdayı telef eden buğday sahibi olsa da akdin içerisinde karşı tarafı aldatan ve buğdayların telef olmasına sebebiyet veren değirmencidir.³⁰ Aynı şekilde kişi karşı tarafa güvence vermek suretiyle herhangi bir şahsın malının zayi olmasına sebebiyet verirse tazminle yükümlü olur. Örneğin yola çıkan bir kişiye “filan yoldan git hırsızlar tarafından soyulursan zararını ben ödeyeceğim” diyerek kefil olan kişi, zararın meydana gelmesi durumunda tazminle sorumludur.³¹

Akitte tazmin sorumluluğu doğuran bir mesele olarak değerlendirebileceğimiz diğer bir konu ise satılan malın ayıplı çıkma durumudur. Şayet müşteri malı aldıktan sonra malın ayıplı olduğunu fark ederse iki şeyi yapma hususunda muhayyerdir; isterse malı alır isterse akdi feshedebilir. Bu durumda herhangi bir ödeme söz konusu değildir. Ancak müşteri malı aldıktan sonra yanında bir ayıp meydana gelir, daha sonra da satıcının yanında olan eski bir ayıba rastlarsa, satıcıdan ayıbın miktarını (eski ayıp sebebiyle maldaki kıymet farkını) geri alma hakkı vardır. Nitekim Bağdâdî'nin bu konuyu bey' bahsinde satılan malın helak olması durumunda tazmin sorumluluğunun gerekip gerekmeyeceğine dair meselelerle beraber ele alması yapmış olduğumuz değerlendirmeyi desteklemektedir.³²

Yukarıda ifade edildiği gibi akid bizatihi tazmin sorumluluğunu gerektirmemekle beraber, akdin yapıldığı malın helak olması durumunda tazminatın gerekip gerekmeyeceği tartışılmıştır. Buna dayalı olarak akitler emanet, damân ve ikisinin beraber bulunduğu akitler olarak tasnif edilmiştir.

---

³⁰ Kırk Âgâcî, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 174-176

³¹ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, s. 17b; Nişancizâde, *Nurü'l-ayn*, s. 612

³² Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s.487

1.3.1.1. Damân ve Emanet Akitleri

Akitler kuruldukları esasları, şartları, gayeleri, hükümleri ve birtakım özellikleriyle birbirlerinden ayrılırlar. Bazı akitler akdin yapıldığı malın zayi olması durumunda, ödeme sorumluluğu doğurur ve burada malın nasıl zayi olduğunun bir önemi yoktur. Bunlara “ukudü’l-damân” denir. Diğer bazı akitler ise emanete dayalıdır, teaddî ve kusur olmadığı müddetçe malın zayi olması durumunda herhangi bir tazmi doğurmaz. Bunlara da “ukudü’l-emânât” denir. Alışveriş, mal mukabilinde mal ile sulh, kismet, karz, mühârece, ikâle damân akitlerinin altına girerken; bir malı ödünç verme, emanet olarak bırakma, vekâlet, vasiyet, hibe ve bütün türleriyle şirket emanete dayalı akitlerin altına girmektedir.³³

Emanet akitlerinde mal, şahsın elinde emanet hükmünde olup, kişinin herhangi bir teaddîsi olmadığı müddetçe tazmin sorumluluğu yoktur. Mesela bir malı satmak için vekâlet alan vekilin, herhangi bir kusuru olmaksızın mal zayi olursa veya zarar göyerek kıymeti düşerse tazmin yükümlülüğü yoktur. Ancak emanet akitlerinde kişiden mal talep edildiği halde malı vermekten imtina eder ve mal da zayi olursa tazmin yükümlülüğü doğar. Zira kişi malı vermekten kaçınarak teaddîde bulunmuş olur.³⁴ Aslında emanet akitlerinin dolaylı itlâf konusunun altında değerlendirilmesi de mümkündür. Nitekim ileride geleceği üzere dolaylı itlâfta olduğu gibi teaddî şartı emanet akitlerinde de mevcuttur. Ancak modern dönemde yapılan bazı tazminat nazariyelerinde emanet akidleri, akidle olan ilişkisinden dolayı damân akidleriyle beraber işlenmiştir.³⁵

Damân akidlerini emanet akidlerinden ayıran husus, başlangıcında veya sonunda muâvaza olmasıdır. Şayet akitte muâvaza yok ise bu akid emanet akdi olarak kabul edilir. Zira alışveriş, mal mukabilinde yapılan sulh, mühârece, kismet ve karz ancak mukabilinde bir karşılık verilmesi suretiyle olur. Karz akdinin başlangıcında her ne kadar bir karşılık yok ise sonuç itibariyle onda da bir karşılık vardır ve muâvaza akidir. Ayrıca karz, kişinin zimmetinde bir borç sabit olması itibariyle ve bu borcun misliyle

³³ Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedid*, I, s.631; Fezullah, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 40; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 129-142

³⁴ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, II, s. 223; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 142

³⁵ Fezullah, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 25; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, 203

ödenmesi yönüyle alışveriş gibi muâvazalı akidler kısmına girebilir. Emanet akitlerinde ise mal mukabilinde herhangi bir karşılık yoktur.³⁶ Nitekim Serâhsî akitte herhangi bir karşılığın olmaması durumunda damânın gerekmeceğini ifade etmektedir.³⁷

Mezkûr damân akidlerini, tazmin sorumluluğu doğurması açısından alışveriş (bey') akdi çerçevesinde değerlendirmemiz mümkündür. Zira bu akidlerin her birinde para veya mal mukabilinde karşı taraftan bir mal satın alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu akidler alışverişin tarifi olan “malın mal ile değiştirilmesi” veya “kendisine rağbet edilen bir şeyin kendisi gibi rağbet edilen başka bir şeyle değiştirilmesi” tanımını altına girmektedirler.³⁸ Karzın ilk bakışta alışveriş gibi değerlendirilmesi pek mümkün görünmemekle beraber aynı anlam onda da mevcuttur. Nitekim Kâsânî, karzın hakikatte alışveriş olduğunu açıkça beyan etmekte ve “malın mal ile değiştirilmesi” şeklinde tarif etmektedir.³⁹ Ayrıca Bağdâdî konuyla ilgili ferî bir mesele getirmek suretiyle karz akdinin de alışveriş gibi fasid olabileceğini ifade etmektedir:

Bir adam borcunu ödemek için başka birinden hayvan ödünç alır, hayvanı kabz eder, daha sonra aldığı hayvanla borcunu öder ise, hayvanın kıymetini borç aldığı kişiye ödemek zorundadır. Zira hayvanı borç olarak alıp vermek fasittir. Fasid olan karz ise bey' fasidde olduğu gibi kıymet ile tazmin edilir.⁴⁰

Dolayısıyla damân akitlerini alışveriş (bey') başlığı altında toplayarak sahih, fasid ve batıl alışveriş olarak incelememiz mümkündür.

1.3.1.1.1. Sahih Alışveriş

Hanefî mezhebinde akdin sahih ve geçerli olabilmesi için birtakım unsur ve şartlar öne sürülmüştür. Akid bu unsur ve şartlar yerine getirildiğinde herhangi bir muhayyerlik öne sürülmediği takdirde bağlayıcı ve geçerli olur. Buna “sahih akid” denir. Sahih akitte rızayı ifade eden söz veya fiil gerçekleştikten sonra malın mülkiyeti müşteriye geçer.⁴¹

³⁶ Zerka, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, s. 642

³⁷ Serâhsî, *el-Mebcut*, XI, s. 135

³⁸ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VII, s. 9-10

³⁹ Kâsânî, , *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 203; Ayrıca karzın bey' gibi olduğuna dair ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 135-137

⁴⁰ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, II, s. 918; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, s. 137

⁴¹ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VII, s. 13-15; Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akitler*, s. 78-79

Akid yapıldıktan sonra satıcı tarafından malın müşteriye teslim edilmesi veya teslimi mani olan unsurların ortadan kaldırılması gerekir. Şayet mal müşteriye teslim edilmeden önce satıcının yanında helak olursa akid bâtil olur. Satıcı eğer malın semenini almış ise, onu müşteriye geri vermek zorundadır. Eğer almamış ise, müşteriden herhangi bir ücret talep edemez. Satıcı satmış olduğu malı müşteriye teslim edinceye kadar maldan sorumludur. Müşteri ise satın almış olduğu malın bedelini karşı tarafa ödemekle yükümlüdür. Buna Hanefi fıkında “damân-ı ‘akd” denir. Diğer bir ifadeyle “damân-ı ‘akd” kişinin akitten doğan ödeme sorumluluğudur Ancak bunun bir malı telef etmeden farkı vardır. Zira bir malı telef eden kişi o malın şayet misli varsa mislini yok ise, kıymetini ödemek zorundadır. Damân-ı ‘akidde ise malın telef olması durumunda malın kıymetine bakılmaz. Burada önemli olan satıcı ve müşterinin anlaşmaları fiyattır. Ayrıca burada malın doğrudan (mübâşeret) ve dolaylı (tesebbüben) yoldan zayi olması da şart değildir. Semavî bir afetle veya kendi kendine zayi olması gibi farklı sebeplerden dolayı telef olması da tazmin sorumluluğunu gerektirir.⁴²

Aslında Hanefi akid teorisine göre malın mülkiyeti satıldıktan sonra kabzetme şartı olmaksızın müşteriye geçer. Zira teslim ve tesellüm akdin sonucu ve gereğidir.⁴³ Satıcıya düşen sadece malı müşteriye teslim etmektir ve malın satıcının elinde emanet olması gerekir. Ancak alışverişteki amaç satılan malın müşteriye teslim edilmesi olduğundan dolayı mal satıcının sorumluluğunda olmaya devam eder.⁴⁴ Muhtemelen Hanefi fakihleri satıcının sattığı malı koruma noktasında bir gevşeklik göstermemesi için satıcıyı, müşteriye malı teslim etmek veya teslimi mani olan unsurları ortadan kaldırmayı ifade eden tahliye ile mükellef tutmuşlar, malın zayi olması durumunda ise anlaşılan fiyat üzerinden karşı tarafa parayı iade etmesiyle yükümlü tutmuşlardır.

Alışverişte yapılabilecek diğer bir ayırım ise, kişinin malı satıcıdan alma maksadıdır. Eğer kişi malı satıcıdan satın almak için ister, satıcı da değerini beyan ettikten sonra müşteriye teslim eder ve mal müşterinin elinde helak olursa tazmini gerekir ve tazminat beyan edilen fiyattan olur. Şayet müşteri malı sadece bakmak için

⁴² Serahsî, *Mebhut*, XI, s. 80, Hafif, Ali, *Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 78; Erdoğan Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 90

⁴³ Mecelle, madde: 262, Bardakoğlu, Ali, “Bey”, *DİA*, VI, s. 18

⁴⁴ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'* VI, s. 529

satıcıdan talep ederse malın müşterinin elinde helak olması durumunda herhangi bir tazminat gerekmez.⁴⁵

1.3.1.1.2. Fasid ve Batıl Alışveriş

Hanefi mezhebinde, bazı akitlerin sahih ve geçerli olabilmesi için vafında ve aslında birtakım şart ve unsurlar olması gerekir; bunlar olmadığı takdirde yapılan akid, fasid veya batıl olarak nitelendirilir. Yapılan akdin aslında mevcut olan unsurlar yerine getirilmediğinde akid batıl olarak kabul edilir ve üzerine sahih akitte olan hükümlerin hiçbiri terettüp etmez. Fasid akid ise, unsurları tam olmakla beraber vafında problem olan akittir. Akid geçerli olmasına rağmen fesih edilmesi veya akdi fasid kılan sebebin ortadan kaldırılması gerekir. Akdin fasid olmasını gerektiren sebepler ise; cehâlet, aldatma ve ikrâh olarak üç başlık altında değerlendirilmektedir.⁴⁶ Mesela vadeli olarak satılan malın ücretinin ne zaman ödeneceğinin belirlenmesi lazımdır. Şayet vade belirlenmeden alışveriş yapılacak olursa fasid olur, ancak daha sonra vade belirlenirse fesad sebebi ortadan kalktığı için alışveriş sahihe dönüşür. Batıl alışverişe ise şer'i usullere göre kesilmeyen bir hayvanın eti örnek olarak verilebilir. Zira burada alışverişin yapılmak istendiği ana unsur olan mal mevcut değildir. Çünkü şeriata göre böyle bir hayvan (meyte) mal olarak kabul edilmez, bundan dolayı da akid batıldır.⁴⁷

Alışveriş fasid olduğunda mal kabzedilmediği müddetçe akdin üzerine herhangi bir hüküm terettüp etmez. Müşteri malı kabzettiğinde mal onun sorumluluğuna geçer ve malın zayi olması durumunda, şayet satıcı malını talep ederek akdi bozmak isterse müşteri mal mislî ise mislini, kıyemî ise kabzedildiği günkü kıymetini karşı tarafa tazmin etmek zorundadır. Zira fasit olan akdin bozulması vaciptir. Dolayısıyla satıcının malını geri talep etme hakkı vardır.⁴⁸ Dikkat edilecek olursa sahih akid ile fasid akid arasında ödeme noktasında farklılık vardır. Zira sahih akitte malın telef olması durumunda ödeme anlaşılan fiyat üzerinden yapılırken, fasid akitte ödeme malın değeri üzerinden yapılmaktadır.

⁴⁵ İbn Abidin, *Reddül-muhtar*, VII; s. 114, Fıkıhta bunlar el-makbûdü alâ sevmiş-şira ve sevmi'n-nazar olarak ifade edilmektedirler.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zerka *el-Fikhü'l-İslâmî*, II s. 701-757

⁴⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 42

⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, VI, s. 367; Hafif, Ali, *Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 78; Zerka, *el-Fikhü'l-İslâmî*, II, s.750

Batıl alışveriş, sahih akdin meydana getirdiği hükümleri doğurmaz ve helak olması durumunda kabzeden kişinin malı tazmin etmekle mükellef olup olmayacağına dair Hanefiler arasında tartışma vardır. Ebu Hanife (ö. 150/767) ve bazı Hanefi âlimlerinden gelen bir rivâyete göre, mal müşterinin yanında emanet hükmündedir. Zira müşteri malı satıcının izniyle almıştır ve ortada emanet dışında herhangi bir akid mevcut değildir. Dolayısıyla malı kabzeden kişinin teaddî ve kusuru olmadığı müddetçe tazmin yükümlülüğü yoktur. Ebu Hanife'den yapılan diğer bir rivâyette ve Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'e göre mal müşterinin yanında emanet hükmünde değildir ve helak olması durumunda müşteri tarafından mislî ise mislinin, kıyemî ise kıymetinin tazmin edilmesi gerekir. Çünkü mal müşteriye bir karşılık vermesi mukabilinde teslim edilmiştir. Alışverişin batıl olması mülkiyetin intikaline mani olup bir karşılığın alınmasına mani değildir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi ortada bir alışveriş olmadığı halde malı satın almak maksadıyla eline alıp inceleyen müşteri, malın helak olması durumunda tazminle mükelleftir. Batıl olan alışverişin durumu da bunun gibidir. Dolayısıyla malın helak olması durumunda müşteri tazminle yükümlüdür.⁴⁹

Damân ve emanete dayalı akitleri inceledikten sonra bazı durumlarda tazmin sorumluluğunu gerektirip bazı durumlarda ise tazmin sorumluluğunu gerektirmeyen, dolayısıyla iki özelliğin beraber bulunduğu akitlere geçebiliriz.

1.3.1.2. Damân ve Emanetin Beraber Bulunduğu Akitler

Bazı akitler çift yönlü olabilmekte ve akdin yapıldığı malın helak olması durumunda bir yönden emanet hükümlerini, diğer yönden ise damân hükümlerini içerebilmektedir. Bu akidler birçok muasır yazar tarafından icâre, menfaat mukabilinde mal ile sulh yapma ve rehin akdi olarak sayılmaktadır. İcâre ve menfaat mukabilinde yapılan sulh akdinde damâna konu olan menfaat olmakta ve kiracının bunu kullanıp kullanmaması ödeme sorumluluğunu düşürmemektedir. Kiralanan malın kendisi ise kiracının yanında emanet hükmündedir. Kiracının teaddîsi veya kusuru olmadığı müddetçe malın helak olması durumunda herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur.⁵⁰

⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, VI, s. 370-371; Zerka, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 717-718

⁵⁰ Zerka, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, s. 641-642; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-daman*, 143-144

Rehin, Hanefi mezhebinde emanet ve damân tarafı olan çift yönlü bir akitir. Nitekim borç karşılığında güvence olarak alınan mal; helak olması durumunda şayet borcun değeri ile eşit ise borç ortadan kalkar ve rehin olan mal borcun mukabilinde helak olmuş sayılır. Eğer helak olan mal borcun değerinden yüksek ise borçlunun borcu düşer, geri kalan kısım ise emanet hükmünde olur ve rehin alan kişinin teaddî ve kusuru yoksa malın zayi olmasından dolayı herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Dolayısıyla rehin akdini Hanefi mezhebine göre çift yönlü bir akid olarak değerlendirmemiz mümkündür.⁵¹

Burada ele almamız gereken diğer bir konu ise emanet veya damân akdi olduğu hususunda tartışma olan ecîr-i müşterek meselesidir. “Ecîr-i müşterek belli bir işi görmek üzere tutulan işçidir. İşin ifası esas olup bağımlılık unsuru ve zaman faktörü ikinci derecede kalmıştır.”⁵² Mesela dükkân açan bir terzi herkesin işini yapar ve herhangi bir kişinin işçisi değildir. Ecîr-i müşteregin yanında bulunan mallar Ebu Hanife’ye göre emanet hükmündedir ve helak olması durumunda herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur. Bu malların kaçınılması mümkün olan hırsızlıkla veya kaçınılması mümkün olmayan genel bir yangın veya afetle helak olması arasında herhangi bir fark yoktur. Zira ecîr-i müşterek âriye ve vedâda olduğu gibi malı müşteriden onun izniyle almıştır. Nitekim vedâ ve âriyede malı alan kişi teaddîsi olmadığı müddetçe tazminle sorumlu değildir. Malın korunması ise amele tabi bir husustur ve ücret ile yapılan vedâda olduğu gibi asli olan bir maksat değildir. Diğer bir ifadeyle ücret mukabilinde yapılan vedâda asıl olan malın korunmasıdır. Buradaki icare akdinde ise asıl olan işin yapılması olup malın korunması tali bir husustur. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise ecîr-i müşteregin yanındaki mal emanet değildir ve kaçınılması mümkün olan bir şeyle helak olması durumunda tazmin sorumluluğu doğar. Ancak kaçınılması mümkün olmayan doğal afet gibi bir sebeple zayi olması durumunda tazmin sorumluluğu yoktur. Zira onlara göre malın korunması da iş gibi akitte asli bir unsurdur. Dolayısıyla kaçınılması mümkün olan bir hususta ecîr-i müşterek kusurlu kabul edilir.⁵³

⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 320-321

⁵² Bardakoğlu, Ali, “İcâre”, *Dia*, XXI, s. 384

⁵³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekaik*, VIII, s. 46-48

1.3.2. İtlâf

Tazminatın sebeplerinden biri olan itlâf Kasânî tarafından “adeten kendisinden faydalanılmak istenen bir şeyin menfaatini iptal etmek” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla itlâf bir şeyin telef edilmesiyle olduğu gibi ondan faydalanmaya mani olacak bir zararı meydana getirmek suretiyle de olur. İtlâf insanlar ve insanlar dışında hayvan, bitki ve eşya gibi mala karşı yapılan haksız fiiller olmak üzere ikiye ayrılır.⁵⁵ İnsanları öldürmek ve yaralamak gibi diyeti ve tazmin sorumluluğunu gerektiren müessir fiiller Hanefî fıkıh kitaplarında “cinâyât” bölümünde işlenmiştir. İnsanlar dışında diğer nesnelere meydana gelen zararların tazmini ise fıkıhın farklı bölümlerinde ele alınmıştır.

İtlâf bizzat araya herhangi bir aracı girmeden doğrudan olduğu gibi sebebiyet vermek suretiyle dolaylı yoldan da olur. Bundan dolayı fakihler itlâfi doğrudan (mübâşeret) ve dolaylı (tesebbüb) olarak ikiye ayırmakta ve bunları birbirlerinden farklı şekilde değerlendirmektedirler.

1.3.2.1. Doğrudan İtlâf (Mübâşeret) İtlâf

Zararı doğuran fiil ile zarar arasına üçüncü bir irade sahibinin fiili girmeksizin oluşan zarara doğrudan itlâf denir. Mesela birinin elbisesini yırtmak, av hayvanı zannı ile ateş etmek suretiyle bir insanı öldürmek doğrudan itlâf olarak değerlendirilir.⁵⁶ Böyle bir durumda failin sorumlu olabilmesi için teaddî ve taammüd şartı yoktur. Bundan dolayı kişi uyku esnasında verdiği zarardan sorumludur. Aynı şekilde temyiz kudretine sahip olmayan deli ve çocuk da vermiş oldukları zarardan sorumludurlar.⁵⁷

Bu konu altında değerlendirebileceğimiz diğer bir mesele ise ikrâh konusudur. Zira bir şeyi yapmaya zorlanan kişi görünüşte fiili bizzat yapmakta ve zarara doğrudan sebebiyet vermektedir. Bununla beraber zorlanan kişinin meydana gelen zararlardan sorumlu tutulup tutulmayacağı ve ortaya çıkan zararı kimin tazmin edeceği meselesi

⁵⁴ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 63

⁵⁵ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 63

⁵⁶ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, I, s. 466; Aydın, Mehmet Âkif, *Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf*, s. 83-84

⁵⁷ Abdulaziz, Buhârî, *Keşfü'l-esrar*, IV, s. 330; Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, 345 Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 73

doktrinde detaylı ve sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Bu konu Hanefi mezhebi içerisinde “ikrâh-ı mülci” ve “gayr-i mülci” olarak incelenmektedir.⁵⁸ İkrâh-ı mülci ile bir kişinin malını telef etmeye veya zarar vermeye zorlanan şahıs, telef ettiği veya zarar verdiği malın bedelini mal sahibine öder ve ödediği miktarı zorlayan kişiden alır. Ancak ikrâhın nakıs olduğu ikrâh-ı gayr-i mülcide ise tazmin sorumluluğunu kendi üstlenir ve ödediği miktarı zorlayan kişiden almaya hakkı yoktur.⁵⁹ İkrâh-ı mülcinin gerçekleştiği talakta ise cinsel ilişkiden önce vermiş olduğu mehrin yarısını veya mutayı⁶⁰ zorlayan kişiden almaya hakkı vardır. İlişkiden sonra ise böyle bir hakkı yoktur.⁶¹

İkrâh-ı mülci ile bir kişinin ölümüne sebebiyet veren ve öldürmeye zorlanan kişinin durumu Hanefi mezhebi içerisinde tartışmalıdır.⁶² Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre böyle bir durumda, öldürmesi için zorlayan kişiye kısas uygulanır. Bizzat öldüren kişiye kısas uygulanmaz. Zira burada cinayeti işleyen kişi alet konumunda olup hakikatte öldüren, zorlayan şahıstır. Ebu Yusuf ise her ikisine de kısasın gerekmediğini ifade etmektedir. Nitekim kısas şüpheli olan durumlarda düşer. Diyetin zorlayan kişinin malından ödenmesi gerekir ve bunu akile üstlenmez. Çünkü bizzat öldüren kişi, hakikatte katil olsa da öldürmeye zorlandığı için hükmi olarak katil değildir. Öldürmeye zorlayan kişi bizzat katli işlemediği için hakikatte katil olmasa da hükmi olarak katildir. Dolayısıyla bir şüphe meydana gelmiştir. Züfer (ö. 158/775) ise öldürme fiilini işleyen kişiye kısasın uygulanacağını savunmaktadır. Zira bizzat öldürme fiilini işleyen odur.⁶³

Aslında ikrâh meselesine zahiren baktığımızda dolaylı itlâfın altına girmektedir. Zira zorlayan kişi müsebbib konumunda olup mübaşir değildir. Bununla beraber tazminat ve kısastan sorumlu olan, zorlayan kişidir. Çünkü her ne kadar zorlayan kişi

---

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 269-271; Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 2a

⁵⁹ *Kâsânî, Bedaiü's-sanai'*, X, s. 106

⁶⁰ Kadına, nikâhtan sonra cinsel ilişki gerçekleşmeden boşamanın vaki olduğu durumlarda verilen elbisedir.

⁶¹ *Kâsânî, Bedaiü's-sanai'*, X, s. 112-114

⁶² Bu konunun doğrudan tazmin sorumluluğuyla bir ilgisi yoktur. Ancak Ebu Yusuf'a göre, bu durumda tazminat mahiyetinde olan diyet gerektiği ve konun devamı olarak gördüğümüz ikrâh ile mala verilen zararların cana karşı işlenen cinayetlerle irtibatından dolayı burada zikretme ihtiyacı hissettik.

⁶³ Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, I, s.379; Çivizade, *el-Îsâr li-halli'l-muhtâr*, II, s. 129-130; Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 14a

müsebbib gibi görünse de hakikatte fiil ona izafe edilmelidir. Mükreh olan kişi onun elinde alet konumundadır. Dolayısıyla zorlayan kişi burada müsebbib olmayıp fiili bizzat işleyen mübaşirdir. Nitekim bazı Hanefi fakihleri, zorlayan kişiye kısasın vacip olmasının gerekçesini, onun mübaşir konumunda olmasıyla izah etmektedir.⁶⁴ Muhtemelen bundan dolayı mübaşir ve mütebbibin beraberce bulunduğu yerlerde mübaşirin sorumlu olmasından istisna edilen meseleler arasında ikrâh zikredilmemiştir. Diğer bir ifadeyle ikrâh altında olan kişi hakiki mübaşir olarak görülmediği için istisna edilen konular arasına girmemiştir.⁶⁵ Netice itibariyle ikrâh meselesinde zorlayan kişi müsebbib olsa da mübaşir konumundadır ve bundan dolayı meydana gelen zararın hukuki sonuçlarından da o sorumludur.

1.3.2.2. Dolaylı İtlâf (Tesebbüben İtlâf)

Zarar, doğrudan fiilden kaynaklanmamakla beraber fiil zararın doğmasına sebebiyet verir ve zarar irade sahibi başka birisinin araya girmesiyle meydana gelirse buna dolaylı itlâf denir.⁶⁶ Mesela kamuya ait bir yolda yetkililerden izin almadan çukur açan kişi, o çukur içerisine düşmek suretiyle zarar gören hayvanın değerini sahibine tazmin etmek zorundadır. Zira mezkûr şahıs kamuya ait olan bir alanda çukur açarak hayvanın zarar görmesine sebebiyet vermiştir. Dolaylı itlâfta kişinin sorumlu tutulabilmesi için teaddî şartı vardır. Nitekim bu şart fıkıh kaidelerinde açıkça belirtilmiştir. Örneğin kendi bahçesine bir kuyu açan kişi o kuyunun içerisine bir hayvan düşmesi durumunda hayvanın değerini tazmin etmekle mükellef değildir. Zira onun mülkünde kuyu açma hakkı vardır ve burada herhangi bir teaddîsi yoktur.⁶⁷

Tesebbüb halinde damân olarak ifade edilen terim dolaylı itlâfla ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle dolaylı itlâf sonucunda tazmin sorumluluğu tesebbüben damân kavramıyla izah edilmektedir. Dolaylı itlâf, zarara sebep olan fiilin vasfıdır. Tesebbüben damân ise fiilin vasfından ziyade dolaylı itlâf sonucunda zarara uğrayan şahsa ödenmesi gereken tazmin sorumluluğunu ifade eden bir terimdir.

⁶⁴ Zeylai, *Tebyin*, VI, s. 243-244

⁶⁵ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, I, s. 466-468

⁶⁶ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, I, s. 466; Aydın, Mehmet Akif, *Bir Hakısız Fiil Olarak İtlâf*, s. 84

⁶⁷ Kırkâgâci, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 250-251

Dolaylı ve doğrudan itlâfın beraber gerçekleşmesi durumunda istisnai meseleler olmakla beraber sorumluluk doğrudan itlâf edene aittir. Mesela bir kişi diğer bir şahsa paranın yerini gösterir daha sonra da o şahıs giderek parayı çalarsa burada gösteren şahsın herhangi bir sorumluluğu yoktur.⁶⁸

Doğrudan ve dolaylı itlâfta meydana gelen zarar mutlak olarak tazmin sorumluluğunu gerektirmez. Örneğin bir bakkalın yanına başka birisi bakkal açarak diğer şahsın kârını düşürmek suretiyle zarara sebebiyet verirse herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Nitekim tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için doğrudan itlâfta fiil, zarar ve illiyet bağının bulunması gerekir. Bu unsurlardan birisinin olmaması durumunda tazmin sorumluluğu gerekmez. Dolaylı itlâfta ise bu unsurlarla beraber teaddî şartı aranır.⁶⁹

1.3.3.3. Cana ve Mala Yönelik İtlâfın Unsurları

1.3.3.3.1. Fiil

Doğrudan ve dolaylı olan itlâfta bir fiilin olması gerekir. Bir evi yakmak veya bir vazoyu kırmak suretiyle itlâfa sebep olan fiil, hareketle olduğu gibi söz ile de olabilmektedir. Nitekim yalancı şahitlikte bulunan kişiler daha sonra şahitliklerinden dönerlerse zarara uğrattıkları tarafın zararını tazmin etmekle sorumludurlar. Aynı şekilde müspet bir davranış veya söz sergilemek suretiyle zarar verildiği gibi menfi bir şekilde de zarar verilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle kişi yapması gereken sorumluluğu yapmayarak herhangi bir zararın meydana gelmesine sebebiyet verdiğinde tazminat borcuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Mesela duvarı yıkılmak üzere olan kişiye duvarını onarması için uyarıda bulunduğu halde duvar sahibi uyarıyı dikkate almayarak duvarı onarmaz, daha sonra da duvar yıkılmak suretiyle bir zarara sebebiyet verirse duvar sahibi zararı tazmin etmekle sorumludur. Ancak kişi mutlak olarak menfi fiillerinden sorumlu değildir. Kişinin menfi fiillerden mükellef olabilmesi için duvar örneğinde olduğu gibi fiilî bir sorumluluğun ve zararlar menfi fiil arasında bir illiyet bağının olması gerekir. Şayet böyle bir sorumluluğu ve illiyet bağı yok ise, kişinin fiili başka bir sebeple var olan zararın kesilmesine mani olsa bile

⁶⁸ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 453

⁶⁹ Aydın, Mehmet Akif, *Bir Haksız Fiil Olarak İtlâf*, s. 86

Hanefi mezhebine göre bu durumda olan şahıs kazâi yönden herhangi bir tazmin sorumluluğuyla muhatap olmaz. Daha açık bir ifadeyle kişiyle fiili arasında bir illiyet bağı olmadığı halde yapmadığı fiil neticesinde oluşan zararlardan sorumlu değildir. Nitekim yolda bir mal gören (lukata) ve onu sahibine teslim etmeyerek zayi olmasına sebep olan şahıs herhangi bir tazminle sorumlu değildir. Ancak Malikiler bu konuda yolda bulunan malın alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Zira onlara göre Müslümana ait olan malın korunması gerekir. Şayet kişi malı almayarak zayi olmasına sebebiyet verirse tazminle yükümlüdür.⁷⁰

Fiil olarak değerlendirebileceğimiz diğer bir konu ise korkutmadan kaynaklanan zararlardır ve bu sözlü olan fiilin altına girmektedir. Bir canlıyı korkutmak suretiyle cana veya mala yönelik zarara sebebiyet veren kişinin tazminle sorumlu olup olmadığı fakihler arasında tartışmalıdır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Züfer'den yapılan ve tafsilatlı olmayan bir rivâyete göre, duvar üzerinde olan bir çocuğa bağırarak ve düşerek ölmesine sebep olan kişi diyetle mükelleftir. Ancak kişinin burada diyetle yükümlü olabilmesi için çocuğu korkutarak bağırarak suretiyle ölümüne sebebiyet vermesi gerekir. Şayet kişi çocuğu uyarmak kastıyla duvardan inmesi için tembihte bulunursa herhangi bir diyet sorumluluğu yoktur. Nitekim bu ayırım bazı Hanefi fakihleri tarafından açıkça yapılmıştır. Dolayısıyla mezhebin kurucu imamlarından mutlak olarak yapılan rivâyetin bu şekilde değerlendirilmesi gerekir.⁷¹

Konuyla ilgili Hanefi mezhebinde tartışılan diğer önemli bir husus ise bağırarak suretiyle bir insanın ölmesine sebebiyet veren kişinin durumudur. Böyle bir durumda diyetin gerekip gerekmeyeceğine dair mezhepte farklı görüşler vardır. Bazı âlimlere göre diyet gerekmeyeceği ifade edilirken bazıları diyetin gerektiğini belirtmektedirler. Mezheb içerisinde meseleyle ilgili yapılan rivâyetleri ele alarak yorumlayan İbn Abidin'in (ö. 1252/1836) değerlendirmeleri önemlidir. Zira ona göre kişi aniden bağırarak korktuğu için öldüyse bağırarak şahıs diyetle yükümlüdür. Şayet ölümünün sebebi aniden bağırarak kaynaklanan korku olmayıp farklı bir neden ise bağırarak şahsın herhangi bir diyet yükümlüğü yoktur. Bunun benzeri diğer bir örnek ise hamile

⁷⁰ Mevsilî, , *el-İhtiyar*, II, s. 36; Karâfî, *el-Furuk*, II, s. 363-364; Hafif, Ali, *Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 34-35; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 66-67

⁷¹ İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm*, I, s. 394; Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 349; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, s. 35-36

olan kadına bağırarak suretiyle çocuğun düşmesine sebebiyet verme durumudur. Şayet kadın bağırarak dolaylı çocuğunu düşürmüştü bağırarak kişi gurre olarak ifade edilen tazminle sorumludur. Eğer çocuk bağırmanın dışında farklı bir sebepten dolayı düşmüş ise herhangi bir tazminat yükümlülüğü yoktur.⁷² Netice itibariyle fiil ile zarar arasında bir irtibat kurulduğu takdirde fiili işleyen şahıs tazminle yükümlü olmakta, kurulmadığı zaman ise herhangi bir tazmin sorumluluğu doğmamaktadır. Ancak Hanefi mezhebine göre amden öldürme dışında diğer ölüme sebebiyet veren durumlarda diyeti cani üstlenmemektedir. Diyeti öldüren veya ölüme sebebiyet veren kişinin âkilesi üstlenmektedir. Mala verilen zararlarda ise bizzat zarar verenin kendisi tazminle sorumlu olmaktadır.⁷³

1.3.3.3.2. Zarar

Bir fiilde tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için maddi zararın meydana gelmesi lazımdır. Zararın oluşmadığı fiillerde herhangi bir tazmin sorumluluğu gerekmez. Zararın meydana geldiği yer ise insan veya mal olmak üzere ikiye ayrılır. Burada malda oluşan zarar ile kastedilen, itlâfin tarifinde geçtiği gibi malın tamamen veya kısmen kullanılmasına ve menfaatine engel olmaktır.⁷⁴ İnsanlarda meydana gelen zarar ile kast edilen ise vücut bütünlüğüne zarar verilmesidir.⁷⁵

1.3.3.3.2.1. Mala Verilen Zarar

Malda meydana gelen zarar, malın tamamının helak olmasıyla veya bir kısmının eksilmesi suretiyle olabilir. Burada mal ile kastedilen şer'e ve örfe göre mütekavvim olan maldır. Diğer bir ifadeyle şeriatın mal olarak kabul etmediği, murdar hayvan (meyte), şer'i kesim yapılmadan ölen hayvanın derisi, kan gibi maddeler ve insanların mal olarak görmedikleri bir buğday tanesi gibi şeyler mal tarifinin içine girmemektedir. Ayrıca şarap ve domuz da mütekavvim olan malın altına girmemekte ve Müslümanlara göre bir değer ifade etmemektedir. Dolayısıyla mal tarifinin altına girmeyen maddelerin itlâfi durumunda herhangi bir tazmin sorumluluğu

⁷² İbn Abidin, *er-Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, X, s. 258

⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, s. 481

⁷⁴ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 63

⁷⁵ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 445

gerekmemektedir. Ancak Yahudi ve Hristiyanlara ait olan domuz ve şarap onlara göre değer ifade ettiği için zarar verildiği takdirde tazmin edilmesi lazımdır ve zarar verenin Müslüman veya zimmî olması durumu değiştirmez.⁷⁶

Malın mütekavvim olmasıyla beraber aynı zamanda ismetinin⁷⁷ de olması gerekir. Mesela harbî veya devlete isyan eden kişilerin mallarının itlâf edilmesi durumunda herhangi bir tazminat gerekmez. Zira bunlar her ne kadar mal kapsamının altına girse de ismetleri yoktur. Ayrıca darü'l-harpte ve devlete isyan edilen yerde devlet başkanı veya naibinin velayeti olmadığı için tazminat gerekmemektedir. Ancak devlete isyan eden kişilerin mallarına zarar verilmesi savaş halinde ve güçlerinin olması durumuyla sınırlıdır. Savaşabilecek herhangi bir güçlerinin olmadığı durumda veya savaştan sonra yenildiklerinde mallarına zarar verilirse tazminat gerekir.⁷⁸

Hanefi mezhebine göre itlâf edilen malın temiz olması şart değildir. Nitekim necis olan gübre vb. maddelerin itlâf edilerek zarar verilmesi tazmin yükümlülüğünü doğurur. Aynı şekilde eğitilmiş olan köpek gibi hayvanların itlâfından dolayı da tazminat gerekir. Zira bunlar Hanefilere göre mal kapsamına girmektedirler.⁷⁹

Doğrudan ve dolaylı itlâfta zararın fiilen vuku bulması gerekir. İleride olması mümkün olan muhtemel zararlar tazmine konu olamaz. Mesela bir işyerini yıkan kişi işyerinin ileride elde edeceği muhtemel karları tazmin etmekle mükellef değildir. Sadece yıkılan işyerinde fiilen meydana gelmiş zararı tazmin etmesi gerekir.⁸⁰

Hanefi mezhebinde hakkın kullanımından dolayı gelen zararların yasaklanıp yasaklanamayacağı konusu tartışmalıdır. Ebu Hanife'ye göre kişi kendi mülkünde komşusunu etkileyebilecek olan tasarruflarını ondan izin almadan yapamaz. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, başkalarına zarar vermediği müddetçe kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf etmeye hakkı vardır. Ebu Hanife ve öğrencilerinin hakkın kullanımından kaynaklanan zararlarla ilgili görüşleri; sonraki dönemde mezhep âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yapılan mezkûr nakiller, mutlak

⁷⁶ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s.70-71

⁷⁷ Burada ismet ile kast edilen, mala veya cana zarar verilmesinin yasak olması ve zarar verildiği takdirde tazmin sorumluluğunun gerekmesidir.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 73; İbn Abidin, *er-Reddü'l-muhtar*, VI, s. 406-407

⁷⁹ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, II, s. 936

⁸⁰ Aydın, Mehmet Akif, *Bir Hakısız Fiil Olarak İtlâf*, s. 89

olmayıp, komşusuna zarar verip vermemesiyle ilgilidir. Şayet komşusuna açık bir şekilde zarar veriyor ise buna hakkı yoktur ve yapmış olduğu tasarruftan menedilebilir, eğer zarar vermiyorsa dilediği tasarrufu yapabilir. Dolayısıyla hakikatte Ebu Hanife ve öğrencileri arasında bir tartışma yoktur. Bu yoruma göre önemli olan yapılan tasarrufta karşı tarafa açık bir zararın verilip verilmemesidir. Yapılan diğer bir yoruma göre ise, zararın meydana geleceği kesin biliniyor ise ittifakla kişi yapacağı işten menedilir, şayet kesin olarak zararın meydana gelmeyeceği biliniyor ise aynı şekilde ittifakla kişi bunu yapmakta muhayyerdir. Zarar verip vermeyeceği şüpheli olan durumlarda ise, Ebu Hanife'ye göre kişi tasarrufundan menedilir. Zira rehin verilen malda olduğu gibi başkasının hakkının taalluk ettiği durumlarda asıl olan kişinin yaptığı tasarruflarının memnu olmasıdır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise kişinin kendi mülkünde tasarruf etmesinde asıl olan serbestliktir, yasaklama arızı bir durum olup şüphe ile yapılan iş yasaklanamaz. Dolayısıyla zararın meydana gelip gelmeyeceği muhtemel durumlarda Ebu Hanife ve öğrencileri arasında tartışma mevcuttur.⁸¹

İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) konuyla ilgili “zarar vermek ve zarara zarar ile mukabele etmek yoktur”⁸² hadisini, verilen fetvaları ve hükümleri naklettikten sonra her türlü zararın kişinin mülkünde olan tasarruflara mani olmayacağını ifade ederek genel bir değerlendirmede bulunmaktadır. Ona göre genel kural, (kıyas) başkalarına zarar verse bile kişinin mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilmesidir. Ancak binanın yıkılmasına veya zayıflamasına sebebiyet veren ya da ışığı kapatmak suretiyle tamamen kişinin mülkünden istifadesine mani olan zarar menedilebilir. Fakat evinde yemek pişiren kişinin fırınından çıkan dumanda olduğu gibi her türlü zararın engellenemeyeceğini, aksi takdirde insanların mülklerinden faydalanmalarının imkânsız hale geleceğini belirtmektedir. Dolayısıyla burada kişinin yapması yasak olan ve engellenebilen zarardan kasıt; fahiş olan zarardır.⁸³ Buna göre hakkın kullanımından dolayı kişi gerekli tedbirleri almayıp zarara sebebiyet verirse tazmin yükümlülüğü doğar. Mesela rüzgârlı bir günde arazisinde ateş yakan kişi yan komşunun evinin

---

⁸¹ İbn'ül-Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, VII, s. 301-302

⁸² İbn Mace, *Sünen*, “Ahkâm”, 17

⁸³ İbn'ül-Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, VII, s. 305-306, Ayrıca konuyla ilgili örnekler için bkz. Kırkâgâcî, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 110-113

yanmasına sebebiyet verirse tazminle yükümlüdür.⁸⁴ Zira kişi her ne kadar mülkünde tasarruf yetkisine sahip olsa dahi ihmalden sorumludur ve yapmış olduğu bu davranış ilerde ele alacağımız üzere teaddî sayılmaktadır.⁸⁵

Ebussuûd (ö. 982/1574) ise konuyla ilgili farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Onun değerlendirmelerine göre kişi kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir ve Ebu Hanife bu görüştedir. Ona göre kişi yanındaki komşusuna zarar verse dahi bundan menedilemez. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise kişi komşusuna zarar verdiği takdirde bundan menolunur. Ebussuûd'un ifade ettiğine göre mütehhirin dönemindeki meşayih bu konuda, tasarrufta bulunacak olan mal sahibini ve komşunun haklarını gözetmek suretiyle iki tarafın da hukukunu muhafaza etmeye çalışmıştır. Zararın fahiş olması durumunda mal sahibinin tasarruflarından men edileceğini, zararın az olması halinde ise tasarrufta bulunabileceğini ifade etmişlerdir.⁸⁶ Dikkat edilecek olursa burada Ebussuûd'un yapmış olduğu değerlendirme ve verdiği fetvada esas aldığı görüş İbnü'l-Hümâm'ın görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Nitekim ikisinin de esas aldığı ve hükmü bina ettiği gerekçe zararın fahiş olup olmamasıdır.

Netice itibariyle mezhep içerisinde tartışılan bu konu kurucu imamların verdiği hükümlerin yorumlanması üzerinden tartışılmış ve iki tarafın da hak ve hukuku muhafaza edilmeye dikkat edilerek hükme bağlanmaya çalışılmıştır.

1.3.3.3.2.2. İnsana Verilen Zarar

İnsanlara verilen zararlarda şayet verilen zarar kasten verilmişse ve gereken şartlar tahakkuk etmişse kısas hakkı doğar. Kısasın talep edilmediği veya şüphe olduğu için uygulanamadığı durumlarda ise diyet⁸⁷ gerekmektedir.⁸⁸ Diyetin mahiyetinin ne olduğu ve hukuki niteliği konusunda klasik kaynaklarda açık bir şekilde herhangi bir

⁸⁴ Serâhsî, *el-Mebsut*, XXIII, s. 188

⁸⁵ Yerlikaya, Ünal, *Teaddî-Hukuka Aykırılık-Kusur İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme*, s. 36. Ayrıca kişinin kendi mülkünde tasarrufları sonucu ortaya çıkan zararları tazmin edip etmeyeceği meselesi ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

⁸⁶ İskilibî, Veli b. Yusuf, *Mecmau'l-fetâvâ*, vr. 270b

⁸⁷ Diyet; mal olmayan ve telef edilen insan canı mukabilinde ödenen maldır. Erş; ise diyetle olduğu gibi telef edilen insan uzvu mukabilinde verilen maldır. Bkz. Serâhsî, *el-Mebsut*, XXVI, s. 59

⁸⁸ Serâhsî, *el-Mebsut*, XXVI, s. 60

tartışmaya rastlanılmamaktadır. Bundan dolayı modern hukukta mevcut olan tartışmaya kıyasla diyetin hukuki niteliği muasır araştırmacılar arasında gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bazılarına göre diyet tazminat niteliğini taşırken, diğer bazılarına göre ise ceza niteliğindedir. Başka bir gruba göre ise diyet her iki özelliği de içerisinde barındırmaktadır. Konuyla ilgili klasik kaynaklara baktığımızda Hanefi fakihlerinin diyeti tazminat olarak değerlendirdiklerini söylememiz mümkündür.⁸⁹ Nitekim Serâhsî'nin bu konudaki değerlendirmeleri bunu göstermektedir:

Âkilenin meşru olduğuna akıl delalet etmektedir. Zira taksirli fiillerde fail; vermiş olduğu zararda mazurdur. Onun mazur olması ise öldürülen maktulün dokunulmazlığını ortadan kaldırmaz. Ancak onun mazur olması ceza (ukûbe) verilmesine mani olur. Bundan dolayı yasa koyucu mağdurun kanının zayı olmasını engellemek için diyeti emretmiştir. Diyetin tamamının faile yüklenmesi ise zulümdür ve tamamen maddi olarak onu yok etmek anlamındadır. Bu ise diyetin ceza konumunda olmasını gerektirir. Ceza ise failden düşmüştür ve yasa koyucu ondan ceza anlamını def etmek için âkileyi destekçi olarak meşru kılmıştır. Aynı şekilde şibh-i amde kişinin yapmış olduğu fiil yasak olmayıp cinayete sebebiyet veren alet tedip için olduğundan dolayı diyeti âkile üstlenmekte ve kısas gerekli olmamaktadır. Bundan dolayı ceza manasını failden defetmek için diyetin tamamını onun üzerine yüklememektedir.⁹⁰

Aynı şekilde Zeylaî'nin (ö. 743/1343) konuyla ilgili yapmış olduğu değerlendirmeler de bunu göstermektedir:

Taksirli fiillerde verilen zararın mal ile tazmini, mal ile insan arasında denklik olduğundan dolayı değil, mağdurun hakkının zayı olmasını korumak için emredilmiştir. Bu fiillerde ceza (ukûbe) olan kısası uygulamak imkânsız olduğundan dolayı diyet öngörülmüştür.⁹¹

Diyetin tazminat niteliğinde olduğunu gösteren diğer bir husus ise Bağdâdî'nin cinayet babında diyeti gerektiren meseleleri ele alırken zarar veren kişinin karşı tarafa ödemesi gereken malı tazminat olarak ifade etmesidir.⁹² Ayrıca ceza davalarında kefalet kabul edilmediği halde diyette kabul edilmesi, ceza ehliyeti olmayan deli ve çocuklara kısas uygulanmadığı halde diyetin gerekli kılınması diyetin tazminat niteliğinde olduğunu göstermektedir.⁹³

Burada ele alınması gereken diğer bir konu ise malda meydana gelen zararlarla insanda meydana gelen zararlar arasında ödeme yönünden farklılığın olmasıdır. Zira

⁸⁹ Okur, Kâşif Hamdi, *İslâm Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği*, s. 82-91

⁹⁰ Serâhsî, *el-Mebcut*, XXVII, s. 125

⁹¹ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakaik*, VII, s. 212

⁹² Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 381

⁹³ Okur, Kâşif Hamdi, *İslâm Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği*, s. 91-92

mala verilen zararlarda ödeme şekli misil ve kıymet üzerinden olur. Diğer bir ifadeyle yapılacak olan ödeme suret ve mana itibariyle aynı olması mümkün olan yerlerde malın mislinin verilmesiyle tahakkuk eder. Suret itibariyle ödemenin mümkün olmadığı durumlarda ise malın değerinin ödemesiyle yani mana itibariyle gerçekleşir. Ayrıca burada verilen zarardan dolayı karşılığında ödeme yapılan şey maldır. İnsana verilen zararlarda ise ödenen diyet malda olduğu gibi mislî veya kıyemî değildir ve ödenecek tutar yasa koyucu tarafından belirlenmiştir. Zira insan mal olmadığı gibi verilen zarar karşılığında ödenen mal ile suret ve mana yönünden herhangi bir benzerliği de yoktur. Mala verilen zararlarda ise yapılan ödeme mal ile olduğu için aralarında suret veya mana itibariyle bir benzerlik mevcuttur.⁹⁴

1.3.3.3.3. Teaddî (Hukuka Aykırılık)

Dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için fiilin sadece zarar vermesi yeterli olmayıp, aynı zamanda teaddîsinin de olması gerekir. Ancak doğrudan itlâfta tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için teaddî şart değildir. Teaddî kelimesi modern dönemde yapılan fıkıh çalışmalarında hukuka aykırılık olarak ifade edilmekte, hukuka aykırılık kavramı ise modern hukuk literatüründen iktibas edilmektedir. Modern hukuk literatüründe hukuka aykırılık “hukuk düzeni tarafından kişilerin mal varlığını ve kişilik haklarını koruma amacına matuf olarak sevk edilmiş olan bir hukuk kuralını ihlal eden türden davranış” olarak tanımlanmıştır.⁹⁵ Bu tanımda, yapılan davranışın hukuk düzenini ihlal ederek insana veya mala zarar vermesi vurgulanmaktadır. Ancak teaddî teriminin hukuka aykırılık olarak kavramsallaştırılması eleştirilmiş ve tam olarak teaddînin anlamını karşılamadığı ifade edilmiştir.⁹⁶

Teaddî terimin klasik kaynaklarda farklı şekillerde tezahür edebilmekte ve özellikle bu tezahürler akid içi ve akid dışı olarak değişebilmektedir.

⁹⁴ Serâhsî, *Usulü's-Serâhsî*, s. 45-46

⁹⁵ Yerlikaya, Ünal, *Haneî Borçlar Hukuku Edebiyatında Teaddî Kavramının Anlam Çerçevesi*, s. 28,

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yerlikaya, Ünal, *Haneî Borçlar Hukuku Edebiyatında Teaddî Kavramının Anlam Çerçevesi*

1.3.3.3.1. Akid Dışında Teaddî Teriminin Tezahürü

Klasik Hanefi kaynaklarını incelediğimizde akid dışında teaddî teriminin birkaç tezahürü olduğunu müşahede etmekteyiz. Teaddî terimi bazı meselelerde, kişinin yapması gereken sorumluluğu yerine getirmeyerek ihmalkâr davranması sonucu ortaya çıkan zararları ifade etmek için kullanılmıştır. Mesela hayvanı süren kişi hayvanın üzerindeki yükün düşmesi suretiyle bir insanın ölümüne sebebiyet verirse tazminle sorumludur. Zira bu kişi hayvanın üzerindeki yükleri iyi bağlamayarak ve gerekli tedbirleri almayarak ihmalkâr davranmıştır.⁹⁷ Teaddî terimi kişinin kendi mülkünde tasarruf ederken gerekli tedbirleri almayarak zarara sebebiyet vermesi şeklinde de tezahür etmektedir. Yukarıda ele aldığımız üzere kişi kendi mülkünde başkalarına zarar vermediği müddetçe dilediği gibi tasarruf edebilir. Ancak kendi mülkünde gerekli tedbirleri almayarak başkalarına zarar verecek olursa tazmin sorumluluğu doğar. Mesela rüzgârlı bir günde ateş yakmak suretiyle yan komşusunun evinin yanmasına sebebiyet verdiği takdirde tazminle muhatap olur. Zira kişi gerekli tedbirleri almayarak ihmalkâr davranmıştır. Dolayısıyla komşusunun zararını tazmin etmek zorundadır.⁹⁸ Burada her iki meselede kişinin ihmalkâr davranması sonucu ortaya çıkan zararın vurgusu varsa da birinci mesele şahsın kamuya ait bir mekânı kullanırken verdiği zararı ifade etmekte, ikinci mesele ise şahsın kendi mülkünde yapmış olduğu tasarruftan kaynaklanan zararı belirtmektedir.

Teaddî kelimesinin diğer bir tezahürü ise; kamuya ait olan yolun veya mekânın bir şahıs tarafından, herhangi bir izin veya hak olmaksızın işgal edilmesidir. Böyle bir durumda zararın meydana gelmesi halinde kamuya ait olan yeri izinsiz işgal ederek zarara sebebiyet veren kişi tazminle sorumlu tutulur. Ancak burada zarar gören kişinin zarar görmeyi kast etmemesi şarttır. Mesela bir bakkal, yetkililerden izin almaksızın mallarını kamuya ait olan yola koyar ve yoldan geçen kişi bunlara ayağı takılarak düşmesi suretiyle zarar görürse, bakkal tazminle sorumlu olur. Ancak yoldan geçen kişi bile bile bu mallara takılarak zarar görürse bakkalın herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Zira bu durumda kişi zarar görmeyi kendisi kast etmiş ve fiili bizzat kendisi işleyerek mübâşir konumuna düşmüştür. Zararın meydana geldiği durumlarda mübâşir

⁹⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 484

⁹⁸ Serâhsi, *el-Mebcut*, XXIII, s. 188

ve mütesebbib beraber bulunacak olursa sorumluluk mübaşire aittir.⁹⁹ Kamuya ait olan yerlerde meydana gelen zararın diğer bir örneği ise umumi olan yolda durdurulan hayvanlardır. Umumi olan yola hayvanını durduran kişi müteaddî kapsamında değerlendirilir ve hayvanın verdiği zararlardan sorumludur. Zira onun sadece yolu kullanma hakkı olup yolda hayvanı durdurma yetkisi yoktur. Ancak kamu yetkilisi hayvanların bağlanması için insanlara bir yer tahsis ederse burada hayvanın verdiği zararlardan sahibi sorumlu değildir.¹⁰⁰

Netice itibariyle akid dışında teaddî terimi, kişinin kendi mülkünde veya kamuya ait olan yerlerde ihmalkâr davranması sonucu ortaya çıkan ve kamuya ait olan yerleri uygun bir biçimde kullanmamasından kaynaklanan zararları ifade etmektedir. Nitekim yukarıda verdiğimiz örnekler ve bu örneklerin gerekçeleri bunu göstermektedir.

1.3.3.3.2. Akid İçinde Teaddî Teriminin Tezahürü

Akid içinde teaddî teriminin tezahürü, emanet akitlerini kapsamakta olup, damân akitlerini kapsamamaktadır. Zira damân akitlerinde tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için teaddî şartı yoktur. Nitekim daha önce ifade ettiğimiz gibi damân akitlerinde mal hangi sebeple helak olursa olsun tazmin sorumluluğu doğurur. Emanet akitlerinde ise tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için teaddî şartı vardır.

Emanet akitlerinden olan vediada teaddî terimi birkaç şekilde tezahür etmektedir. Mal sahibinin izni olmaksızın malın emanet alan kişi tarafından kullanılması, emanet alan kişinin kendi malıyla karıştırması, mal sahibi talep ettiği halde vermemesi, malın ona ait olduğunu inkâr etmesi, mal sahibinin emrine muhalefet etmesi ve ölmesi durumunda ölümünden önce yanındaki malın emanet olduğunu açıklamaması¹⁰¹ gibi durumlar buna örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde vedianın gerektiği şekilde muhafaza edilmemesi ya da ihmalkâr davranılması da teaddî

⁹⁹ Serâhsi, *el-Mebsut*, XXVII, s. 51

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-sanai'*, X, 348-349

¹⁰¹ Kişinin yanında emanet olan malı açıklamadan ölmesi durumunda müteaddî sayılması ve tazminle yükümlü olması durumundan üç mesele istisna edilmiştir:

1. Yetim mallarını emanet olarak veren kadı (Ancak kendi evine koyarsa tazminle sorumludur.)

2. Vakıf gelirlerini emanet olarak veren vakfın nazırı

3. Ganimet mallarını bir gazinin yanında emanet olarak veren sultan. Ayrıntılı bilgi için bkz. Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 245

kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durumda vedia helak olursa emanet bırakılan kişi tazminle mükelleftir.¹⁰²

Diğer emanet akitleri olan ariyet, icâre ve malın kendisinin emanet olduğu rehin akdinde de vedia da geçen durumlar söz konusudur. Kişinin yukarıda zikrettiğimiz durumlardan birisini yapması halinde yapmış olduğu fiil teaddî kapsamında değerlendirilir ve tazminle sorumlu olur.¹⁰³ Ancak vedîa, icâre ve ariye arasında tazmin noktasında bazı farklı hükümler vardır. Vedîada kişi yapmış olduğu teaddîye sebep olan fiili terk edecek olursa emin sıfatını kazanır ve tazmin sorumluluğu ortadan kalkar. İcâre ve ariyede ise kişi teaddîye sebep olan fiili terk ettiğinde emin sıfatının dönüp dönmeyeceği tartışmalıdır. Ustrûşenî'ye (ö. 632/1234) göre, icâre ve ariyede kişi yapmış olduğu teaddîyi terk ederek malı eski haline iade edecek olsa bile sahibine vermediği müddetçe tazmin sorumluluğu ortadan kalkmaz. Mesela bir binek hayvanını belli bir mesafeye kadar kullanmak için ödünç alan veya kiralayan kişi tayin edilen mesafeyi geçtiğinde hayvanın helak olması durumunda tazmin sorumluluğuyla muhatap olur. Binek hayvanını tayin edilen mesafeye tekrar geri götürmesi durumu değiştirmez. Şeyhü'l-İslam Hâherzâde'ye (ö. 483/1090) göre ise kişi teaddîsini ortadan kaldırdığında tekrar emin sıfatını kazanır ve mal elinde emanet olmaya devam eder.¹⁰⁴

Teaddî kelimesi emanet akdi olan icârede; ecîr-i müştereğin yapması için verilen malda sadece malın faydasına olan ve zarar verici davranışlardan kaçınması şeklinde tezahür eder. Diğer bir ifadeyle ecîr-i müştereğin çalışırken mala zarar vermemesi şarttır. Şayet ecîr-i müşterek, üzerinde çalıştığı başkasına ait olan bir malı zayi edecek olursa tazminle sorumludur. Çünkü ecîr-i müştereğe, mala zarar vermeyen ve malın faydasına olan işlemleri yapma yetkisi verilmiştir. Zira muâvazalı akitlerde asıl olan ayıp ve zararın olmamasıdır. Dolayısıyla ecîr-i müştereğin mala verdiği zararlar teaddî kapsamında değerlendirilmiş ve tazminle sorumlu tutulmuştur.¹⁰⁵ Ancak bu durumdan doktor veya onun konumunda olan kişilerin ameliyat veya tedavileri istisna edilmiş ve teaddî kapsamında değerlendirilmemiştir. Çünkü hastanın bu durumdan zarar görmesi

¹⁰² Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, VIII, s. 366-380; Aynî, *el-Binaye fî şerhi'l-Hidâye*, XII, s. 488; Molla, Hüsrev, *Dürrerü'l-hukkâm*, II, s. 245-246

¹⁰³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, VIII, s. 396

¹⁰⁴ Molla, Hüsrev, *Dürrerü'l-hukkâm*, II, s. 246

¹⁰⁵ Kadızâde, *Netayicü'l-efkâr tekmileti'l-fethi'l-kadir*, IX, s. 128-129

veya ölmesi doktorun fiilinden kaynaklanmamakta, hasta olan kişinin vücudunun zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte şayet doktor tedavi edilmesi gereken yeri geçerek hastaya zarar verirse veya ölümüne sebebiyet verirse tazminle sorumludur.¹⁰⁶

Teaddî ve taammüd arasında yakın bir ilişki vardır. Bazıları dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun gerçekleşebilmesi için teaddînin şart olduğunu ileri sürerken diğer bir kısım âlimler ise her ikisinin de şart olduğunu savunmaktadır.

1.3.3.3.3. Teaddî ve Taammüd Kavramı Arasındaki İlişki

Taammüd; tazmin sorumluluğuyla ilgili olan konularda, kişinin zarara sebebiyet veren fiili bilerek işlemesi ve kasten yapmış olduğu fiil sonucunda zararın oluşması anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Mesela bir av hayvanına tüfekle ateş edilmesinden dolayı başka bir hayvan ürkemek suretiyle zarar görecektir. Eğer ateş eden kişinin burada herhangi bir sorumluluğu yoktur. Zira kişi burada zarara sebep olan korkutmayı kast etmemiştir. Ancak kişi zarar gören hayvanı ürkütmek kastıyla ateş etmiş ise burada meydana gelen zarardan sorumludur. Çünkü kişinin buradaki maksadı hayvanı ürkütmektir.¹⁰⁸

Taammüd ve teaddî arasındaki ilişkiyi ele alan İbn Nüceym (ö. 970/1563), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* isimli eserinin bir bölümünde dolaylı itlâfta (tesebbüben) ilgili kaideyi “mütesebbib mütaammid olmadığı müddetçe damin olmaz”¹⁰⁹ şeklinde zikrederken eserinin diğer bir bölümünde ise benzeri bir kaideyi “mübâşir müteaddî olmasa dahi damin olur”¹¹⁰ şeklinde zikretmektedir. Bu konu sonraki dönem müelliflerinde tartışmaya sebep olmuş, bazı âlimler tarafından dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için taammüdün şart olduğu ileri sürülmüştür. Bazılarına göre ise dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için teaddî yeterlidir.

¹⁰⁶ Molla, Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 235-236

¹⁰⁷ Bu tanım Ali Haydar'ın ilgili kaidede yapmış olduğu açıklamalardan hareketle yapılmıştır. Bkz. Haydar Ali, *Dürrü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, I, s. 93

¹⁰⁸ Haydar Ali, *Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 1702-1703

¹⁰⁹ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, III, s. 213

¹¹⁰ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, III, s. 253

Onlara göre mezkûr kaidedeki taammüd şartı ise İbn Nüceym tarafından yanlışlıkla zikredilmiştir.

el-Eşbâh ve'n-Nezâir şârihî İzmirî (ö. 1165/1751), mezkûr kaideyi ele alırken taammüd teriminin yanlışlıkla zikredildiğini, dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için teaddînin yeterli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre burada kaidenin yanlış olmasının sebebi bütün usul ve fûru kitaplarında mezkûr kaidenin teaddî şeklinde zikredilmesidir. Ayrıca İbn Nüceym'in verdiği örneklere bakıldığında taammüd teriminin burada zikredilmesinin bir anlamı da yoktur. Dolayısıyla taammüd terimi burada kitabı yazarak çoğaltan nasih tarafından yanlışlıkla yazılmıştır.¹¹¹

Ali Haydar (1853-1935) ise Mecelle şerhinde dolaylı itlâfın gerçekleşebilmesi ve tazmin sorumluluğuyla hükmedilebilmesi için teaddî ve taammüdün her ikisinin de şart olduğunu ifade etmekte ve konuyla ilgili bazı örnekler getirmektedir. Ona göre burada ki taammüd teriminin anlamı, zarara sebebiyet veren fiilin bilerek işlenmesidir. Nitekim onun konuyla ilgili vermiş olduğu örnek taammüdün, bilerek zarar veren fiilin işlenmesi anlamında olduğunu göstermektedir.¹¹²

Zerkâ (1907-1999), dolaylı itlâfta sadece teaddînin şart olduğunu, tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için taammüdün gerekmediğini ve taammüd teriminin kaidede zikredilmesinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim hayvana bağırarak suretiyle zarara sebebiyet veren deli, herhangi bir kastı olmadığı halde tazminle sorumludur.¹¹³

Kemal Yıldız İbn Nüceym'in verdiği örnekleri teker teker incelemekte ve bu örneklerden hareketle taammüd kavramının yanlışlıkla zikredildiğini, doğru olanın ise teaddî olduğunu ifade etmektedir. Yıldız'ın ifade ettiği gibi dolaylı itlâfta meydana gelen zararların birçoğunda taammüd, teaddîyle beraber bulunabilmektedir.¹¹⁴ Bununla beraber dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için taammüdü şart koşturmak problemlidir. Zira taammüd iç iradeye dönük bir mesele olduğundan dolayı tespit edilmesi her zaman kolay olmaya bilir. Bu ise tazmin sorumluluğunda zarar gören

¹¹¹ İzmirî, *İbrâzü'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, vr. 400a

¹¹² Haydar Ali, *Dürrerü'l-hukkâm*, I, 182-183

¹¹³ Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 1046-1047

¹¹⁴ Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk* s. 104-107

tarafın mağduriyetine sebep olabilir. Dolayısıyla dolaylı itlâfta tazmin sorumluluğunun gerçekleşebilmesi için teaddî yeterli olup taammüde gerek yoktur. Çünkü teaddî tazmin sorumluluğunun tahakkuk edip etmeme noktasında objektif bir bakı açısı vermektedir.

1.3.3.3.4. İlliyet Bağı

Tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için zararı meydana getiren fiil ile zarar arasında bir bağın olması lazımdır. Bu bağ sebep sonuç ilişkisi olarak karşımıza çıkar. Başka bir deyişle, tazmin sorumluluğunun gerçekleşebilmesi için fiil ile meydana gelen zarar arasında irtibatın kopmaması ve zararın yapılan fiilin sonucunda meydana gelmesi gerekir. Dolayısıyla zarar ile fiil arasında bir irtibatın kurulmasına illiyet bağı denir.¹¹⁵ Örneğin bir evin duvarını delerek, evin soyulmasına sebebiyet veren kişi çalınan mallardan sorumlu değildir.¹¹⁶ Zira duvarı delme fiili ile zarar arasına üçüncü bir fiil girerek illiyet bağını kesmiştir. Ayrıca burada fiili işleyen hırsızdır. Duvarı delen ise hırsızlığa sebebiyet vermiştir.¹¹⁷ Aynı şekilde bir kişi tarafından kısası veya diyeti gerektirecek şekilde yaralanan şahıs başka biri tarafından öldürüldüğü takdirde yaralayan kişiye kısas veya diyet gerekmez. Ancak yaralamanın değerini maktulün varislerine ödemek zorundadır.¹¹⁸ Konuyla ilgili diğer bir örnek ise kişinin başka bir şahsın saldırısı sonucu aldığı yaradan dolayı belli bir müddet sonra ölmesidir. Böyle bir durumda araya üçüncü bir şahsın fiili girmediği ve aldığı yaradan dolayı öldüğü için, yaralayan şahsa kısas uygulanır.¹¹⁹

Mübâşeretten olan itlâflarda zarar, doğrudan fiilin sonucu olarak gerçekleştiği için, illiyet bağının tespiti kolaydır. Ancak dolaylı olan itlâflarda fiil ile zarar arasına üçüncü bir fiil girdiği için illiyet bağının tespiti doğrudan itlâfta olduğu gibi kolay değildir. Bundan dolayı kimi âlimler dolaylı itlâfta, fiil ile zarar arasında illiyet bağını tespit ettikleri için tazmin sorumluluğuyla hükmetmekte, kimileri ise aynı olayda illiyet

¹¹⁵ Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk* s. 69

¹¹⁶ Mezheb de fetva verilen görüş budur. Debûsi (kim olduğu tespit edilememiştir) ise burada duvarı delen kişinin sorumlu olacağını ifade etmektedir. O, bu meseleyi İmam Muhammed'den nakledilen kafesi açmak suretiyle kuşun uçmasına sebebiyet veren ve tazminle sorumlu olan şahsın olayına kıyas etmektedir. Bkz. Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 44b

¹¹⁷ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 44b; Hafif, Ali, *Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 59-64

¹¹⁸ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 263

¹¹⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 449; Mevsîlî, II, s. 448

bağının gerçekleşmediğini ifade ederek tazmin sorumluluğunun vacip olmadığını belirtmektedirler. Dolayısıyla aynı meselede farklı değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır.¹²⁰ Örneğin bir ahırın veya kafesin kapısını açarak hayvanların kaybolmasına sebep olan kişinin durumu âlimler arasında tartışmalıdır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir durumda kafesi açan kişi tazminle sorumlu tutulamaz. Çünkü kişi kapıyı açtıktan sonra hayvanların içeride kalması mümkündür. Zira hayvanlar dilediği fiili yapmakta serbesttirler ve zarara sebep olan fiil ile zarar arasına istediğini yapabilen üçüncü birinin (hayvanın) fiili girmiştir. Dolayısıyla burada meydana gelen zarar, kapıyı açan kişiye nispet edilemez. Ancak kapıyı açan kişi hayvanları ürkütürük dışarıya çıkarırsa tazminle sorumlu olur. İmam Muhammed'e göre ise kapıyı açan kişi tazminle sorumludur. Çünkü kaçıp gitmek hayvanların tabiatındandır. Ona göre fiil ile zarar arasında bir illiyet bağı mevcuttur. Dolayısıyla kapıyı açan kişi zarara sebebiyet verdiği için tazminle sorumludur.¹²¹

Aslında yukarıda ele alınan meselelerin bir kısmı “mübâşir ve mütesebbib beraber bulunduğu hüküm mübaşire izafe edilir” kaidesiyle ilişkilidir.¹²² Genel kaide bu olmakla beraber bazı durumlarda, fiili bizzat işleyen mübaşir olduğu halde fiile sebebiyet veren kişi ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulabilmekte bir takım hallerde ise zararı beraberce üstlenebilmektedirler. Dolayısıyla burada mübaşir olduğu halde müsebbibin veya ikisinin beraberce sorumlu tutulduğu hallerle ilgili genel bir çerçeve çizmeye çalışacağız.

1.3.3.3.4.1. Doğrudan İtlâfta Zarara Sebebiyet Veren Kişinin Sorumlu Tutulması

Bazen meydana gelen itlâf hallerinde doğrudan ve dolaylı itlâf birleşmektedir. Genel kurala göre doğrudan ve dolaylı itlâfın birleştiği durumlarda zararı bizzat meydana getiren kişi sorumlu olur. Ancak bazı hallerde zararı bizzat meydana getiren kişi yerine, zarara sebep olan şahıs tazmin sorumluluğuyla muhatap olabilmektedir. Mesela kendisine emanet mal bırakılan kişi, malın yerini hırsıza söylemek suretiyle çalınmasına sebebiyet verirse tazminle yükümlüdür. Zira emanet bırakılan malı

¹²⁰ Aydın, Mehmed Akif, *Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf*, 102-103

¹²¹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanai'*, X, s. 67; Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 269

¹²² Haydar Ali, *Dürerü'l-hukkâm*, I, s. 178

gerektiği gibi korumayarak teaddîde bulunmuştur.¹²³

Bazı durumlarda ise zararı bizzat meydana getiren ile sebebiyet veren tazmin sorumluluğunu beraberce üstlenirler. Şayet zarara sebebiyet veren fiil tek başına zararı meydana getiremiyor ise, tazmin sorumluluğunu doğrudan itlâfi oluşturan kişi üstlenir. Örneğin bir kişi yetkili mercilerden izin almaksızın kamuya ait bir yolda kuyu açar ve diğer bir kişi de birine ait herhangi bir malı kuyuya atmak suretiyle telef ederse bizzat itlâf fiilini işleyen şahıs tazminden sorumlu olur. Zira burada kuyu açma fiili tek başına zarar vermek için yeterli değildir. Eğer zarara sebep olan fiil tek başına zararı meydana getirebiliyor ise buna sebebiyet veren kişi tazmin sorumluluğunda zararı bizzat oluşturan kişiye ortak olur. Bu konuda hayvana binen ve onu sevk eden kişi örnek olarak verilebilir. Hayvana binen kişi ile hayvanı sevk eden kişi seyir esnasında mala veya cana yönelik olarak verdikleri zararlardan beraberce sorumludurlar. Nitekim burada bizzat zarar veren hayvanın üstündeki şahıstır. Zira zarar hayvanın ve üstündeki şahsın ağırlığıyla meydana gelmiştir. Ancak burada zarara sebebiyet veren sürücü, hayvanın üzerinde birisi olmadığı halde de zarar verebilirdi. Diğer bir ifadeyle zararın oluşmasında sürücünün fiili yeterli olduğundan dolayı tazmin sorumluluğuna katılması gerekir.¹²⁴

Doğrudan itlâfta tazminatın gerekebilmesi için teaddî şartı dışında diğer üç şartın (fiil, zarar, illiyet), dolaylı itlâfla ise bu üç şartla birlikte teaddînin de bulunması gereklidir. Bunlardan biri olmadığı takdirde tazmin sorumluluğu sebebi olan itlâf tahakkuk etmemiş olur.

1.3.3.3.4.2. İlliyet Bağını Kesen Sebepler

1.3.3.3.4.2.1. Mücbir Sebep

Zarara yol açan fiil ile zarar arasındaki irtibatı kesen ve zarar veren şahsı tazmin sorumluluğundan kurtaran sebeplerden biri mücbir sebeptir. Mücbir sebep, “sorumlu veya borçlunun faaliyet ve işletmesi dışında meydana gelen, genel bir davranış normunun veya borcun ihlaline mutlak olarak kaçınılmaz bir şekilde yol açan,

¹²³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve 'n-nez'âir*, 187

¹²⁴ Zeylâî, *Tebyin*, VII, s. 313. Ancak Zeylâî'nin ifadeleri bazı âlimler tarafından eleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abidin, *Reddül-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar*, X, s. 284-285

öngörülmesi ve kaçınılması mümkün olmayan olağan üstü bir olay” şeklinde tanımlanmaktadır. Kaçınılması mümkün olmayan mücbir sebep, ihtilal, eşkıya saldırısı gibi beşeri bir olay olabileceği gibi fırtına, deprem gibi doğal afet de olabilir.¹²⁵ Hanefi fakihleri, kaçınılması mümkün olmayan düşman saldırısı, büyük yangın gibi olayların illiyet bağıını kestiğini kabul etmişler ve tazmin sorumluluğuna engel bir durum olarak görmüşlerdir. Nitekim Hanefiler konuyla ilgili olarak “kaçınılması mümkün olmayan şeylerde tazmin sorumluluğu yoktur”¹²⁶ şeklinde ortaya bir kaide koymak suretiyle böyle durumların tazmine engel bir sebep teşkil ettiğini ifade etmişlerdir.¹²⁷ Örneğin ecir-i müşterek yanında başkalarına ait olan mallardan sorumludur. Ancak kaçınılması mümkün olmayan düşman saldırısı veya genel yangın gibi durumlarda yanında bulundurmuş olduğu mallardan sorumlu değildir.¹²⁸ Aynı şekilde kişinin umuma ait olan bir yola koyduğu taşın, rüzgâr veya sel suları tarafından taşınması suretiyle başka birinin malına veya canına zarar vermesi durumunda taşı koyan kişinin tazmin sorumluluğu yoktur. Zira taşı koyan kişi ile zarar arasına tabi olan rüzgâr veya sel girmiş ve aralarında olan irtibatı kesmiştir.¹²⁹

Mücbir sebep, illiyet bağıını keserek tazmine mani olmakla beraber gasp edilen mallarda tazmin sorumluluğuna engel bir durum değildir. Nitekim Mecelle’de “mal-ı mağsubu gasıp istihlak ettikde zâmin olması lazım gerek anın teaddîsi ile gerek bila teaddî telef veya zayi olduğu takdirde dahi zâmin olur.” şeklinde ifade edilen madde, mücbir sebebin gasp edilen mallarda tazmin sorumluluğuna engel olmadığını göstermektedir.¹³⁰ Ancak Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre gayrimenkullerde gasp tahakkuk etmediğinden dolayı gayrimenkulün, illiyet bağıını kesen ve mücbir sebep olan semavi bir afetle zayi olması durumunda tazmin sorumluluğu gerçekleşmez.¹³¹

---

¹²⁵ Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 87; Kahveci, Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 67

¹²⁶ Hamza, Mahmûd, *el-Feraidü'l-behiyye fi'l-kavâ'id ve'l-fevaidü'l-fikhiyye*, s. 52

¹²⁷ Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, s. 37

¹²⁸ Zeylai, *Tebyin*, VI, s. 137-138; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 87

¹²⁹ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 352

¹³⁰ Mecelle, madde: 891; Kahveci, Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 68

¹³¹ Zeylai, *Tebyin*, VI, s. 328; Çivizâde, *el-İsâr li-halli'l-muhtâr*, II, s. 420; Fudayl Çelebi, *ed-Damanat*, vr. 34b

1.3.3.3.4.2.2. Zarar Görenin Fiili

Zarar gören kişinin yapmış olduğu fiil illiyet bağıni kesebilmekte ve zarar veren şahıs tamamen veya kısmen tazmin sorumluluğundan kurtulabilmektedir. Eğer zarar gören kişinin fiili ilk sebebi arkaya atabilecek şekilde güçlü ve etkili ise zarar veren şahıs tazminle sorumlu olmaz. Şayet zarar görenin fiili ilk sebebin etkisini tamamen ortadan kaldıracak şekilde etkili ve güçlü değil ise ortak illiyet söz konusu olur. Dolayısıyla zarar gören şahıs ile zarar veren kişi tazmin sorumluluğunu beraberce üstlenirler.¹³² Örneğin yolda hayvan üzerinde giden bir şahsın atını dürten kişi, atın kendisini tepmek suretiyle zarar vermesi durumunda hayvanın üzerinde olan şahıstan herhangi bir tazminat talep edemez. Zira hayvanı dürten kişi sanki kendi kendisine zarar vermiş gibidir.¹³³ Aynı şekilde yolun bir kısmına kaygan bir madde döküldüğünde yoldan geçmek isteyen kişi, bilerek ve isteyerek kaygan olan yerden geçer ve zarar görürse, kaygan maddeyi döken kişiden herhangi bir tazminat talep edemez.¹³⁴

Zarar veren kişinin yapmış olduğu fiilin etkisi zarar görenin fiiliyle beraber devam ediyor ise burada ortak illiyet söz konusu olmakta ve tazmin sorumluluğunda da bir miktar indirim olmaktadır. Örneğin bir kukuyu kazmak için kiralanan dört işçinin çalışması esnasında kuyunun çökmesi ve işçilerin ölmesi halinde diyet dörde bölünmek suretiyle her bir işçinin varisine teslim edilir. Daha açık bir ifadeyle işçiler birbirlerinin ölümüne sebep oldukları için diyetle sorumlu olmakta ve her biri sebep olduğu işçinin diyetini ödemektedir. Bununla beraber karşı tarafta olan işçilerin zarar vermede payları olduğu için ödenen diyetle indirimde gidilmektedir.¹³⁵

1.3.3.3.4.2.3. Üçüncü Şahsın Fiili

Üçüncü şahsın fiili belli şartlar oluştuğu takdirde illiyet bağıni kesebilmekte ve fiile ilk sebep olan fail tazmin sorumluluğundan kurtulabilmektedir. Eğer üçüncü şahsın fiili ilk sebebi ortadan kaldıracak şekilde güçlü ve etkili ise ilk sebeple zarar arasında illiyet bağı kesilir. Dolayısıyla üçüncü şahsın araya girmesiyle fiili ilk olarak işleyen

¹³² Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 88-89

¹³³ Serâhsî, *el-Mebcut*, XXVII, s. 2; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, s. 39

¹³⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 477-478; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 89

¹³⁵ Serâhsî, *el-Mebcut*, XXVII, s. 16; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 89

fail tazmin sorumluluğundan kurtulur ve üçünü şahıs tazmin sorumluluğuyla muhatap olur. Mesela bir kişinin umuma ait olan yola açtığı kuyuya, diğer bir kişi gelerek birisini kuyuya atmak suretiyle zarar verirse kuyuyu açan kişi tazminle sorumlu değildir. Aynı şekilde bir kişi başka birine ait ahırın kapısını açar, diğer bir şahısta ahırdaki hayvanları çalarsa kapıyı açan kişi tazminle sorumlu değildir. Zira bu meselelerde zararın oluşmasında üçüncü şahsın fiili ilk sebebe göre daha fazla müessirdir.¹³⁶

1.3.3. Gasp

1.3.3.1. Tarifi

Gaspın sözlükteki anlamı, bir şeyin zor kullanmak suretiyle faydalanmak için başkasından alınmasıdır. Hanefi ıstılahındaki anlamı ise fıkıhçılar tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Merginâni'ye göre gasp “başkasına ait mütekavim¹³⁷ bir malı sahibinin izni olmaksızın alarak onun mal üzerindeki zilyetliğini gidermektir”.¹³⁸ Ancak yapılan bu tarif gaspın bazı ferî meselelerini kapsamadığı için eleştirilmiştir. Zira bu tarife, mal sahibi olmayan mürtehinin, müstecirin ve kendisine emanet bırakılan kişinin elinden alınan mallar girmemektedir. Bundan dolayı Kadızâde (988/1580) tarife, “mal sahibinin kullanımına mani olan” kaydını ilave etmiştir. Ayrıca bu tarifin içerisine hırsızlık yapan kişi girmektedir. Nitekim hırsızda başkasının malını izinsiz olarak almaktadır. Bundan dolayı aşağıda geleceği üzere Kasânî, gaspın tarifine, “açıkça alma” kaydını ilave etmiştir. Çünkü gasp ile hırsızlığı birbirinden ayıran unsur açık ve gizli olmasıdır. Gasp açıkça yapılıyor iken hırsızlık gizli olarak yapılır.¹³⁹

Kasânî, diğer Hanefi müelliflerinden farklı olarak açık bir şekilde mezhebin üç kurucu imamına atıfta bulunarak gaspın tarifini onlara nispet etmektedir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre gasp; “malikin mütekavim malından zilyetliğini açıkça ve zorla, mala yönelik bir fiille gidermektir”. İmam Muhammed'e göre ise, gasp için malikin

¹³⁶ Serahsî, *Mebsut*, XXVII, s. 16; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, s. 39; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 89-90

¹³⁷ Mütekavim kavramını daha önce izah ettiğimizden dolayı burada tekrar üzerinde durmayacağız.

¹³⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 294

¹³⁹ Kadızâde, *Netayicü'l-efkâr*, IX, s. 321-322

zilyetliğinin mala yönelik bir fiil ile giderilmesi şart değildir. Muhtemelen Kasânî bu nispetleri kurucu üç imamın verdikleri fûru örneklerinden hareketle yapmaktadır. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla gaspın tarifiyle ilgili onlardan herhangi bir nakil mevcut değildir. Bu sebepten dolayı Bağdâdî gaspın tarifinde daha dikkatli davranmakta ve “mala yönelik fiil kaydının” tarifte olmasının Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un aslına (genel kural) göre olduğunu, İmam Muhammed’in aslına göre ise bu kaydın olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁰ Buna göre bir kişi zor kullanarak mal sahibini gayrimenkulünden çıkarırsa Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre gaspın tarifine girmemektedir. Zira burada malikin zilyetliği mala yönelik bir fiil ile giderilmemiştir. Daha açık bir ifadeyle iki imam “mala yönelik bir fiil ile” malın bir yerden alınarak başka bir yere taşınmasını kast etmektedirler. Nitekim başkasına ait olan bir kilimin üzerine zorla oturan kişi onu başka bir yere nakledinceye kadar gasp fiilini gerçekleştirmiş olmaz. Dolayısıyla bu kişi gasıp sayılmaz.¹⁴¹ Ayrıca Hanefi metinlerinde gaspın taşınabilen menkul mallar üzerinde gerçekleştiği ifade edilerek bu husus vurgulanmıştır.¹⁴² İmam Muhammed’e göre ise gaspın tahakkuk edebilmesi için başka bir yere nakletmek şart olmayıp, malikin zilyetliğini gidermek yeterli olduğu için, bir kişiyi evinden veya akarından zorla çıkaran kişi gasıp sayılır.¹⁴³

Gaspı farklı şekilde tarif eden ve bu tariflere itiraz eden Hanefi âlimleri de vardır. Bu görüşleri de dikkate alarak yukarıda Kadızâde’nin, Merginânî’nin tarifine ilave ettiği kayıtlarla beraber gaspı şu şekilde tarif etmemiz mümkündür: “Başkasına ait mütekavvim, dokunulmazlığı olan ve nakledilebilen bir malı, sahibinin veya yetkili birinin izni olmaksızın alarak onun mal üzerindeki zilyetliğini açıkça gidermektir”.¹⁴⁴ Bu tarife göre gayrimenkuller, menfaatler, mütekavvim olmayan mallar gaspın tarifinden çıkmakta ve hukuki neticeleri farklı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca dârülharpte harbinin malı zorla alındığında gasp tahakkuk etmez. Çünkü böyle bir malın dokunulmazlığı yoktur.

¹⁴⁰ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 287

¹⁴¹ Fudayl Çelebi, *ed-Damanât*, vr. 25a-25b

¹⁴² Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 294; Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 263

¹⁴³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 7; Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 287; Aydın, M. Akif, *İslâm Hukukunda Gasp*, s. 164-166. Daha fazla örnek için bkz. Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 287

¹⁴⁴ Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik*, VI, s. 314; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, IX, s. 298-301

Hanefi mezhebi içerisinde “haylûle” olarak ifade edilen ve gaspın tarifiyle ilgili olan başka bir konu ise, malikin malı üzerindeki tasarruflarının engellenmesidir. Daha açık bir ifadeyle mal sahibine engel olmak suretiyle malın helak olmasına sebebiyet veren kişinin tazminle sorumlu tutulup tutulamayacağı konusudur. Bu konu Hanefi mezhebi içerisinde tartışmalıdır. Hayvanlarını otlatan bir çobana engel olarak koyunların helak olmasına sebebiyet veren kişinin tazminle sorumlu olup olmaması konumuza güzel bir örnek teşkil eder. Hanefi mezhebinde genel olarak böyle bir durumda kişinin tazminle mükellef olmadığı belirtilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda ifade edilen diğer bir hükme göre ise bu durum tazminat sebebidir. Buna göre, menkul ve gayrimenkullere göre hüküm değişmektedir. Menkul olan mallarda, sahibine engel olarak malın telef olmasına sebebiyet veren kişi tazminle yükümlüdür. Ancak mal sahibinin gayrimenkulü üzerindeki tasarruflarına mani olmak suretiyle malın zayi olmasına sebebiyet veren şahıs tazminle sorumlu değildir.¹⁴⁵ Bu ikinci görüş bazı fıkıh kitaplarında rivâyet olarak aktarılmakla beraber mezhebin genel görüşünü yansıtmamaktadır. Nitekim gaspın tarifi ve anlamı burada tahakkuk etmemektedir. Çünkü bu meselede, zayi olan mal üzerinde gasıbın herhangi bir fiili mevcut değildir. Hâlbuki yukarıdaki tarifte geçtiği üzere bir fiilin gasp sayılabilmesi için malın üzerinde gasıbın fiilinin olması gerekir. Malike engel olmak ise gasp olarak değerlendirilemez. Nitekim bu durum *Mecmaü'd-damânât*’ da açıkça ifade edilmektedir:

Gasp; nakli mümkün olan bir malda sahibinin izni olmaksızın, tazminat tahakkuk edecek şekilde bir fiil yapmaktan ibarettir. Malda herhangi bir fiilde bulunmayan kişi gasp sayılmaz. Buna göre bir şahıs başka birinin evine girmesine veya malını almasına mani olursa gasp sayılmaz. Aynı şekilde malikin koyunları üzerinde tasarrufla bulunmasına engel olan kişi de gasp sayılmaz ve hayvanların telef olması durumunda tazminle yükümlü değildir. Şayet koyunları yerinden nakledecek olursa gasp sayılır.¹⁴⁶

Mezhebin genel görüşünün tespiti noktasında metin ve şerhlerin büyük önemi vardır.¹⁴⁷ Metinlerde konuyla ilgili açık bir ifadeye rastlanılmamakla beraber, şerhleri incelediğimizde ilk görüşe atıfta bulunulmakta ve bunun bir tazminat sebebi olmadığı açıkça ifade edilmektedir.¹⁴⁸ Aynı şekilde mezhep içerisinde iki farklı hüküm

¹⁴⁵ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 25a

¹⁴⁶ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 287-288

¹⁴⁷ İbn Abidin, *Ukûdü resmi'l-müftî*, s. 172

¹⁴⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 294

nakledildiğinde, delil ile gerekçelendirilen görüş tercih edilir.¹⁴⁹ Fudayl Çelebi konuyu naklederken birinci görüşü gerekçelendirmekte, tazmin sorumluluğunun gerektiğini belirten görüşü ise herhangi bir şekilde temellendirmemektedir.¹⁵⁰ Dolayısıyla bu konuda tercih edilen görüşün ilk görüş olduğunu ifade etmemiz mümkün gözükmemektedir.

Zuhayli bu konuda menkul mallarda tazmin sorumluluğunun gerektiğine dair ikinci görüşü aktarmakta ve mezhebin genel görüşünün bu olduğunu belirterek ilk görüşe herhangi bir atıfta bulunmamaktadır.¹⁵¹ Ancak ifade ettiğimiz gibi mezhebin genel görüşünü yansıtan, tazmin sorumluluğunun gerekmediğini belirten birinci görüştür.

Şafiiler haylûle konusunda Hanefi mezhebindeki racih görüşte olduğu gibi bunun bir tazminat sebebi olmadığını ifade etmektedirler. Maliki ve Hanbeliler ise bunun bir tazminat sebebi olduğunu savunmaktadırlar.¹⁵²

1.3.3.2. Gaspın Hükümü

Gaspın uhrevi hükümü, yapan kişinin günahkâr olması ya da olmaması yönünden ikiye ayrılır. Şayet kişi bilerek gasp fiilini işlerse günahkâr olur. Eğer bilmeyerek gasp fiilini işlerse herhangi bir günah terettüp etmez. Bu ise kişinin kendi malı zannederek başka birisinin malını alması durumunda gerçekleşir. Ancak her iki durumda da mal kişinin elinde ise sahibine vermek zorundadır. Şayet mal zayi olmuş ise tazmin sorumluluğu doğar. Zira burada tazmin sorumluluğu kul hakkıdır. Bundan dolayı kişinin kastının ne olduğunun bir önemi yoktur. Ayrıca tazmin sorumluluğu günahın taalluk ettiği ve etmediği hallerde de tahakkuk edebilir.¹⁵³

Gaspın dünyevi hükümü ise hukuki ve cezai sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılır. Cezai sorumluluğu Şâri tarafından bilinçli olarak boş bırakılmış ve cezası zamanın ve mekânın şartlarına göre, devlet idarecilerinin yetkisine verilmiştir. Diğer bir ifadeyle

¹⁴⁹ İbn Abidin, *Ukûdü resmi 'l-müftû*, s. 176

¹⁵⁰ Fudayl Çelebi, *ed-Damanat*, vr. 25a

¹⁵¹ Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, 36-37

¹⁵² Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân*, 36-37

¹⁵³ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 293; Şelebî, *Haşiyetü 'ş-şelebî ala tebyini 'l-hakâik*, VI, s. 314

gasıba verilecek olan ceza kamu yetkilisinin takdirine bırakılmıştır. Devlet idarecilerine cezayı takdir etme noktasında verilen yetki, fıkıh kitaplarında ta'zîr olarak adlandırılır.¹⁵⁴ Nitekim İbn Nüceym hakkında belirli bir cezanın olmadığı bütün masiyetlerde ta'zîrin söz konusu olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁵ Dolayısıyla gasp fiili de bir masiyet sayıldığı için bu kaidenin altına girmektedir. Ayrıca Osmanlı şeyhülislâmları gasıba ta'zîr cezasının verileceğini açıkça fetvalarında ifade etmişlerdir.¹⁵⁶ Buna ilaveten malın iadesinin mümkün olmadığı durumlarda gasıbın ödemiş olduğu tazminat ceza olarak değerlendirilemez. Onun ödemiş olduğu tazminat mal sahibinin zararını kapatmaya yöneliktir.¹⁵⁷ Dolayısıyla gasıbın işlemiş olduğu fiil suç olduğu için ceza alması gerekir.

Gaspın hukuki sorumluluğu ise zorla alınan malın aynen mevcut olması halinde gasp edildiği yerde sahibine iade edilmesidir.¹⁵⁸ Gasp edilen malın gasp sürecinde kıymetinin düşmesi durumu değiştirmez ve gasıp malın düşen değerini tazmin etmekle sorumlu değildir. Zira malın değerinin düşmesi gasp edenin fiiliyle olmayıp, insanların o mala olan rağbetleriyle ilgilidir. Ayrıca malda maddi olarak herhangi bir eksiklik meydana gelmemiştir.¹⁵⁹ Daha açık bir ifadeyle burada herhangi bir tazmin sorumluluğu mevcut değildir. Gasıbın üzerine düşen malı sahibine iade etmekten ibarettir. Ancak mal gasp edildiği yerden farklı bir mekânda iade edilecek olursa hükümler değişir. Şayet malın iade edildiği yerde malın değeri düşmüşse bu durumda mal sahibi, malı aynen bulunduğu mekândan hiçbir şey talep etmeyerek alabilir. Ya da gasp edildiği yerden hem malı hem de malın düşen değerini gasıba tazmin ettirebilir. Zira burada malın

¹⁵⁴ Aydın, Mehmed Akif, *İslâm Hukukunda Gasp*, s. 186

¹⁵⁵ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, II, s. 182

¹⁵⁶ Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili fetvası şu şekildedir: *Bazı (?) kimesneler Zeyd'in nehâran menziline basdurub bir mikdar malını gasp eyleseler mezbûrlara ne lazım olur? Aldıkları alı virûlub, ta'zîr ve ıslahı zahir oluncaya kadar hapis lazım olur. Gasp ta'zîri gerektirir.* Bkz. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 48b,

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 8

¹⁵⁸ Hanefi mezhebinde tercih edilen görüş bu olmakla beraber bazı Hanefi fakihleri gaspta asıl olanın malın kıymetinin tazmin edilmesi olduğunu savunmaktadır. Onlara göre kişi malın kendisini iade ettiğinde sorumluluktan kurtulur. Ancak böyle bir hükmün verilmesi insanlar arasında gaspın yaygınlaşmasına sebep olabilir. Zira insanlar elde etmek istedikleri malları gasp etmek suretiyle bedelini ödeyerek alabilirler. Bkz. Fudayl, Çelebi, *ed-Damanat*, vr. 47a

¹⁵⁹ Şeyh Bedreddin, *Camülfusuleyn*, II, s. 130; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, s. 264; Nişancizade *Nurü'l-ayn*, s. 664-665

değerinin düşmesine gasıp sebebiyet vermiştir. Üçüncü bir şık olarak gasıbın malı gasp ettiği yere götürmesini bekler ve orada malını alır.¹⁶⁰

1.3.3.2.1. Gasp Edilen Malın Zayi Olması veya İtlâf Edilmesi

Gasp edilen mal, şayet zayi olmuş veya itlâf edilmişse¹⁶¹ mislî ve kıyemî olmasına göre hükümler değişmektedir. Mislî olduğu takdirde malın mislinin sahibine tazmin edilmesi gerekir. Malın kıyemî olması halinde şayet mal kendi kendine helak olmuş ise gasp edildiği günkü değeri üzerinden tazmin edilir.¹⁶² Gasp edilen malda meydana gelen muttasıl ve munfasıl olan ziyadeler helak olmuş iseler tazmin edilmezler. Çünkü bunlar gasıbın yanında emanet hükmündedir.¹⁶³

Munfasıl bir ziyadenin itlâf edilmesi halinde tazmin edilmesi gerekir. Muttasıl bir ziyadenin meydana geldiği malın bilerek gasıp tarafından itlâf edilmesinin hükmü ise Hanefi mezhebi içerisinde tartışmalıdır. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100), değeri on lira olan bir koyunu gasp eden kişinin hayvanın değeri kırk liraya ulaştığında, gasıp tarafından itlâf edilmesi halinde tazminin nasıl yapılacağıyla ilgili mezhep imamlarından farklı görüşler nakletmektedir. Onun ifade ettiğine göre, Ebu Hanife, gasıba malın gasp edildiği günkü değerinin tazmin edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise mal sahibinin, malın itlâf edildiği, satılıp teslim alındığı ve gaspın gerçekleştiği günlerden herhangi birisine göre kıymetini ödettirebileceğini belirtmektedirler. Diğer bir ifadeyle mal sahibi bu üç günden birisine göre malın piyasadaki değerini gasıba ödettirebilir. Ebü'l-Yüsr, sahibeynin görüşünün yanlış olduğunu belirterek Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmektedir. Zira bir şahsa malın değerinin az veya çok olanlardan birisini tercih etme hakkının verilmesi batıldır. Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) Ebü'l-Yüsr'ün, sahibeyne yöneltmiş olduğu itiraza, mal sahibine mezkûr üç günden birisinde, en yüksek fiyat olması hasebiyle muhayyerlik hakkının verildiğini belirterek cevap vermektedir. Diğer bir deyişle, mal sahibi, malın

¹⁶⁰ Şeyh Bedreddin, *Camülfusuleyn*, II, s. 130

¹⁶¹ Hanefi mezhebinde helak ve istihlak diye ifade edilen iki kavram vardır: Helak terimi malın kendi kendine zayi olması anlamındadır. İstihlak ise malın bir şahıs tarafından bilerek zayi edilmesi anlamına gelir. Biz de tezimizde bu iki kavramın anlamına dikkat ederek itlâfî istihlak anlamında, zayi olmayı ise helak anlamında kullanıyoruz.

¹⁶² Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 262-263

¹⁶³ Çivizâde, *el-İsâr li-halli'l-muhtâr*, II, s. 424

değerinin en yüksek olduğu günkü kıymeti seçerek gasıba tazmin ettirebilir.¹⁶⁴ Dolayısıyla burada herhangi bir belirsizlik söz konusu değildir.

Şeyh Bedreddin, Ebü'l-Yüsr'ün bu meseleyi zikretmedeki amacının fer'î bir mesele olmaktan ziyade konuyla ilgili genel bir kural koymak olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵ Bu kurala göre kıymetî bir malı gasp eden kişi gasptan sonra malın değeri arttığında şayet malı itlâf ederse ödemesi gereken tazminat, Ebu Hanife'ye göre gaspın gerçekleştiği gündür. Sahibeyne göre ise mal sahibi malın değerinin en yüksek olduğu mezkûr üç günden birisine göre tazmin ettirebilir. Ayrıca burada Şeyh Bedreddin sahibeynin görüşlerine itiraz eden Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'ye cevap vererek zımnen sahibeynin görüşünü tercih etmektedir. Nişancızâde Muhyiddin Mehmed (ö. 1031/1621), konuyla ilgili genel kurala daha da açıklık getirerek mal sahibinin malın mezkûr üç gündeki en yüksek fiyatı tazmin ettireceğini, en az olan değeri tazmin ettirme durumunun olmadığını belirtmektedir.¹⁶⁶

1.3.3.2.2. Gasp Edilen Malın Menfaatinin Tazmini

Gasp edilen malın menfaatinin zayi edilmesi, mal sahibinin elinden alınarak kullanılmaksızın atıl bırakılmakla olduğu gibi, gasıbın malı kendisi için kullanmasıyla da olabilir. Gasıbın malı kullanması ise bizzat kendisinin yararlanmasıyla veya başkalarına kiraya vermek gibi semerelerinden istifade etmek suretiyle gerçekleşir.¹⁶⁷ Hanefi fakihleri, menfaatin mal olmadığını, dolayısıyla gasp edilen malın menfaatinin tazmin edilemeyeceğini belirtmekle beraber,¹⁶⁸ müteahhirin döneminde bundan bazı durumlar istisna edilmiş ve bu şekilde mağduriyetlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. İstisna edilen meseleler genellikle Hanefi fıkıh kitaplarında vakıf, yetim ve kiralanmak için hazırlanan mallar olmak üzere üç meseledir. Bazı Hanefi fakihleri bu üç meselenin tazmine konu olmasının Şafii mezhebinden alındığını ifade

¹⁶⁴ Şeyh Bedreddin, , *Camülfusuleyn*, II, s. 130-131

¹⁶⁵ Şeyh Bedreddin, , *Camülfusuleyn*, II, s. 130-131, Ayrıca konuyla ilgili farklı örnekler için bkz. Fudayl Çelebi, *ed-Damanat*, vr. 49a

¹⁶⁶ Nişancızâde, *Nurü'l-ayn*, s. 667

¹⁶⁷ Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 267; Çivizâde, *el-Îsâr li-halli'l-muhtâr*, II, s. 426, Molla Hüsrev; gasp ile itlâfın arasını ayırmakta, zorla alınarak kullanılmaksızın atıl bırakılan mala gasp, malın gasp tarafından kullanılmasını ise itlâf terimiyle ifade etmektedir.

¹⁶⁸ Menfaatin tazmin edilmemesinin ayrıntılı gerekçeleri ve delilleri için bkz. Aydın, Mehmed Akif, *İslâm Hukukunda Gasp*, s. 177-178

etmektedirler.¹⁶⁹

İbnü'l-Hümâm, Şafii mezhebinde olduğu gibi mutlak surette gasp edilen malların menfaatinin tazmin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. O bu konuyu, siâye¹⁷⁰ meselesine kıyas etmekte ve nasıl ki siâyede zarara sebebiyet veren kişi tazminle sorumluysa aynı şekilde menfaati gasp eden kişinin de tazminle yükümlü olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre her iki mesele arasındaki ortak illet, bu fiilleri işleyerek insanlara zarar veren kişilere mani olmaktır. Nitekim siâyede olduğu gibi menfaati gasp eden kişiler herhangi bir mali sorumlulukla yükümlü olmamakta ve insanların mağduriyetine sebebiyet vermektedirler. Başka bir deyişle kıyasa göre siâye ve gasp edilen malın menfaatinin tazmine konu olmaması gerekir. Ancak toplumda oluşan mağduriyetlerin önüne geçmek ve bu fiilleri işleyerek insanlara zarar veren kişilere engel olmak için istihşânen tazmin sorumluluğuyla hükmedilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde üç meselede müteahhir dönemi âlimlerinin tazmin sorumluluğuyla fetva vermesi bu fiili işleyen kişilere mani olmak içindir. Aynı anlam diğer gasp türlerini de kapsadığından dolayı bütün gasplarda menfaatin tazminiyle fetva vermek mümkündür.¹⁷¹

Dersaadet İstinaf Mahkemesi azalarından olan Zeynelabidinzâde Seyyid Nesib Bey¹⁷² (1289/1873), konuyla ilgili kaleme aldığı bir makalede, Hanefî ve Şafîiler arasında tartışılan bu meseleyi, delillerini ve birbirlerine verdikleri cevapları zikrettikten sonra, doğru olan görüşün Hanefilerinki olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bununla beraber menfaatlerin tazmini konusunda İbnü'l-Hümâm'ın görüşlerini nakletmekte ve zamanın ihtiyacına binaen bu görüşle amel edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca

---

¹⁶⁹ Şelebî, *Haşiyetü 'ş-şelebî ala tebyini 'l-hakâik*, VI, s. 337-338

¹⁷⁰ Siâye konusu geniş bir şekilde ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹⁷¹ İbn Emiru'l-Hac, *et-Takrir ve't-tahbir*, III, s. 204

¹⁷² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kahraman, Abdullah –Nizamettin, Karataş, *İbn Hümam'ın Mezhebine Muhalif Bir Görüşü: Menfaatlerin Tazmini Meselesi*, s. 45-46

bunun Mecelle¹⁷³ tadil komisyonu tarafından kanunlaştırılmasının lazım olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴

Mecelle’de tadile tabi tutulan maddelerle ilgili bir risale kaleme alan Ali Haydar Efendi, menfaatin aynî mallar gibi mütekavvim olduğunu, dolayısıyla gasp edilen malların menfaatinin tazmin edilmesi gerektiğini ifade etmekte ve bunun Mecelle tadil komisyonu tarafından kabul edildiğini belirtmektedir.¹⁷⁵

1.4. Tazmin Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Durumlar

1.4.1. Zarar Gören Kişinin İzni

Mal sahibinin zarar veren kişiye izin vermesi ve razı olması tazmin sorumluluğunu ortadan kaldıran sebeplerden biridir. Kişinin yapılmasına müsaade ettiği bu zarar, mala ve vücut bütünlüğüne verilen zararlar olarak ikiye ayrılır. Mal sahibi olan şahıs, malının itlâf edilmesine veya zarar verilmesine izin verdiği takdirde karşı taraftan herhangi bir tazminat istemeye hakkı yoktur ve bu konuda âlimlerin ittifakı vardır.¹⁷⁶ Malda tazmin sorumluluğunu gerektiren bir sebebin meydana gelmesinden sonra kişinin vermiş olduğu icazetin tazminatı düşürüp düşürmeyeceği ise Hanefi mezhebi içerisinde tartışmalıdır. Bazı âlimler kişinin vermiş olduğu icazetin tazmin sorumluluğunu düşüreceğini, dolayısıyla kişinin karşı taraftan herhangi bir karşılık talep edemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bazı âlimler ise sonradan verilen icazetin tazmin sorumluluğunu düşürmeyeceğini belirtmişlerdir. Fudayl Çelebi’nin ifade ettiğine göre buradaki tartışmanın asıl sebebi sonradan verilen icazetin fiil ve akitlere göre değişmesi ve bu konuda Ebu Hanife’den aktarılan farklı görüşlerdir. Onun aktardığına göre, mevkuf olan akitlerde¹⁷⁷ olan icazet ittifakla kabul edilirken, Ebu

¹⁷³ Mecelle gasp edilen malın menfaatinin tazmin meselesinde Hanefi mezhebinin genel görüşünü takip etmiş ve üç mesele dışında diğer konularda tazmini gerekli görmemiştir. Bkz. Mecelle Madde: 596

¹⁷⁴ Seyyid Nesib’in konuyla ilgili makalesi Abdullah Kahraman ve Nizamettin Karataş tarafından latinize edilmiştir. Bkz. *İbn Hüman’ın Mezhebine Muhalif Bir Görüşü: Menfaatlerin Tazmini Meselesi*, s. 43-70

¹⁷⁵ Haydar Ali, *el-Mecmuatü’l-cedide fi’l-kitabü’l-erbaa*, s. 138

¹⁷⁶ Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s. 108-109

¹⁷⁷ Burada mevkuf olan akitlerdeki icazet ile kast edilen fuzulinin yapmış olduğu akittir. Örneğin sahibinden izinsiz olarak malını satan üçüncü bir şahsın yaptığı akid fuzuli akdi olup sahibinin bu alışverişi geçerli kılması ise icazet olarak değerlendirilir.

Hanife'den yapılan bir rivâyete göre fiillerde yapılan icazet geçerli, diğer bir rivâyete göre ise fiillerde olan icazet geçersizdir. İmam Muhammed'e nispet edilen rivâyete göre ise fiillerde yapılan icazet akitlerde olduğu gibi geçerlidir.¹⁷⁸ Dolayısıyla gasıp, malı başka birisine verir ve asıl mal sahibi de gasıbın yapmış olduğu bu fiili onaylarsa, Ebu Hanife'ye göre tazmin sorumluluğu devam eder. İmam Muhammed'e göre ise gasıbın herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur.¹⁷⁹

Şeyh Bedreddin konuyla ilgili bir hüküm nakletmekte ve hükmün gerekçesinden hareketle sahih olanın fiillerde olan icazetin geçerli olduğunu ifade etmektedir:

Borcunu alacaklıya üçüncü bir şahıs aracılığı ile gönderse, ilgili kişi alacaklıyı durumdan haberdar edince alacaklı razı olsa, ilgili şahsa "Benim için bir şey satın al!" dese, daha sonra para helak olsa bir görüşe göre borçlu namına helak olmuştur. Diğer görüşe göre ise alacaklı namına helak olmuştur. Kuvvetli görüş de budur. Çünkü onun parayı kabzetmesine sonradan razı olmak ilgili, işleme önceden izin vermek gibidir. Bu gerekçelendirmede ise icazetin fiiller için de geçerli olduğuna işaret vardır. Doğru görüş de budur.¹⁸⁰

Fiillerde yapılan icazetin sahih olduğunu ifade eden bu görüşten hareketle Bezzâzî, itlâfın da bunun altına gireceğini belirtmektedir. Zira itlâf da netice itibariyle fiildir. Dolayısıyla fiillerde icazet geçerli olduğu gibi itlâfta da geçerlidir. Ancak Bezzâzî, burada fiillerin, bir şeyi icat etmek şeklinde kullanılmasının mümkün olduğunu, dolayısıyla herhangi bir malı yok etmek anlamında olan itlâfın bu kaidenin altına girmeyeceğine dair bir yorumun yapılabileceğini ifade ederek konuya farklı bir açıklama getirmiştir.¹⁸¹

İbn Abidin kendi dönemine kadar olan tartışmaları naklettikten sonra, itlâfın olduğu yerlerde verilen icazetin geçerli olduğunu ima edecek tarzda bir hüküm nakletmekle beraber hangi görüşte olduğunu açıkça beyan etmemektedir. Ancak onun naklettiği hüküm ve Tatarhâniye'nin sözü, itlâfta yapılan icazetin geçerli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca müellifin kitap boyunca takip ettiği üslup gereği tercih ettiği görüşün bu olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸²

¹⁷⁸ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 52a

¹⁷⁹ Şeyh Bedreddin, , *Camülfusuleyn*, I, s. 324; Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 337

¹⁸⁰ Şeyh Bedreddin, , *Camülfusuleyn*, s. 547, çev. H. Yunus Apaydın ve d.

¹⁸¹ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, III, s. 209-210

¹⁸² İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, IX, s. 331-332, Ayrıca tartışılan bu teorinin pratiğe yansıyan neticeleri ve değerlendirmeleri için bkz. Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, s 110-111

Aslında fiil ve itlâflarda icazetin geçerli olup olmaması konusunda Ebu Hanife'den yapılan farklı rivâyetler ve mezhebin tespiti noktasındaki tartışmaların altında yatan gerekçe, mezhep içerisinde konuyla ilgili olarak her iki görüşü de destekleyecek farklı hükümlerin nakledilmiş olması ve bu hükümlerin fakihler tarafından yorumlanmasıyla alakalıdır. Kanaatimize göre burada âlimler, hükümlerden hareketle genel bir kural koyma ve nazariye oluşturmaya çalışmaktadırlar. Buna paralel olarak oluşturmaya çalıştıkları nazariyeyi destekleme ve test etme amacıyla mezhep içerisinde konuyla ilgili hükümleri nakletmektedirler.

Vücutta meydana gelen zararlara verilen izin, kişinin hayatını tamamen ortadan kaldırmasına yönelik olabileceği gibi, herhangi bir azasının yaralanması suretiyle de olabilir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre kişinin kendisini öldürmesi için başkasına verdiği izin, kısasın uygulanmasına manidir. Zira kişinin vermiş olduğu bu izin her ne kadar canın dokunulmazlığı ilkesini ortadan kaldırmaya bile kısasın uygulanması noktasında bir şüphe meydana getirir. Had ve cezalarda olan şüphe ise cezanın uygulanmasına engel teşkil eder. Züfer'e göre ise böyle bir durum katile kısasın uygulanmasına engel değildir. Çünkü kişinin kendisini öldürmesi için başkasına emretmesi veya izin vermesi, canın korunması ilkesini ortadan kaldırmaz ve böyle bir yetki geçersizdir. Dolayısıyla katile kısas uygulanabilir. Böyle bir durumda diyetin gerekip gerekmeyeceğine dair ise Ebu Hanife'den iki nakil mevcuttur. Bir rivâyete göre, herhangi bir diyet söz konusu değildir. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüdür. Diğer rivâyete göre ise diyetin ödenmesi gerekir ve bu rivâyet Kasânî tarafından tercih edilmiştir. Zira her ne kadar buradaki şüphe kısasın uygulanmasına engel olsa da mali ödemelere engel değildir. Vücut azalarının itlâf edilmesine yönelik verilen izinler ise ittifakla tazminat sebebi olamaz. Zira bu azalar insanın malı gibi kabul edilmiştir. Nasıl ki malların itlâfı noktasında verilen izin tazmin sorumluluğuna engel ise aynı şekilde mal gibi kabul edilen azalarda da durum aynıdır.¹⁸³

1.4.2. Yetkili Makamın İzni

Tazmin sorumluluğunu ortadan kaldıran sebeplerden ikincisi, yetkili makamdan izin

---

¹⁸³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 257-258

alınarak yapılan itlâflardır. Yetkili makamın izniyle yapılan itlâf, doğrudan ve dolaylı olanı kapsar. Nitekim kişinin yetkililerin izniyle kamuya ait olan bir yolda açtığı kuyuya birinin düşerek zarar görmesi ve kuyuyu açan kişiden tazminat talep edememesi dolaylı itlâfin altına girmektedir. Mahallede çıkan yangının diğer evlere sıçramasını engellemek için kişinin, yetkililerden izin alarak bir evi yıkması ve tazminle sorumlu olmaması ise doğrudan itlâfin altına giren bir meseledir.¹⁸⁴

1.4.3. Zaruret Hali ve Meşru Müdafaa

Tazmin sorumluluğunu ortadan kaldıran sebeplerden üçüncüsü zaruret ve meşru müdafaadır. Zaruret sözlükte ihtiyaç anlamında kullanılırken, fıkıh ıstılahında kişinin yasak olan bir şeyi yapmadığı takdirde öleceği veya çok zorlanacağı bir durum olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Meşru müdafaa ise “hukuken koruma altında bulunan bir hakka yönelik haksız bir saldırıyı bununla orantılı bir güç kullanıp durdurmak veya ortadan kaldırmak” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁸⁶

Bu iki başlığı tek bir başlık altında toplamamızın nedeni, Aydın’ın da ifade ettiği gibi bunların Hanefi mezhebine göre bazı durumlarda tazmin sorumluluğunu kaldırma noktasında aynı kategoride değerlendirmelerinden dolayıdır.¹⁸⁷ Nitekim “*Zaruretler yasaklanmış/haram kılınmış şeyleri mubah kılar*” kaidelerini inceleyen İbn Nüceym, meşru müdafaayı da zaruretler kapsamında değerlendirmiştir.¹⁸⁸ Aynı şekilde Kırkâgâci’nin (ö. 1287/1870) zaruretlerin başka kişilerin haklarını iptal etmeyeceğini, dolayısıyla meşru müdafaa sırasında başka birisinin hayvanını telef eden kişinin tazminle sorumlu olduğunu belirtmesi, zaruret ve meşru müdafaa arasındaki ilişkiyi göstermektedir.¹⁸⁹

Meşru müdafaa esnasında kişinin canına ve malına saldıran, insan veya hayvan olarak değişebilmekte ve buna göre hükümler de farklılık arz edebilmektedir. Şayet

¹⁸⁴ *el-Fetava'l-Hindiyye*, V, s. 152; Aydın, Mehmed Akif, *Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf*, s. 96-97; Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk*, 120-121

¹⁸⁵ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, I, s. 277, Farklı tarifler için bkz. Yıldız, Kemal, *Akid Dışı Sorumluluk* s. 121-122

¹⁸⁶ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Meşru Müdafaa”, *DİA*, XXIX, 383

¹⁸⁷ Aydın, Mehmed Akif, *Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf*, s. 97

¹⁸⁸ Hamevî, *Gamzu uyuni'l-besair*, I, s. 275-276

¹⁸⁹ Kırkâgâci, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 71

saldıran insan ise, kişi kendini, malını ve namusunu müdafaa etmek için saldırana verdiği zararlardan sorumlu değildir ve herhangi bir diyet veya erş yükümlülüğü yoktur.¹⁹⁰ Aynı şekilde müdafaa esnasında saldırganın malına vermiş olduğu zararlar da tazmin sorumluluğu kapsamına girmez.¹⁹¹ Eğer kişinin malına veya canına saldırıda bulunan hayvan ise, saldırıya uğrayan şahsın hayvanı, engellemeye çalışması mubah olmakla beraber hayvana vermiş olduğu zararlardan sorumludur. Zira zaruret halinde verilen zararlar başkasının hakkını iptal etmez.¹⁹²

Kişinin açlık gibi ölme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı durumlarda, başkasının malını alıp yemesi mubahtır. Ancak kişi yemiş olduğu malın değerini sahibine tazmin etmekle yükümlüdür.¹⁹³ Aynı şekilde batmak üzere olan bir gemide, geminin batmasına engel olmak suretiyle insanların canını kurtarmak için malların denize atılması gerekiyor ise bunun yapılması mubahtır ve bu konuda mal sahibinin rızasının bir önemi yoktur. Bununla beraber atılan malların değerinin sahibine tazmin edilmesi gerekir. Ancak tazminatı, sadece malı denize atan kişi ödemez. Gemideki insanların hepsi malın tazmininde ortaktır. Zira buradaki amaç malları kurtarmak olmayıp insanların kurtulmasıdır. Çünkü tazmin sorumluluğunda genel kural, şayet bir kısım mallar diğer malların muhafazası için itlâf edilirse, ödeme mal sahiplerinin hissesine göre olur. Şayet insanların kurtulması için mallar telef edilmiş ise tazmin sorumluluğuna orada bulunan bütün insanlar ortaktır.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 92, Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 382

¹⁹¹ Aydın, Mehmed Akif, *Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf*, s. 99

¹⁹² Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 92; Kırkâgâcî, *Şerhü'l-Hâtime*, s. 71-72

¹⁹³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, VI, s. 453

¹⁹⁴ İzmirî, *İbrâzü'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, vr. 95a

İKİNCİ BÖLÜM

HANEFİ LİTERATÜRÜNDE VE 17. YÜZYIL ŞEYHÜLİSLAM FETVA MECMUALARINDA TESEBBÜB HALİNDE DAMÂN

İkinci bölümde tessebbüb halinde damânla ilgili üç fetva konusu ele alınacaktır. Üç fetvanın seçilmesinin sebebi Hanefilerin tazmin sorumluluğunda bir değişimin olması ve bunun Osmanlı şeyhülislam fetva mecmualarına yansımından dolayıdır. Seçilen üç fetva konusunda Hanefilerin genel bir tazmin sorumluluğu anlayışı olmakla beraber zaman içerisinde konuyla ilgili farklı hükümler verilmeye başlanmış ve mezheb içerisinde bir değişimin olduğu tespit edilmiştir. Değişim olduğu tespit edilen üç fetva konusunda Hanefi fakihlerinin mevzuu ele alış şekilleri bütün yönleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle işlenen fetvalarda mezheb içerisinde kullanılan “örf” “fesâdü’z-zamân” “istihsân” gibi fıkıh usulü delilleri kullanılmış ve farklı hüküm ve fetva verilmesi mezkûr delillere dayandırılmak suretiyle temellendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bazen zaman içerisinde verilen farklı fetva ve hükümler mezheb içerisinde diğer bir ferî meseleye veya bir konuya kıyas edilmek suretiyle temellendirilmiştir. Farklı açılardan tartışılan bu üç mesele Osmanlı fetva mecmualarında da ele alınmaktadır. Burada amacımız tartışılan üç meseleyi Hanefi mezhebinin doktrinine göre ele aldıktan sonra 17. yy şeyhülislam fetva mecmularına konunun nasıl yansıdığı ve hangi görüşün tercih edildiğinin izini sürmektir.

Ele alınacak olan fetva konularından siâye mevzusu Hanefilerin genel tazmin sorumluluğunu yansıtan doğrudan ve dolaylı itlâf meselesiyle yakından ilişkilidir. Bu anlayışa göre doğrudan itlâfi işleyen kişi sorumlu olması gerekirken siâye meselesinde dolaylı itlâfi yapan şahıs sorumlu olmaktadır. Bu ise Hanefilerin tazmin sorumluluğu anlayışında en azından siâye bağlamında bir değişimin olduğunu gösterir.

Fetvalarda incelenecek olan ikinci konu ise Hanefilerin tazmin sorumluluğuyla ilgili olan birçok mevzuyla ilişkisi kurularak ele alınmıştır. Ancak bunlar içerisinde kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edip edemeyeceği ve bunun sonucunda ihmâlkâr davranmasından dolayı komşusuna vermiş olduğu zararları tazmin edip etmemesi önem arz eden bir konudur. Kişinin kendi mülkünde yapmış olduğu tasarruf sonucu vermiş olduğu zarar ilk dönem Hanefi âlimleri için bir tazmin sebebi değilken zamanla bu anlayışın değiştiğine şahit olunmaktadır.

Fetvalarda ele alınan üçüncü konu ise hayvanların verdikleri zararlarla ilgilidir. Bu konu siâye konusunda olduğu gibi doğrudan ve dolaylı itlâfla ilişkili olan bir mevzudur. Hanefi tazmin sorumluluğuna göre hayvanların başlarında sahipleri yok iken

vermiş olduğu zararlar tazmin sebebi değildir. Zira hayvan doğrudan zarar vermekte olup sahibinin buna etkisi dolaylı yoldandır. Ancak zaman içerisinde bu konuda bazı istisnalar yapılmak suretiyle bir kısım meselelerde hayvanlarla ilgili mezkûr genel anlayıştan ayrılmış ve farklı hükümler verilmiştir.

Netice itibarıyla ikinci bölümde incelenmesi hedeflenen bu üç konu Hanefi genel tazmin sorumluluğuyla birlikte ele alınacak, daha sonra bunların 17. yy şeyhülislam fetva mecmualarına yansımaları irdelenecektir.

Tesebbüb halinde olan damânın Hanefi literatüründe neye tekabül ettiği ve hangi bölümlerde ve başlıklarda incelendiği önem arz eden bir mevzu olduğu için fetvalara geçmeden önce bu konunun ele alınması gerekmektedir.

2.1. Tesebbüb Halinde Damânın Hanefi Literatüründeki Yeri

Tazmin sorumluluğu konusu ve buna bağlı olarak dolaylı itlâf meselesi, Hanefi fûru fıkıh kitaplarında özel bir başlık altında ele alınmamakta, bunun yerine konuların içerisinde yeri geldikçe mevzuyla ilişkisi kurularak işlenmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla tazmin sorumluluğunu özel bir başlık altında ayrıntılı bir şekilde ilk olarak Üsrûşeni (ö. 632/1235) *el-Fusul* adlı eserinde işlemiştir. Daha sonra İmâdî (ö. 670/1271) tazmin sorumluluğuyla ilgili konuları, *Fusûlü'l-ihkâm fî usûli'l-ahkâm*'da ele almıştır. Sonraki yüzyıllarda bu iki âlimin eserini toplayarak kadınlara bir el kitabı olması için yazdığı *Câmi'u'l-fusûleyn* adlı eserinde Şeyh Bedreddin, tazmin konusunu tafsilatlı olarak zikretmiştir. Şeyh Bedreddin tesebbüb halinde damânla ilgili özel bir başlık açmıştır.¹⁹⁵

Görebildiğimiz kadarıyla ilk olarak tesebbüb halinde damân konusunu Burhâneddin el-Buhârî (ö. 616/1219) özel bir başlık açarak işlemiştir.¹⁹⁶ Buhârî'nin bu başlık altında ele aldığı fetvalar akid dışı olup akidle alakalı herhangi bir fetva mevcut değildir. Sonraki yüzyıllarda İbnü's-Şihne (882/1477), *Lisânü'l-Hükkâm* adlı eserinde tazminatla ilgili bir başlık açarak konuyu ana hatlarıyla incelemeye çalışmıştır. Fakat

¹⁹⁵ Şeyh Bedreddin, *Camiiulfusuleyn*, II, s. 115; Kitapla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yıldız, Kemal, *Câmi'u'l-fusûleyn'in Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazminat*, s. 101-102

¹⁹⁶ Burhâneddin Buhârî, *Muhitü'l-Burhani fî'l-fikhi'n-Nu'mani*, V, s. 488, Burhâneddin Buhârî'nin kullandığı orijinal başlık şu şekildedir: الفصل السابع في التسبب إلى الإتلاف

onun eserinde de tessebbüben damân konusu özel olarak incelenmemiştir. Hicri 10. asra geldiğinde tazmin sorumluluğuyla ilgili geniş ve özel bir eser kaleme alan Fudayl Çelebi *ed-Damânât*'da tessebbüb halinde damânla ilgili özel bir başlık açarak mevzuyu ele almıştır.¹⁹⁷ Fudayl Çelebi'den yaklaşık yüzyıl sonra vefat eden ve tazmin sorumluluğuyla ilgili bir eser kaleme alan Bağdâdî ise konuyu daha sistematik bir şekilde *Mecmaü'd-damânât* adlı eserinde, doğrudan ve dolaylı itlâfı beraberce karşılaştırarak incelemiş, mala ve bedene verilen zararlar olarak konuyu iki ana başlık altında ele almıştır. Bağdâdî'nin eserinde dikkat çeken diğer bir husus ise başlığı altında ele aldığı konular tamamıyla akid dışı olan meselelerdir. Zira müellif akidle ilgili tazmin sorumluluğunu gerektiren durumları fıkhn konularına göre akidlerin altında ayrıntılı bir şekilde zikretmiştir.¹⁹⁸

Gelişen bu tazmin sorumluluğu literatürüne paralel olarak 17. yüzyıl Osmanlı şeyhülislamlarının fetva mecmularının bazılarında tessebbüb halinde damânla ilgili olarak özel başlıklar açılırken, diğer bir kısmında ise konuyla ilgili hususi bir başlık açılmamıştır. Özel başlık açılan fetva mecmualarında ise konuyla ilgili fetvalar sadece bu başlık altında incelenmeyip diğer konular altında da işlenmektedir. Tessebbüb halinde damânla ilgili olan bu konular, akidlerde olabildiği gibi akdin dışındaki haccın “cinâyât” bölümü, “hadler”, “lükâta”, “cinâyât”, gibi konu başlıklarının altında incelenebilmektedir. Şeyhülislam fetva mecmualarında ele alınan üç konuyla ilgili fetvaların yer aldığı konu başlıkları değişebilmektedir. Siâye ve ihmalkâr davranılması sonucu verilen zararlar genellikle “tesebbüben damân” başlığında, bu başlığın olmadığı mecmualarda ise “gasp” başlığının altında yer almaktadır. Bununla beraber mecmuaların farklı başlıklarında da siâyeyle ilgili fetvalara rastlanabilmektedir. Özellikle siâye konusunun cezai boyutuyla ilgili fetvalar, “ta'zîr” başlığı altında yer almaktadır. Hayvanların verdiği zararlarla ilgili fetvalar ise “cinâyât”, “diyet”, “gasp” “tesebbüben damân” ve “cinâyetü'l-behime ve'l-cinâyetü aleyha” gibi birçok konu başlığı altında incelenmektedir.

¹⁹⁷ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 42b, Fudayl Çelebi'nin kullandığı orijinal metin şu şekildedir:

ضمان التسبب والدلالة

¹⁹⁸ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât* I, s. 345

2.2. Tahric Usulüyle Belirlenmiş Bir Mesele: İnsanları Şikâyet Etmek Suretiyle Zarara Sebep Olan Kişi (Siâye Meselesi)

2.2.1. Hanefi Literatürüne Göre

Mezhep birikiminin esas alınması suretiyle yeni fihhi önermelerin elde edilmesinde kullanılan metoda tahric denir. Tahric yapılan konu, genellikle ilk neslin görüş beyan etmediği bir mesele olmakla beraber bazen imamlardan konuyla ilgili görüşün nakledildiği meselelerde de olabilmektedir. Tahric yapılırken naslarla beraber özellikle mezhep içerisinde oluşan fikhî görüşlerin dikkate alınması suretiyle yeni meseleler elde edilmektedir.¹⁹⁹ Siâye konusu da mezhep birikiminin esas alınması suretiyle hükme bağlanmış ve farklı açılardan tartışılmış bir meseledir. Nitekim siâye konusunu tartışan âlimler, bunu Hanefi mezhebinin kurucu imamları olan Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer'den nakledilen konuyla ilgili farklı hükümlere kıyas etmek suretiyle belirlemeye çalışmış ve neticede kıyas edilen meseleye göre birbirinden farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

Tazmin sorumluluğunu gerektiren siâye,²⁰⁰ “kişinin, zalim olan sultanın veya zulmetmeye gücü yetenin yanında, bir şahıs hakkında emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker maksadı olmaksızın sarf ettiği sözlerden dolayı aleyhinde konuştuğu şahsın malının alınmasına sebep olmasıdır.”²⁰¹ Buna göre kendisine zulmeden veya günah işleyen birisini yapmış olduğu günahından veya zulümden vazgeçirmek için sultana veya yetkililere şikâyet eden kişi her ne kadar siâye tarifinin altına girse de tazminle sorumlu değildir.²⁰² Zira kişi zulme uğradığından dolayı mahkemeye veya idareciye şikâyette bulunabileceği gibi, hisbe maksadıyla yapılan kötülüğün önüne geçmek için yetkililere konuyu bildirebilir.²⁰³

Yapılan şikâyet “filan kişi şu kadar para buldu” örneğinde olduğu gibi hisbe ya da zulme engel olma maksadıyla yapılmadıysa, hükümler farklılık arz edebilmekte ve

¹⁹⁹ Kaya, Eyyüp Said, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlal*, s. 35-36

²⁰⁰ Burada tazmin sorumluluğuna sebep olan siâye terimiyle mükâteb olan kölenin kitâbet bedelini ödemesi için çalışması anlamına gelen siâye terimi birbirine karıştırılmamalıdır. Bkz. Erdoğan Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 507

²⁰¹ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 361

²⁰² Burhâneddin, el-Bûhârî, *Muhitü'l-Burhani*, V, s. 490

²⁰³ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23a

Hanefiler arasında tartışılmaktadır. Başka bir deyişle haksız yere şikâyetle bulunmak suretiyle insanların malının alınmasına sebep olan kişinin tazminle sorumlu olup olmadığına dair Hanefi âlimlerin farklı değerlendirmeleri vardır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir durumda kişi tazminle yükümlü değildir. İmam Muhammed şikâyetle bulunan şahsın verdiği zararlar sorumlu olduğunu ifade etmektedir.

Burhâneddin el-Buhârî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre mezhebin kurucu imamları arasında bu konu hakkında doğrudan bir tartışma mevcut değildir. Siâye konusunda onlardan yapılan bu nakiller kurucu imamların kendi aralarında tartıştıkları başka bir fûru meselesine kıyas edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. O mesele ise birinci bölümde ele aldığımız üzere²⁰⁴ kafesi açan kişinin, kuşun uçuşu sonucu bundan sorumlu tutulup tutulamayacağı konusudur. Zira böyle bir durumda kafesi açan kişi Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre herhangi bir tazminle yükümlü değilken İmam Muhammed'e göre tazminle sorumludur.

Sadrü's-Şehid kendi zamanında siâyeye insanlara zarar veren kişilerin arttığını dolayısıyla bu konuda İmam Muhammed'in hükmüne göre fetva verdiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde *Fetâvâ-yı Neseî*'de, haksız yere yapılan siâye konusuyla ilgili sorulan bir suale, Züfer'den, şikâyetle bulunan kişinin tazminle sorumlu tutulacağına dair bir nakil yapılmakta ve Hanefi mezhebinde birçok meşâyihın buna göre fetva verdiğini ve müteahhirîn döneminin bazı âlimlerinin bu görüşü tercih ettiği ifade edilmektedir.²⁰⁵ Bu görüşü tercih eden âlimler siâye konusunu Hanefi mezhebinin diğer bir fûru örneği olan meseleye kıyas etmektedirler. O mesele ise kendisine emanet mal bırakılan kişi, malın yerini hırsıza gösterdiği durumda tazminle sorumlu tutulmasıdır.

Bazı Hanefi âlimleri ise haksız yere siâye fiilini işleyen kişinin herhangi bir tazmin sorumluluğuyla yükümlü olmadığını ve cezai bir müeyyideye çarptırılmayacağını ifade etmekte ve bu görüşlerini zâhirü'r-rivâye kıyasla verdiklerini belirtmektedirler.²⁰⁶ Ancak bu görüş bir sonraki başlıkta geleceği üzere Osmanlı şeyhülislamları tarafından takip edilmemiştir. Zira gördüğümüz kadarıyla şeyhülislamlar siâyeyi suç olarak kabul etmişler ve bununla ilgili hâkimin ta'zîr cezası

---

²⁰⁴ Bkz. s. 33

²⁰⁵ Burhâneddin, el-Bûhârî, *Muhitü'l-Burhani*, V, s. 490

²⁰⁶ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23b

verebileceğini fetvalarında açıkça beyan etmişlerdir. Ayrıca zâhirü'r-rivâye kıyasla verilen bu son görüş her ne kadar mezhebin genel tazmin sorumluluğuyla uyumlu gözükse de birçok Hanefî âlimi tarafından kabul görmemiş ve gerekli şartlar tahakkuk ettiğinde tazminin gerekeceği ifade edilmiştir.

Ebü'l-Yüsr Pezdevî kurucu imamlara atıf yapmadan ve herhangi birinin ismini vermeden konuyla ilgili bazı âlimlerin görüşünü aktarmakta ve daha sonra eleştirmektedir. Onun aktardığına göre bir kısım âlim, şikâyetle bulunan kişinin mutlak surette tazminle yükümlü olduğunu savunmaktadır. Onlara göre tazminin gerekebilmesi için sultanın veya malı almaya gücü yeten kişinin yapılan şikâyetlerde mal alıp almama özelliğine sahip olup olması durumu değiştirmez. Diğer bir grup âlime göre ise, şayet şikâyet eden kişi, sultanın keyfi ve kesin olarak böyle bir durumda malı aldığını biliyorsa tazminle sorumludur. Şikâyetle bulunan şahsın doğru söylemesi de tazmin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Eğer sultan adil ise ve böyle bir durumda meseleyi haber veren kişi sultanın alıp almadığını kesin olarak bilmiyorsa tazminle yükümlü değildir. Zira Fudayl Çelebi'nin ifade ettiği gibi şüphenin olduğu yerde tazminle hükmedilemez. Daha açık bir ifadeyle burada sultanın şikâyet edilen kişiden malı alıp almayacağı belli değildir. Bundan dolayı bir şüphe meydana gelmiştir. Bu ise kul haklarında tazminle hükmetmeye engel bir gerekçedir.²⁰⁷ Nitekim birinci bölümde geçtiği üzere Hanefî tazmin sorumluluğuna göre şüphe, Allah ve kul haklarında farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Allah haklarında şüphenin olması tazmine mani olmayan bir durum iken kul haklarında tazmin sorumluluğunun gerçekleşmesine engel teşkil eden bir durumdur.²⁰⁸

Hayreddin Remli kendi zamanında böyle bir ayırımın yapılmamasını, şikâyet etmek suretiyle insanların mallarının haksız yere alınmasına sebep olan kişinin tazminle sorumlu olmasına dair fetva verdiğini açıkça beyan etmektedir. Ona göre bu meselede sultanın veya onun konumunda olan kişinin yapılan şikâyetlerde kesin olarak mal alıp almadığı ayırımına bakılmamalıdır.²⁰⁹ Ancak Ebü'l-Yüsr Pezdevî, bu iki görüşü Hanefî mezhebinin genel kaide ve kurallarına uymadığı için eleştirmiş ve bu şekilde fetva

²⁰⁷ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23a-23b

²⁰⁸ Serâhsî, *el-Mebcut*, IV, s. 88

²⁰⁹ Remli, Hayreddin *Hâşiyetü Camiülfusuleyn, el-Le'âli'd-Dürriyye fi'l-fevâ'idü'l-Hayriyye*, II, s. 108-109, Bu eser tezde kullandığımız *Camiülfusuleyn*, adlı eserle birlikte basılmıştır.

vermediklerini açıkça beyan etmiştir. Zira onlara göre burada yapılan şikâyet malın helak olmasına sadece bir sebeptir. Çünkü burada sultan kendi iradesiyle para cezası vermekte olup bunu yapmaya zorunlu değildir. Daha açık bir ifadeyle Hanefi mezhebinin tazmin sorumluluğu anlayışına göre doğrudan ve dolaylı itlâfın birleştiği durumlarda zararı bizzat veren kişi tazminle yükümlü olur. Buna göre malın alınmasına sebep olan kişinin tazminle sorumlu tutulmaması gerekir. Bununla beraber bu durum hâkime bağlı olup dilerse şikâyette bulunan şahsı tazminle sorumlu tutabilir. Zira bu konu âlimler arasında tartışmalı olduğu için kadı içtihadına göre hüküm verebilir. Ayrıca kadı tazminle hüküm verdiği zaman siâye fiilini işleyen kişiler yapmış oldukları fiilden vazgeçerler. Bundan dolayı hâkimin siâyenin önüne geçmek için tazminle hüküm vermeye yetkisi vardır.²¹⁰

Siâye konusunu farklı açıdan değerlendiren âlimler de vardır. Siâyeye ilgili açılan davada malı alan kişinin isminin veya nesebinin herhangi bir öneminin olmadığını ifade eden bu âlimlerin değerlendirmelerine göre aslında siâye konusu doğrudan itlâfla ilgili bir durumdur. Zira onlara göre malı alan kişi siâye için bir alet konumunda olup hakiki fail şikâyette bulunan kişidir.²¹¹ Ancak konuyla ilgili getirilen bu gerekçe problemlidir. Nitekim onların yapmış olduğu bu değerlendirme, ikrâh-ı mülcâ altında olan kişinin başkasının malını itlâf etmesiyle ilgili olan gerekçenin aynısıdır.²¹² Zira ikrâh-ı mülcâ ile tehdit edilen kişi başkasının malına zarar vermesi durumunda tazminle yükümlü değildir. Bunun sebebi ise ikrâh altında olan kişinin ihtiyarı olmayan bir alet konumunda olmasından dolayıdır. Ancak bizim meselemizde böyle bir değerlendirme yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü burada malı alan idareci veya onun konumunda olan kişi bu fiili kendi isteği ile yapmakta ve kimse bunu yapmaya onu zorlamamaktadır. Ayrıca malı alan kişiden tekrar malın geri alınması veya tazmin ettirilmesi mümkündür. Nitekim “17. Yy Şeyhülislam Fetvalarında Siâye” başlığında geleceği üzere Osmanlı döneminde birçok şeyhülislamın fetvasında bunu görmek mümkündür.

---

²¹⁰ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23b-24a

²¹¹ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 361

²¹² Molla, Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 271

Şeyh Bedreddin siâye konusunun tazminle ilgili olan kısmını genişletmekte ve birisinin ölümüne sebep olan kişinin tazminle beraber aynı zamanda diyetini de ödemesi gerektiğini ifade etmektedir. O, bir şahsın başka bir şahıs hakkında hırsızlık iddiasında bulunmasını ele almaktadır. Şikâyet ettiği şahıs yetkililer tarafından alınmakta ve hırsızlığı ikrar etmesi için dövülmektedir. Yetkilerin birkaç defa vurmasından dolayı işkenceden korktuğu ve onların elinden kurtulmak için çatıya çıkan kişinin düşerek ölmesi ve hırsızın başka birisi çıkması durumunda ölen şahsın varislerinin hem tazmin edilen miktarı hem de ölen kişinin diyetini şikâyet edenden almaya hakları vardır.²¹³ Ancak burada diyeti kişinin ölümüne sebep olan şahsın âkilesi öder. Zira bu sebebiyet yoluyla verilmiş olan bir cinayettir.²¹⁴

Netice itibariyle siâye konusunda farklı değerlendirmelerde bulunan âlimlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre mezkûr meselenin kurucu imamlardan açıkça nakledilmediğini ve bu mevzunun Hanefî mezhebinde farklı meselelere kıyas edilerek değerlendirilebileceğini bize göstermektedir.²¹⁵ Bazı âlimler bu meseleyi ortaya çıktığı saik ve sebebini zikretmek suretiyle tarihi bağlamı ile birlikte ele almışlardır.

2.2.2. Siâye Konusunun Tarihi Bağlamı

Hanefî fûru kitaplarında verilen hükmün sebebi açıklanırken birçok gerekçe zikredilebilmektedir. Bu sebep ve gerekçelerden biri de sosyal etkilerdir. Başka bir deyişle fûru fıkıhda bir mesele izah edilirken sosyal etkileri ve değişimleri ifade eden fikhın kendine has olan “örf”, “fesâdü’z-zamân”, gibi terimler kullanılabilmekte ve bizzat olayın çıkmasına sebep olan sosyal olaylardan bahsedilmemektedir. Muhtemelen fakihlerin hükmün değişimine bizzat sebep olan olay yerine teknik terimleri kullanmasının sebebi, verilen fetvanın ve hükmün aynı gerekçenin bulunduğu bütün yerlerde geçerli olduğunu ifade etmek içindir.²¹⁶ Bununla beraber bazen fetvanın veya hükmün değişmesine sebep olan sosyal olay bizzat

²¹³ Şeyh, Bedreddin, *Camülfusuleyn*, II, s. 109

²¹⁴ Remli, Hayreddin, *Hâşiyetü Camülfusuleyn, el-Le’âli’d-Dürriyye fi’l-fevâ’idi’l-Hayriyye*, II, s. 109

²¹⁵ “*Nurü’l-ayn*” adlı eserin bir bölümünü tahkik eden Muhammed bin Sa’d bin Fâyiz, Hanefî kaynaklarını araştırdığını ve mezkûr konuda İmam Muhammed’in açık bir görüşüne rastlamadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Fâyiz’in konuyla ilgili yapmış olduğu araştırma da siâye meselesinin tahrir yöntemiyle belirlendiğine işaret etmektedir. Bkz. Nişancizâde, *Nurü’l-ayn*, s. 610

²¹⁶ Örnek için bkz. Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 336

zikredilebilmekte ve konu soyut terimlerden somut bir zemine oturabilmektedir. Bunun açık örneklerinden biri de siâye konusuyla ilgilidir. Hanefî tazmin sorumluluğuna aykırı olarak tazmini gerektiren siâye konusu, genel olarak fâkihler tarafından izah edilirken, “fesâdü’z-zamân” kavramıyla açıklanmakta ve insanlar arasında bu fiilin arttığını, dolayısıyla bunun önüne geçmek ve bunu yapan kişilere mani olmak için tazminle hüküm verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu teknik terimlerin kullanılmasıyla beraber Fudayl Çelebi açık bir şekilde yapmış olduğu nakilde, siâye konusunu tarihi bir olaya ve sebebe bağlamaktadır.

Fudayl Çelebi’nin *Hâfizıyye* isimli bir kitaptan yaptığı nakle göre tazmini gerekli kılan siâye, hisbe kastıyla yapılmayan ve genellikle şikâyet edilenin malını alan zalim sultanlara yapılan şikâyetlerdir. Ancak burada önemli olan husus onun yaptığı nakle göre Hanefî mezhebinin tazmin sorumluluğuna aykırı olan bu hükmün neden âlimler tarafından verildiğini ve hangi sebeple ortaya çıktığını göstermesidir. Fudayl Çelebi’nin ifadelerine göre Hârizm askerlerinin Semerkand’ı işkâl ettikleri zaman Semerkand uleması siâye fiilini işleyen kişilerin tazminle yükümlü olduğuna dair fetva vermişlerdir.²¹⁷ Bu ise neden Semerkand Hanefî âlimlerinin mezhebin genel anlayışını terk ettiklerini açıklamaktadır. Başka bir deyişle o bölgede yaşanan askeri olayların Hanefilerin konuyla ilgili görüşlerinde değişimin gerçekleşmesi bağlamında en azından o bölge ve zaman dilimi için rol oynadığını göstermektedir. Ancak her ne kadar siâye konusu Semerkand’ta askeri bir işgale bağlansa da bu genel geçer bir şey değildir. Zira zamana ve bölgelere göre siâye konusunun tarihi bağlamı ve zemini değişebilir.

Hanefî literatüründe siâye fiilini işleyen kişinin tazminle sorumlu olup olmadığı tartışmalı bir mesele olup âlimlerin konuyla ilgili farklı değerlendirme ve gerekçeleri vardır. Bu meselenin Osmanlı şeyhülislâmlarının fetva mecmualarında nasıl ele alındığı ve hangi görüşün tercih edilerek müftâbih hale geldiği önem arz eden bir konudur.

2.2.3. 17. Yy Şeyhülislâm Fetvalarında Siâye

Şeyhülislâm fetvalarında siâye konusu cezaî ve hukukî sorumluluk olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Fetvalarda siâye, suç olarak görülmekte ve bu fiili işleyen

---

²¹⁷ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 24a

kişinin cezalandırılması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Nitekim Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö. 1088/1678), haksız yere şikâyetle bulunup insanlara zarar veren kişinin ta'zîr edileceğini belirtmekte ve bu konuda verdiği fetvayı Hayreddin Remli'den yaptığı bir nakille teyit etmektedir.²¹⁸

Siâyenin hukukî sorumluluğu ise fetva mecmularında farklı şekillerde ele alınmaktadır. Ebussuûd Efendi padişaha kanunlaştırılması için sunduğu bir fetvası, siâyeye ilgilidir. Fetvaya göre, kâfirlerin eline esir düşen bir kişinin az miktarda para ödeyerek kurtulması mümkün iken, diğer bir şahıs esir olanın zengin olduğunu içeren bir mektup göndermek suretiyle daha fazla para alınmasına sebep olursa, sebep olduğu miktarı tazmin etmekle mükelleftir. Ebussuûd mezkûr fetvayı İmam Muhammed'in kavli üzerine verdiğini ve bu kavle göre mektup göndermek suretiyle daha fazla para alınmasına sebep olan kişiden sebep olduğu miktarın alınmasının meşru ve makul olduğunu ifade etmektedir.²¹⁹

Muhtemelen Ebussuûd bu fetvayı âlimler arasında siâyeye alakalı tartışılan mezkûr meseleye kıyas ederek vermiştir. Çünkü Ebussuûd'un vermiş olduğu mezkûr fetva da siâyeye ilgilidir. Nitekim her iki meselede de haksız yere şikâyetle veya ihbarda bulunmak suretiyle bir kişinin malının alınmasına sebep olma durumu vardır. Aynı şekilde *Mecmûatü'l-fetâvâ* adlı eserde Ebussuûd'un verdiği fetva nakledildikten sonra fetvayı teyit etmek için siâyeye ilgili nakillerde bulunulması yapmış olduğumuz değerlendirmeyi desteklemektedir.²²⁰ Onun kurucu imamlardan İmam Muhammed'in görüşüne gönderme yapmak suretiyle fetvanın dayanağını göstermesi her iki meselenin de aynı olduğunu ifade etmek içindir. Ayrıca İmam Muhammed'in görüşüne gönderme

---

²¹⁸ Fetvanın orijinal metni şu şekildedir: “Zeyd gammâz olup dâimen ehli örf yanına varup ehli karyesini, ehl-i örf gamz ve ta'zîr ettirmek âdeti olsa, Zeyd'e ne lazım olur? El-Cevap: Ta'zîr şedid ile zecr ve men' olunur.” Daha sonra Minkârîzâde Yahyâ Efendi vermiş olduğu fetvayı teyit etmek için Hayreddin Remli'den Arapça metni tercüme etmeden bir nakil yapmaktadır: Geçen mesele fakihlerin en fakihi olan Hayreddin Remli'nin de metodu olduğu üzere şu sorunun aynısidir: Bir adam başka birini, kendi hanımına kötülük maksadıyla geldiği ithamıyla hâkime yalan yere şikâyetle bulursa ve hâkim de şikâyetten dolayı siyaseten o kişiyi cezalandırırsa şikâyetle bulunan kişiye ne lazım olur? Günah işlediğinden dolayı ta'zîr gerekir.” Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 48b, Ayrıca konuyla ilgili diğer bir fetva için bkz. Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 97b

²¹⁹ Ebussuûd Efendi, *Ma'ruzat*, s. 173-174

²²⁰ *Mecmûatü'l-fetâvâ*, (derleyeni belli değil) vr. 25a,

yapmasının diğerk bir sebebi ise tahricle belirlenen bu meselede tercih ettiği görüşü beyan etmeye matuftur.

Ebussuûd'un diğerk bir fetvası ise ehl-i rf getirerek başka bir kimsenin evini bastırmak suretiyle zarara sebep olan şahsın tazminle yükümlü olduğuna dairdir. Aynı şekilde onun verdiği başka bir fetvaya göre "filan kişinin kölesi benim malımı çaldı" diyerek şikâyette bulunan kişiyle ilgilidir. şikâyetten sonra ehl-i örf tarafından alınan kölenin kaçması durumunda şikâyet eden kişi kölenin değerini sahibine ödemekle sorumludur.²²¹ Aslında bu son fetvanın şeyh Bedreddin'in görüşüyle paralellik arz ettiği görülmektedir. Nitekim şeyh Bedreddin, bir şahıs hakkında hırsız olduğuna dair ithamda bulunmak suretiyle malının alınmasına ve ölümüne sebep olan kişinin diyetle ve tazminle yükümlü olduğunu ifade etmektedir.²²²

Ebussuûd *Ma 'ruzt'*tan başka bir mecmuadaki fetvasında ise, ehl-i örfe şikâyette bulunmak suretiyle birisinin malının alınmasına sebep olan kişinin tazminle sorumlu olmayacağını, malı alınan şahsın, ehl-i örften malını tekrar geri alacağını ifade etmektedir.²²³ Zahiren bu fetvayla diğerk fetvalar arasında bir zıtlık görünse de hakikatte bir çelişki yoktur. Zira *Ma 'ruzt'*taki fetvalar, kişinin zayı olan malını ehl-i örften alamadığı takdirde sebep olan kişiden almasıyla ilgilidir. İkinci durumdaki fetva ise malı alınan şahsın, uğradığı zararı bizzat malı alan ehl-i örfe dettirmesiyle alakalıdır. Dolayısıyla *Ma 'ruzt'*taki fetvalara göre mağdur olan şahıs ödediği parayı, bizzat zarar verenlerden alamadığı için sebep olandan almaktadır. İkinci durumda ise zararı bizzat verenden alma imkn olduğu için sebep olan kişiden almamakta, bizzat zarar veren ehl-i örfe zararını tazmin ettirmektedir. Nitekim Çivizâde'nin konuyla ilgili olarak verdiği bir fetva yapmış olduğumuz yorumu desteklemektedir. Onun verdiği fetvaya göre, ehl-i örfe haksız yere şikâyette bulunulması suretiyle malı alınan şahıs, şayet ödediği miktarı ehl-i örften alamayacak olursa, malın alınmasına sebep olan kişiye ödediği miktarı tazmin ettirir.²²⁴

²²¹ Ebussuûd Efendi, *Ma 'ruzat*, s. 175

²²² şeyh, Bedreddin, *Camiulfusuleyn*, II, s. 109

²²³ İskilibî, Veli b. Yusuf, *Mecmau 'l-fetâvâ*, vr. 238a

²²⁴ İskilibî, Veli b. Yusuf, *Mecmau 'l-fetâvâ*, vr. 238b

Hoca Sâdeddin Efendi de (ö. 1008/1599) Ebussuûd gibi benzeri bir değerlendirmede bulunmakta, haksız ve yalan yere şikâyetle bulunulması suretiyle ehl-i örf tarafından para cezasına çarptırılan kişinin, verdiği miktarı ehl-i örften geri almaya gücü yetmediği takdirde, zarara sebep olan şahıstan ödediği miktarı mahkeme kararıyla tazmin ettirebileceğini belirtmektedir. Ayrıca yalan yere şikâyetle bulunan bu kişilerin uzun süre hapsedilmeleri suretiyle ta'zîr cezasına çarptırılacağını ifade etmektedir.²²⁵ Onun verdiği fetva metni müderris olan bir kişinin celâlî olduğuna dair yapılan şikâyetle ilgilidir:

Zeyd ve Amr, Bekr-i müderris hakkında “celali yanına varub, envâi fesad etmiştir, emân virmeyüb, salb-u siyaset olundu deyü” bir emri ibrâz edip Bekr-i mezkûru ehl-i örf taifesine verüb, yirmi gün hapis olunup yirmi bin akçesi alınmaya bâis olup badehu emr-i mezkûrun müzevver idüğü zahir olup Bekr-i mezbûr ehl-i örften virdiği akçeyi almağa kadir olmayacak sebep olan Zeyd ve Amr’dan almağa kadir olur mu? el-Cevab; Olur re’yi hâkim ile. Bu mekûleyi müzevver emri ibrâz idüb böyle fesada bâis olan Zeyd ve Amr’a ne lazım olur? el-Cevab; Ta’zîr olunur, zaman-ı medid hapis olunur tevbesi tevki’ olunursa²²⁶

Muhtemelen onun burada mahkeme kararını zikretmesinin sebebi konunun âlimler arasında tartışılmasından dolayıdır. Çünkü hâkim konuyla ilgili faklı bir hüküm verebilir. Onun konuyla ilgili diğer bir fetvası ise bütün yönleriyle haksız yere ehl-i örfe şikâyetle bulunarak bir kişinin malının alınmasına sebep olan kişi hakkındadır. Bu şekilde şikâyet eden kişinin tazminle sorumlu olup olmadığı ehl-i örfün yapılan şikâyetlerde genellikle mal alıp almadığına bağlıdır. Eğer ehl-i örf yapılan şikâyetle sürekli mal alıyor ise şikâyet eden kişi tazminle sorumludur.

17. yy şeyhülislâmlarından Esad Efendi (ö. 1034/1625), bir şahıs hakkında katildir diyerek ehl-i örfe şikâyetle bulunmak suretiyle iki yüz bin akçesinin alınmasına sebep olan ve bu konuda iftira eden kişinin tazminle sorumlu olduğuna dair fetva vermektedir. Ancak burada sebep olan kişinin tazminle sorumlu olması, iftiraya uğrayan şahsın ödediği miktarı ehl-i örften alamamasına bağlanmaktadır. Aynı şekilde benzeri

²²⁵ Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 97a-97b, Ayrıca başka fetvaları için bkz. vr. 96b, Aynı şekilde onun konuyla ilgili diğer bir fetvası ise toplumun baskı ve yetkisini göstermesi açısından önemlidir: “Zeyd’in karyesi halkı zulüm ile ehl-i örf taifesine gamz idüb bila sebep mallarını aldırmağa âdeti müstemirresi olup beyyine ile âdet-i mezbûresinininden fâriğ olmayacak ehl-i karye Zeyd-i mezbûreyi karyelerinden ihraç ve nefy etmeye şer’an kadir olurlar mı? el-Cevap: Re’y-i hâkim ile olurlar.” Bkz. Hoca Sâadettin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 102b

²²⁶ Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 98b

bir soruya da aynı cevabı vermektedir.²²⁷ Onun konuyla ilgili verdiği diğer bir fetva ise zulüm kastıyla bir kişinin evini ehl-i örfе şikâyet etmek suretiyle bastıran kişiyle alakalıdır. Ehl-i örf haksız yere şikâyet edilen kişinin evine baskın esnasında, adamın eşinin korkudan ölmesine sebebiyet verirse, eğer evi basılan kişi diyeti ve alınan malını ehl-i örfden alamayacak olursa şikâyet eden kişi ölen kadının diyetini ödemek zorunda değildir. Ancak şikâyet eden kişi, ehl-i örfün almış olduğu malı sahibine tazmin etmekle sorumludur.²²⁸

Esad Efendi'nin kişinin mütedeyyin olup olmamasına bakarak tazmin sorumluluğuyla ilgili bir fetva vermektedir. Fetvaya göre bir kişi başka bir şahıs hakkında "cariyemle ilişkiye girdi" diyerek ehl-i örfе şikâyette bulunarak haksız yere malının alınmasına sebep olursa burada kişilerin hallerine bakılır. Eğer şikâyet eden kişi mütedeyyin bir şahıssa ve hakkında şikâyette bulunan şahıs zina ile meşhur ise şikâyetçi olanın herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur. Şikâyet eden iftira ediyorsa tazminle sorumludur.²²⁹ Dikkat edilecek olursa onun verdiği fetvalarda ehl-i örfün yapılan şikâyetlerde mali bir ceza verip vermediği ve böyle bir adetlerinin olup olmadığına bakılmamıştır. Bu ise Esad Efendi'nin, Hanefî literatüründe tartışılan üç görüşten birini tercih ettiğini ihsas ettirmektedir. O görüş ise şikâyette bulunulduğu zaman mutlak surette malın alınmasına sebep olan kişinin tazminle yükümlü olduğudur. Bu hükme göre ehl-i örfün sürekli mal alıp almadığının bir önemi yoktur. Dolayısıyla böyle bir ayrımı yapan ve şayet yapılan şikâyetlerde ehl-i örfün malı aldığını kesin olarak biliniyorsa sebep olanın tazminle yükümlü olacağını ifade eden görüşün tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak Esad Efendi'nin konuyla ilgili vermiş olduğu diğer fetvalara bakıldığında ikinci görüşle ilgili fetvalar da verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim vermiş olduğu bir fetvasında şikâyet edenin tazminle sorumlu olabilmesi için "ehl-i örfün yapılan her şikâyette mal aldığı" kaydı zikredilmiştir.²³⁰ Esad Efendi'nin bu konuda herhangi bir görüşü tercih etmekten ziyade verdiği fetvalarda ortaya çıkan zararın tazmin edilmesi fikrini ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır. Zira bazı fetvalarda

²²⁷ Hocazâde, Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul Müftülüğü, nr. 157), vr. 208a- 208b, Ayrıca diğer bir fetva için bkz. 207b-208a

²²⁸ Hocazâde, Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul Müftülüğü, nr. 157), vr. 205a

²²⁹ Hocazâde, Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul Müftülüğü, nr. 157), vr. 80a, Bu fetva Esad Efendi'nin ikinci şeyhülislamlık dönemine aittir.

²³⁰ Hocazâde, Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul Müftülüğü, nr. 157), vr. 205a

ehl-i örfün özelliği olan mal alıp almamasından hiç bahsedilmemesi, zararın tazmin edilmesine dair yapmış olduğumuz yorumu teyit etmektedir.

Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644), genellikle yapılan şikâyetlerde insanların malını alan ehl-i örfe, haksız yere şikâyetle bulunarak bir kişinin malının alınmasına sebep olan şahsın tazminle sorumlu tutulacağına, şayet sebep olan şahıs vefat etmişse zararın terekeden karşılanacağına dair fetva vermiştir.²³¹ Dikkat edilecek olursa Zekeriyyâzâde'nin, "genellikle yapılan şikâyetlerde insanları sorumlu tutan" kaydı ile yukarıda ele aldığımız Hanefi mezhebi içerisinde tartışılan üç görüşten birini tercih ettiği anlaşılmaktadır.²³² Zira bir grup âlimin savunduğu fikre göre, şikâyetle bulunan kişi, şikâyet ettiği idarecinin genellikle insanları tazminle sorumlu tuttuğunu kesin olarak biliyorsa tazminle yükümlüdür. Zekeriyyâzâde'nin verdiği fetvadan anlaşılan diğer bir husus ise olayı mahkemeye taşıyan şahsın, eğer ehl-i örften ödediği miktarı geri alamadığı takdirde sebep olan kişiden alabilmesidir. Böyle bir ifade ise, Çivizâde'nin verdiği fetvayı takip ettiğini göstermektedir. Zira Çivizâde siâye konusundaki fetvasında mağdur kişinin, malı bizzat alandan geri alamadığı takdirde sebep olan kişiye tazmin ettirebileceğini ifade etmektedir.²³³

Zekeriyyâzâde Efendi'nin konuyla ilgili olarak verdiği diğer bir fetva ise, ehl-i örfe şikâyetle bulunmak suretiyle, bir kişinin evini bastırıp malının alınmasına sebep olan kişi hakkındadır. Verdiği fetvaya göre herhangi bir kişinin malına bu surette zarar vermeye sebep olan şahıs tazminle sorumludur.²³⁴ Ancak diğer fetvalardan anlaşıldığı üzere, mağdur olan kişi, zararını bizzat meydana getiren ehl-i örf taifesinden tazmin ettiremediği takdirde sebep olan kişiden alabilir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konuda verdiği fetvalardan, Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi gibi düşündüğü ve şikâyet edildiği takdirde insanların malını alan idarecilere haksız yere şikâyetle bulunmak suretiyle şahısları zarara uğratan kişinin tazminle yükümlü olduğu kanaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır.²³⁵ Onun konuyla ilgili diğer fetvası ise, evi basılan şahsın, hâkime şikâyetle bulunmak suretiyle evi basan

²³¹ Zekeriyyâzâde, Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* 248b

²³² Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 200b

²³³ İskilibî, Veli b. Yusuf, *Mecmau'l-fetâvâ*, vr. 238b

²³⁴ Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 247b

²³⁵ Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 245b

kişinin bir miktar parasının alınmasına sebep olduğu durumda herhangi bir tazminle yükümlü olmadığına dairdir.²³⁶ Zira evi basılan şahsın böyle bir durumda, yetkililere şikâyetle bulunmaya hakkı vardır. Haklı yere yapılan şikâyetler ise tazminatın alınmasına engel teşkil eden bir durumdur.

Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1103/1692) konuyla ilgili iki fetvası bulunmaktadır. İlk fetva ehl-i örf taifesinden olan bir kişinin bazı kimselerin evini ararken yolda karşılaştığı başka bir şahsa aradığı şahısların evini sormasıyla ilgilidir. Yoldaki şahsın soran kişiye evleri göstermesinden dolayı ehl-i örf olan şahıs evlerdeki bazı malları gasp etmesi halinde gösteren kişinin herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur. Çatalcalı Ali Efendi verdiği fetvayı desteklemek ve âlimler arasında konuyla ilgili tartışmaya işaret etmek için farklı kitaplardan nakiller yapmaktadır. Yaptığı bir nakle göre, zalim olan bir kişiye herhangi bir insanın malını göstermek suretiyle malın alınmasına sebep olan şahıs tazminle yükümlü değildir. Nakil yaptığı kitabın sahibi fetvanın bu görüş üzerine olduğunu ifade etmektedir. Yaptığı diğer bir nakle göre ise zalim olan kişiye bir insanın malını gösteren şahıs malın alınması durumunda tazminle sorumludur. Bu hükmün İmam Muhammed'in görüşü olduğu ve fetvanın da bu şekilde verildiğini, nakil yapmış olduğu kitabın sahibinin Burhâneddin el-Buhârî olduğunu belirtmektedir. Çatalcalı Ali Efendi'nin burada ilk görüşü tercih ettiği ve fetvayı da buna göre verdiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen o konuyu sadece kişinin başka birisine adresi tarif etmek suretiyle yardımcı şeklinde yorumlamış ve tazminle fetva vermemiştir.

Onun ikinci fetvası ise bir taifenin kethüdâsı²³⁷ olan kişinin kendi emri altında olan bir şahsa başka bir taifeden olan kişileri getirmesini söylemesi ve o kişinin şahısların yanına giderek “sizi falan kethüda çağırıyor” demesiyle ilgilidir. Kethüdâ kendisine gelen kişilerden belli bir miktar para almak suretiyle onları zarara uğrattığında onların gelmesine sebep olan kişinin herhangi bir tazmin sorumluluğu yoktur.²³⁸ Zira zarara sebep olan kişi herhangi bir şikâyetle bulunmamıştır. Ayrıca bizzat zararı veren o değil kethüdâdır. Kanaatimize göre Çatalcalı Ali Efendi konuyu siâye içerisinde

²³⁶ Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 246a

²³⁷ Kethüdâ Osmanlı devlet teşkilatında bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı anlamında kullanılır. Devletin en üst kademesinde görev yapan sadrazamdan en alt seviyedekine kadar mülkî ve askerî erkândan pek çok görevlinin kethüdâ unvanını taşıyan yardımcısı bulunmaktadır. Bkz. Canatar, Mehmet, “Kethüda” *DİA*, XXV, 332-334

²³⁸ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-yı Ali Efendi*, II, s. 226-227

değerlendirmekle birlikte, bizce birinci fetva başka birisine mücerret yardımla alakalı iken, ikinci fetva görevli olan memurun amirinin vermiş olduğu görevi yerine getirmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla bu iki fetvanın siâye konusuyla ilişki kurarak değerlendirilmesi bizce problemlili gözükmektedir. Zira siâye konusunda âlimlerin yapmış olduğu değerlendirmelere baktığımızda kişinin kastının önemli bir yeri vardır. Bu iki durumda ise zarar verme, hisbe ya da kendisine yapılan bir haksızlığa mani olma durumu söz konusu değildir.

17. yy sonunda ve 18. yy başında şeyhülislamlık yapan Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703), haksız yere şikâyette bulunularak malları alınan insanların, bizzat kendilerini zarara uğratan kişilerden mallarını geri alamadıkları takdirde buna sebep olan kişilerin tazminle sorumlu olduğuna dair fetva vererek kendinden önceki şeyhülislamların görüşünü takip etmiştir.²³⁹

2.2.4. Konunun Değerlendirilmesi

Siâyeye ilgili Hanefi fikhında yapılan tartışmaları ve bunların fetva mecmualarına yansımalarını birkaç açıdan değerlendirmemiz mümkündür. Hanefi tazmin sorumluluğuna göre, idarecilere veya eşkıyaya şikâyette bulunmak suretiyle insanların malının alınmasına sebep olan kişinin herhangi bir tazminle yükümlü tutulmaması gerekir. Zira burada doğrudan fiili işleyen kişi ile dolaylı olarak zarara sebep olan şahsın fiili birleşmektedir. Böyle bir durumda ise doğrudan fiili işleyerek zarar veren kişinin sorumlu tutulması lazımdır ve hakiki fail odur. Nitekim bazı Hanefi fakih ve usulcülerin bu konudaki değerlendirmeleri bunu teyit etmektedir.²⁴⁰ Bununla beraber, mezkûr anlayışa göre hareket edilerek fetva ve hüküm verildiği takdirde böyle bir durum insanlar arasında mağduriyete sebep olacaktır. Aynı şekilde tazminle hükmedilmediği takdirde toplumda siâye fiilini işleyen kişiler artacaktır. Çünkü bu konuda bir kısım fakihin yaptığı değerlendirme ve gerekçeler bunu göstermektedir.²⁴¹ Dolayısıyla haksız yere yapılan siâyede, klasik Hanefi tazmin sorumluluğu anlayışı, insanların arasında ortaya çıkan haksızlığın önüne geçme ve bu fiili işleyenleri

²³⁹ Feyzullah Efendi, *Fetava-yı Feyziye*, s. 399

²⁴⁰ Abdulaziz, Buhârî, *Keşfü'l-esrar*, IV, s. 246-247, Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 23b-24a

²⁴¹ Abdulaziz, Buhârî, *Keşfü'l-esrar*, IV, s. 246-247, Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, s. 23b

vazgeçirme gayesi mezhep içerisinde tazmin sorumluluğunun gerekip gerekmeyeceğine dair üç farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuş görünmektedir. Buna ilaveten kanaatimize göre konunun bazı âlimler tarafından kurucu imamlardan nakledilen bir hükme atıf yapılmak suretiyle tahric edilmesi ve değerlendirilmesi, verilen fetvanın desteklenmesi amacıyla ve mezhebin anlayışıyla uyumlu olduğunu göstermek içindir.

Şeyhülislamların birçok fetvasında, “şayet malı alan kişiden malın tekrar geri alınması mümkün olmadığı takdirde sebep olan şikâyetçinin tazminle sorumlu olması” kaydının zikredilmesi mezkûr anlayışı göz önünde bulundurduklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle böyle bir kaydın bulunması zararı bizzat veren kişinin sorumlu olmasını ifade eder. Çünkü zararın, doğrudan veren kişiye tazmin ettirilmesi mümkün iken dolaylı olarak zarara sebep olan kişi sorumlu tutulamaz. Aynı şekilde fetvalara göre de zarar, bizzat verene tazmin ettirilemediğinde sebep olan kişiye ödettirilir. Zira zarara sebep olan kişi herhangi bir tazminle yükümlü olmadığı takdirde bu fiili işlemeye devam ederek insanlara zarar verir ve toplumda bu tür insanlar artmaya başlar. Buna göre özellikle 17. yy şeyhülislamlarının fetvalarında Hanefî tazmin sorumluluğu ve insanları bu fiilden vazgeçirerek mağduriyetlerin önüne geçme amacının göz önünde bulundurulduğunu ve zarara sebep olan kişinin belli şartlar oluştuğu takdirde tazminle sorumlu olduğunu belirten görüşün takip edildiğini ifade edebiliriz.

2.3. İhmalkâr Davranılması Sonucu Oraya Çıkan Zararlar

2.3.1. Hanefî Literatürüne Göre

Hanefî mezhebine göre dolaylı itlâf sonucu meydana gelen zararların tazmini için teaddî şartı vardır. Teaddî terimi ise birçok şekilde tezahür edebilmektedir. Bu tezahürlerden birisi kişinin kendisine tanınmış olan bir hakta tasarruf ederken gerekli tedbirleri almadığı için ihmal sonucu ortaya çıkan zararlardır. İhmal sonucu ortaya çıkan bu zararlar malda olabildiği gibi insanın canına veya bir azasına gelen müessir fiillerle de olabilmektedir. Burada ihmal ile kast edilen kişinin kendisine tanınmış olan hakkı kullanırken kaçınması mümkün olan bir fiili işlediğinden dolayı zararın meydana gelmesidir. Nitekim kamuya ait olan bir yol, kaçınılması mümkün olan

zararları vermemek şartıyla kullanılabilir. Şayet kişi kamuya ait olan bir alanda kaçınılması mümkün olan bir zararın meydana gelmesine sebep olursa tazminle yükümlüdür. Örneğin umumi olan bir yolda hayvanını sevk eden kişi, hayvanın herhangi bir insana verdiği zarardan sorumludur. Zira hayvanı sevk eden kişi, gerekli tedbirleri alarak meydana gelebilecek olan zararların önüne geçebilir.²⁴² Ayrıca kişinin kamuya ait olan bir yerde herhangi bir şey inşa etmesi veya kullanması yetkililerin iznine bağlıdır. Yetkililerden izin almadan inşa ettiği veya özel izni gerektiren yerleri kullanırken meydana gelebilecek olan zararlardan kişi sorumludur. Başka bir ifadeyle yetkililerden izin almasını gerektiren bir durumda, bunu yapmayarak keyfi bir şekilde kamuya ait olan bir yerde tasarrufta bulunan kişi müteaddî sayılır ve ortaya çıkan zararlardan mesuldür.²⁴³ Ancak kamuya ait olan yerde tasarrufta bulunurken birinin ölmesi durumunda ölen kişinin diyetini buna sebep olan şahsın âkilesi öder. Zira bu dolaylı bir itlâftır. Ölenin veya zarar görenin insan dışında hayvan vb. bir şey olması halinde ise kamuya ait olan yerde tasarrufta bulunan kişi verdiği zararı tazmin eder. Çünkü insanın ölmesi durumunda âkilenin ödemesi kıyasa aykırı olarak sabit olmuş bir hükümdür. Dolayısıyla bunun dışındaki şeylerde oluşan zararlarda âkilenin herhangi bir ödeme sorumluluğu yoktur.²⁴⁴

Kamuya ait olan yerlerin kullanımı ve ortaya çıkan zararların tazmininde genel anlayış bu olmakla beraber kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunup bulunamayacağı dolayısıyla ihmalkâr davranması sonucu ortaya çıkacak olan zararlardan sorumlu tutulup tutulamayacağı konusu Hanefî mezhebi içerisinde tartışmalıdır. İmam Muhammed'in *el-Asl* adlı eserine baktığımızda konuyla ilgili verdiği hüküm ve değerlendirmeler önemlidir. Zira onun ifade ettiğine göre kişi kendi mülkünde yapmış olduğu tasarruflarda serbesttir ve bundan kaynaklanan zararlardan sorumlu değildir. Onun bu konuda verdiği birkaç örnekten bir tanesi ve daha sonra âlimlerin mezkûr örnek üzerinden tartıştığı misal, kişinin kendi mülkünde yaktığı ateşle ilgilidir. Zikrettiği örneğe göre kendi mülkünde ateş yakarak komşusunun malına zarar

---

²⁴² Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, III, s. 123, Yerlikaya, Ünal, *Teaddî-Hukuka Aykırılık-Kusur İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme*, s. 36-37

²⁴³ Serâhsî, *el-Mebcut*, XXVI, s. 188

²⁴⁴ Şeyh Bedreddin, *et-Teshil şerhu letaifu'l-işarat: Letaifu'l-işarat şerhi*, Çevirmen, H. Yunus Apaydın vd. II, s. 1423-1424

veren kişi herhangi bir tazminle yükümlü değildir. Zira ona göre burada kişinin tazminle sorumlu olmaması kıyasın²⁴⁵ gerektirdiği bir sonuçtur.²⁴⁶

İmam Muhammed'in mezkûr ifadeleri daha sonraki âlimler tarafından tartışmaya ve farklı yorumlara sebebiyet vermiştir. Hâherzâde (ö. 483/1090), İmam Muhammed'in ifadelerinin âlimler tarafından tevil edildiğini zikretmektedir. Ona göre burada kişi kendi mülkünde normal olarak yaktığı bir ateşten dolayı meydana gelen zararlardan sorumlu değildir ve İmam Muhammed'in ifadelerini de bu şekilde anlamak gerekir. Şayet kişi ihmalkâr davranarak normalinden fazla ateş yakmak suretiyle komşusunun mülküne zarar verecek olursa bu tazmin sebebidir.²⁴⁷

Serâhsî ise İmam Muhammed'in ifadelerini farklı bir şekilde yorumlamıştır. Ona göre İmam Muhammed kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla kendi mülkünde yapmış olduğu tasarruflar sonucu meydana gelen zararlardan sorumlu değildir. Bu zararların ihmal sonucu olup olmaması da durumu değiştirmez. Ancak Serâhsî'nin ifade ettiğine göre müteahhirîn döneminin bazı âlimleri bu konuda farklı düşünmektedir. Onlara göre burada kişinin kendi mülkünde yakmış olduğu ateş rüzgârlı bir günde olup olmadığına göre değişmektedir. Şayet mülkün sahibi, kuru otları, ateşin komşusunun bahçesine gidip zarar vereceğini bildiği rüzgârlı bir günde yakmış ise tazminle mükelleftir. Normal bir günde yaktığı ateşin verdiği zarardan ise sorumlu değildir. Nitekim yapılan bu ayırım ve verilen mezkûr hüküm istihsânın bir sonucudur. Onun ifade ettiğine göre burada istihsân, ateş meselesinin Hanefi fihhında farklı bir meseleye kıyas edilerek verilmesi suretiyle olmuştur. O mesele ise oluğun altında başka birilerinin eşyasının bulunduğunu bildiği halde su dökmek suretiyle zarara sebep olan şahsın tazminle sorumlu olmasıdır.²⁴⁸ Müteahhirîn döneminin bazı âlimleri ve Hâherzâde'nin yapmış olduğu bu

²⁴⁵ Kanaatimize göre burada kıyas ile kast edilen genel kural anlamında kaide ve asıldır. Nitekim İmam Muhammed'in kişinin tazminle sorumlu olmamasını temellendirirken kişinin kendi mülkünde tasarruf etmesini gerekçe göstermesi bunu göstermektedir. Zira kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf etmesi genel bir kuralı ifade etmektedir.

²⁴⁶ Şeybânî, *el-Asl*, VII, s. 41, VIII, s. 165, İmam Muhammed konuyla ilgili daha fazla örnek zikretmektedir. Biz burada ateş örneği üzerinden konuyu ele alacağız. Yeri geldikçe ulemanın diğer örneklerle yaptığı kıyaslamalara ele alarak belirteceğiz.

²⁴⁷ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 89b, Buradaki mesele için Nuruosmaniye nüshasının birinci cildini kullandık. Zira bizim genel olarak tez içerisinde kullandığımız nüshada, naklettiğimiz kısmın bazı yerlerinde Hâherzâde'nin ifadelerinden bir kısmı düşmüş ve noktalama işaretleri konulmamıştır.

²⁴⁸ Serâhsî, *el-Mebcut*, XXVII, s. 23

değerlendirmeler kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edemeyeceğini dolayısıyla ihmalkâr davranması sonucu ortaya çıkan zararlardan sorumlu olduğunu bize göstermektedir. Bununla beraber müteahhirin dönemi âlimleri ve Hâherzâde, mezkûr meselede kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edip edemeyeceğini açıkça zikretmemişlerdir.

Kanaatimize göre Hâherzâde'nin İmam Muhammed'in ifadelerini tevil etmesi, kurucu imamlara muhalefet etmediğini ve ortaya koyduğu hükmün Hanefî mezhebine aykırı olmadığını belirtmek içindir. Ancak İmam Muhammed'in ifadelerinin mezkûr şekilde yorumlanması mümkün gözükmese dahi onun konuyla ilgili görüşlerinin Serâhsî'nin açıkladığı şekilde anlaşılması daha isabetli gözükmektedir. Nitekim onun konuyla ilgili yapmış olduğu değerlendirmeler bunu açıkça göstermektedir:

Aynı şekilde kendi arazisindeki otları, mahsulleri ya da kurumuş ağaçları yakarken, ateşin başka birisinin bahçesine sıçrayıp yakması durumunda yakan kişinin tazmin sorumluluğu yoktur. Aynı şekilde adam kendi evinde veya tandırında yakmış olduğu ateşin vermiş olduğu zararlardan da sorumlu değildir. Kişinin kendi arazisinde açmış olduğu nehrin veya kuyunun suyu başka birinin arazisine veya duvarına zarar verecek olursa bunların hiç birinde kuyuyu veya nehri açan mal sahibinin tazmin yükümlülüğü yoktur. Mal sahibine, istemediği müddetçe kuyuyu veya nehri başka bir tarafa çevirmesi emredilemez. Zira arazi onun mülküdür. Eğer kendi mülkünde suyu döker, su ise başka birinin mülküne akmak suretiyle zarara sebep olursa bu konu ve kuyu veya nehir meselesi kıyas noktasında aynıdır. (Yani suyu akıtan mal sahibinin tazmin sorumluluğu yoktur.) Ancak bu son durum çirkindir. Nitekim bir kişi sahip olduğu oluğuna su dökmek suretiyle oluğun altında başka birine ait eşyaların zarar görmesine sebep olursa tazminle sorumludur. Zira bu onun cinayetidir. (Kendi eliyle vermiş olduğu bir zarardır.)²⁴⁹

Şeyh Bedreddin meseleye iki açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre şayet kişinin arazisinde yakmış olduğu ateş uzaktaysa ve normal olarak ateşin kıvılcımlarının, komşusunun arazisini yakması gibi bir olasılık yok ise, ateşi yakan mal sahibi herhangi bir tazminle sorumlu değildir. Komşunun evinin veya malının yanması bu durumu değiştirmez. Zira burada meydana gelen zarar rüzgârın kıvılcımları taşıması suretiyle tabii bir şekilde olmuştur. Bu ise Hanefî tazminat anlayışına göre ödemeyi gerektiren bir durum değildir. Eğer ateş komşunun arazisine zarar verecek şekilde arazinin yakınında yakılmış ve ateşin kıvılcımları, komşunun arazisine giderek zarar vermiş ise kişi

---

²⁴⁹ Şeybânî, *el-Asl*, VII, s. 41-42

meydana gelen zararlardan sorumludur. Çünkü kişi kendi mülkünde başkalarına zarar vermemek kaydıyla tasarrufta bulunabilir.²⁵⁰

Şeyh Bedreddin'in ifadelerinden İmam Muhammed'in ve Serâhsî'nin konuyla ilgili olan mutlak ifadelerini yorumladığı ve bazı sınırlamalar getirdiği anlaşılmaktadır. Zira onlar kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceğini ifade etmekte ve böyle bir ayrıma gitmemektedirler. Şeyh Bedreddin ise kişinin kendi mülkünde yakmış olduğu ateşte ihmâlkâr davranıp davranmadığını ve yakılan ateş ile kişinin fiili arasında bir illiyet bağının olup olmadığına dikkat çekmiştir. Onun kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunamayacağına dair değerlendirmesi Hanefi mezhebi içerisindeki değişimi görmek açısından önemlidir. Zira İmam Muhammed ve Serâhsî yukarıda ele aldığımız üzere bunun tam aksini düşünmektedir. Çünkü onlara göre kişi başkalarına zarar verse dahi kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir ve bu tazmine sebep olacak bir durum değildir.

Molla Hüsrev konuyu doğrudan ve dolaylı itlâf çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre rüzgârın olmadığı bir günde kişinin kendi mülkünde yakmış olduğu ateş ve yol açtığı zararlar tazmin sebebi değildir. Zira kişinin burada herhangi bir kusuru yoktur. Ayrıca kişi kendi mülkünde tasarruf etmektedir. Daha önce de ele aldığımız üzere kişi teaddîsi olmadığı müddetçe dolaylı itlâfla verdiği zararlardan sorumlu değildir. Ancak kişi rüzgârlı bir günde ateşin komşusunun mülküne zarar verebileceğini bildiği halde ateş yakarak zarara sebep olursa tazminle yükümlüdür. Çünkü kişi bunu yapmakla doğrudan itlâfa yol açmıştır.²⁵¹ Birinci durumda kişi dolaylı itlâfa yol açtığı ve kusuru olmadığından dolayı tazminle yükümlü değilken, ikinci durumda doğrudan zarara sebep olan şahıs olarak değerlendirildiği için teaddî şartı aranmamakta dolayısıyla tazminle sorumlu olmaktadır.

Aslında Molla Hüsrev, Serâhsî'nin görüşlerini naklettiği bir kısım âlimin verdiği hükmü tercih etmiş ve delillerini Hanefî tazmin sorumluluğuna göre sistemleştirerek belirtmeye çalışmıştır. Zira Serâhsî, nakilde bulunduğu âlimlerin görüşlerini yukarıda geçtiği üzere kıyas ve istihsân üzerinden ele almış ve konuyu açık bir şekilde doğrudan ve dolaylı itlâfla ilişkilendirerek izah etmemiştir. Kanaatimize göre Molla Hüsrev'in

²⁵⁰ Şeyh Bedreddin, *Camülfusuleyn*, II, s. 124, Nişancizade, *Nurü'l-ayn*, s. 647

²⁵¹ Molla, Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, II, s. 240

burada getirmiş olduğu izah Serâhsî'nin kıyas ve istihsânın tartışılan konuda ne anlama geldiğiyle ilgilidir. Başka bir deyişle Molla Hüsrev, Serâhsî'nin ifadelerinde geçen kıyas ve istihsânı, doğrudan ve dolaylı itlâf üzerinden açıklamıştır.

Bazı Hanefi âlimleri ise konuyu farklı bir açıdan ele alarak değerlendirmektedirler. Onlar kişinin burada tasarrufta bulunduğu mekânın kendi mülkü olup olmamasına bakmamaktadırlar. Bu konuda önemli olan zararı meydana getiren fiilin fail ile irtibatıdır. Konuyla ilgili bir örnek vermek gerekirse, kişi kendi mülkünde suyu akıtarak komşusunun malına zarar verdiği takdirde tazminle yükümlü iken arazisinde yakmış olduğu ateşin komşusuna vermiş olduğu zarardan sorumlu değildir. Zira su akıcı olduğundan dolayı zarar, fiili işleyen kişiye yani suyu akıtan mal sahibine nispet edilmiştir. Ateş ise sönmüce bir özelliğe sahip olduğu için ateşin çoğalıp zarar vermesine sebep olan rüzgârdır. Dolayısıyla ateşi yakan kişi ile zarar arasındaki irtibat rüzgârın araya girmesiyle kesilmektedir. Dolaylı itlâfta fiil ile zarar arasında ki irtibatın kopması ise tazmine engel bir durumdur.²⁵²

Kanaatimize göre bu değerlendirmeye dikkatle bakıldığında Şeyh Bedreddin'in bir kısım ifadeleriyle paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır. Nitekim Şeyh Bedreddin uzakta ateş yakan kişinin başkasının arazisine vermiş olduğu zararların tazmini gerektirmeyeceğini temellendirirken fiilin fail ile irtibatına ve tabii yolla olup olmadığına dikkat çekmiştir. Buradaki değerlendirmede de aynı şekilde fiil ile fail arasındaki irtibat vurgulanmış ve zararın tabii yollarla mı yoksa bir failin araya girmesiyle mi olduğu üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla her iki değerlendirmede vurgulanan ortak nokta Hanefi mezhebinin tazmin sorumluluğunu yansıtmaktadır. Diğer bir kısım âlim ise böyle bir ayrıma gitmemekte burada önemli olanın su veya ateş olmasından ziyade kişinin ihmalkâr davranıp davranmaması olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre arazisinin kaldıramayacağı ve komşusunun bahçesine gidip zarar vereceğini bildiği halde büyük bir ateş yakmak suretiyle zarara sebep olan kişi tazminle sorumludur. Aynı şekilde araziye kaldıramayacağı şekilde fazla sulamak suretiyle zarara sebep olan kişi de vermiş olduğu zararlardan sorumludur.²⁵³ Ayrıca bazı âlimler günün rüzgârlı olup olmadığına ya da zarar verenin su veya ateş olmasına bakmamakta, tazmin

---

²⁵² Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 94b

²⁵³ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 95a

gerekebilmesi için önemli olan hususun ihmâl olup olmadığını ifade etmektedirler.²⁵⁴ Bu âlimlerin değerlendirmelerinde ihmâl ön plandadır. Zira kişinin arazisini kaldıramayacağı şekilde fazla suyla sulaması ihmalkâr davrandığını göstermektedir.

Haskefi (ö. 1088/1677) 17. yüzyıla kadar tartışılan bu meselede müftâbih olan görüşün sonuncusu olduğunu yani kişinin kendi mülkünü kullanırken normal ölçülere göre tasarrufta bulunabileceğini, bunu aştığı takdirde ise tazmin sorumluluğunun olacağını ifade ederek tercihini belirtmektedir. 19. yy âlimlerinden olan İbn Abidin ise Haskefi'nin yapmış olduğu değerlendirmeye ve bu meselenin müftâbih olduğuna dair herhangi bir itirazda bulunmayarak zımnî bir surette onun görüşüne katılmaktadır.²⁵⁵ Bütün bu tartışmalar Hanefî fıkhında zaman içerisinde ihtiyaca binaen ulemanın mezhebin kendi iç dinamiklerini kullanması suretiyle yeni çözüm önerileri getirmesi ve değişimi sağlamayı göstermesi açısından önemlidir.

17. yüzyıla kadar Hanefî literatüründe farklı açılardan ele alınan mezkûr mesele zikredildikten sonra konunun şeyhülislam fetvalarına nasıl yansıdığı ve hangi görüşün müftâbih hale geldiği ele alınabilir.

2.3.2. 17. Yy Şeyhülislam Fetva Mecmualarına Göre

Fetva mecmualarında kişinin kendi mülkünü kullanırken ihmâl sonucu verdiği zararlar, Hanefî mezhebinde tartışılan bu konudaki meselelere paralel olarak işlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle konuyla ilgili olan fûru meselelerin aynısı fetva mecmualarında da ele alınmaktadır. Verilen bu fetvalarda gerekçeleri zikredilmemekle beraber içeriğinden hareketle şeyhüislamların konuya dair nasıl bir bakış açısına sahip oldukları hakkında fikir yürütmek mümkündür. Zira fetva metinleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde ele alınan meselelerin bazılarında gerekçeler zımnî olarak anlaşılmakta ve hangi gerekçe ve görüşün ön planda olduğu hakkında fikir yürütülebilmektedir. Dolayısıyla bu fetvalardan hareketle şeyhüislamların tartışılan mezkûr konuda hangi görüşü tercih ettikleri ve nasıl bir değerlendirmede buldukları tespit edilebilir.

---

²⁵⁴ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 94b

²⁵⁵ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, X, s. 28-29

Ebussuûd Efendi, rüzgârlı günde, bir şahsın evinin yakınında ateş yakmak suretiyle evin yanmasına sebep olan kişinin tazminle yükümlü olduğuna dair fetvasını padişaha sunarak kanunlaştırmıştır.²⁵⁶ Mezkûr fetvada yakılan ateşin kamuya ait olan alanda ya da özel mülkte olduğuna dair herhangi bir şey zikredilmemekte, rüzgârın olup olmadığına bakılmaktadır. Bu ise ele alınan konuda, önemli olanın meydana gelen zararın ihmalden kaynaklanıp kaynaklanmadığını dolayısıyla tazminin altında yatan gerekçenin ihmal olduğunu göstermektedir. Ayrıca rüzgârın olup olmadığına bakılması konunun fiil ile fail arasında irtibatın kurulup kurulmaması açısından ele alındığı anlamına gelmektedir. Nitekim bazı âlimlerin ateş yakıldıktan sonra rüzgârın çıkması durumunda ateşi yakan kişinin herhangi bir tazminle yükümlü olmadığını ifade etmeleri fiil ile fail arasındaki irtibatın olması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Bütün bunlara ilaveten Ebussuûd Efendi'nin meseleyle ilgili fetvası, konuyu ihmal ve fiil ile fail arasındaki irtibat açısından değerlendiren müteâhhirin dönemindeki bir kısım âlimi takip ettiğini göstermektedir.

Hoca Sâdeddin Efendi, kendi tasarrufunda olan yerin ağacını kesip ateşe veren kişinin, yan komşunun bahçesinin yanmasına sebep olması durumunda tazminle sorumlu olup olmadığına dair sorulan bir meseleyi cevaplamaktadır. Verdiği cevaba göre şayet kişi, komşusunun bahçesine ateşin sıçrayacağı kesin olan rüzgârlı bir günde ağaçları yakarsa tazminle sorumludur. Ancak burada tazminata hükmedilebilmesi için mahkemenin karar vermesi şarttır.²⁵⁷ Aynı şekilde konuyla ilgili benzer bir soruya mezkûr cevabı vermiştir. Ancak bu fetvada mahkemenin karar vermesinin şart olup olmadığına dair herhangi bir şey zikretmemiştir.²⁵⁸ Davanın mahkeme kararına bırakılmasının sebebi, konunun âlimler tarafından tartışılması ve içtihadı açık olmasından dolayıdır. Zira davaya bakan hâkimin kendi içtihadı sonucu farklı bir karara ulaşması mümkündür.

17. yy şeyhülislamlarından Sun'ullah Efendi (ö. 1021/1612) kendisinden önceki şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi'yi takip ederek aynı fetvayı vermiştir. Ancak onun vermiş olduğu fetvada hâkimin karar verip vermemesiyle ilgili herhangi bir kayıt

---

²⁵⁶ Ebussuûd Efendi, *Ma'ruzat*, s. 175

²⁵⁷ Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 96a-96b

²⁵⁸ Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 97b

yoktur. Ayrıca sorulan fetvanın içeriği biraz farklı olmakla beraber aynı anlamı taşımaktadır.²⁵⁹

Yahyâ Efendi, konuyla ilgili verdiği fetvasında, rüzgârlı bir günde, buğday yığımının yanına külleri dökerek küllerin korundan dolayı buğdayların yanması durumunda buna sebep olan yani külleri döken kişinin tazminle yükümlü olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁰ Yahya Efendi'nin diğer bir fetvası ise rüzgârın olmadığı bir günde ateş yakan daha sonra da rüzgâr çıkması suretiyle değirmenin yanmasına sebep olan kişi hakkındadır. Ona göre böyle bir durumda değirmenin yanmasına sebep olan kişi herhangi bir tazminle yükümlü değildir.²⁶¹ Onun konuyla ilgili vermiş olduğu başka bir fetva ise on beş yaşında olan birinin rüzgârlı olan bir günde çocuklarla ateşle oynarken yakında olan bir evin yanmasıyla ilgilidir. Ona göre burada ateş ile oynayan on beş yaşındaki kişi evin değerini tazmin etmekle sorumludur.²⁶² Yahyâ Efendi'nin verdiği fetvalarda dikkat çeken husus, yakılan ateşin kişinin kendi mülkünde olup olmamasına herhangi bir vurgunun yapılmamasıdır. Bu ise Yahyâ Efendi'nin verdiği fetvalarda konuyu fiil ile fail arasındaki irtibat bağlamında ele aldığını göstermektedir. O, konuyla ilgili diğer bir fetvasında, kişinin kendi mülkünde tasarruf ederken ihmalinin olup olmadığına dikkat çekmektedir. Verdiği fetvaya göre bir kişi bahçesini sularken normalinden fazla akıtmak suretiyle komşusunun evine ve içindeki bazı eşyalarına zarar vermesi durumunda tazminle sorumludur.²⁶³ Zira bahçe sahibi olan kişi ihmalkâr davranarak komşusuna zarar vermiştir.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658) normal bir şekilde kişinin evinde ateş yakması sonucu yan komşusunun eşyalarının yanmasına sebebiyet vermesi durumunda ateşi yakan ev sahibinin herhangi bir tazmin sorumluluğunun olmadığını ifade etmektedir.²⁶⁴ Çünkü ateşi yakan kişinin herhangi bir ihmali yoktur. Diğer bir fetvasına göre ise yakılan ateşin verdiği zararda, rüzgârın olup olmadığı esas alınmaktadır. Şayet ateş rüzgârın olmadığı bir zamanda yakılır ve yan komşunun

²⁵⁹ Sun'ullah Efendi, *Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi*, vr. 62b

²⁶⁰ Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 244a-244b

²⁶¹ Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 244b

²⁶² Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 246a

²⁶³ Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 247a

²⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, vr. 143b

arazisine zarar verirse ateşi yakan arsa sahibinin herhangi bir tazmin yükümlülüğü yoktur.²⁶⁵ Zira ateş tabii bir surette ilerleyerek komşunun evini yakmıştır. Dolayısıyla ateşi yakan kişi ile zarar arasındaki illiyet bağı kesilmiştir.

Minkârîzâde Yahya Efendi kendinden önceki şeyhülislamların verdiği fetvaları takip etmiştir. Zira onun verdiği fetvaya göre şayet kişi rüzgârlı günde bir şahsın tarlasının yakınında ateş yakmak suretiyle ekinlerin yanmasına sebebiyet verirse tazminle sorumludur. Fetvayı teyit etmek için yapmış olduğu nakillerden onun konuya dair nasıl bir fikre sahip olduğu hakkında değerlendirme yapmak mümkündür. Yaptığı nakillere göre onun vermiş olduğu fetvada ihmalkâr davranılması sonucu ortaya çıkan zararı göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yapılan nakillerde tazminin gerekebilmesi, ya kişinin rüzgârlı bir günde, ya da normalinden fazla olarak ateş yakmasına bağlanmıştır.²⁶⁶ Tazminin bunlara bağlanması ise, kişinin ihmalkâr davranması ve gerekli tedbirleri almayarak zararın önüne geçmemesinin bir sonucudur.

Çatalcalı Ali Efendi, kişinin kendi evinde normal bir şekilde yakmış olduğu ateşten dolayı komşusunun mülkündeki herhangi bir malın yanması durumunda tazmin yükümlülüğünün olmadığına dair fetva vermektedir. Fetvasında “normal bir şekilde yakmış olduğu” ifadesi tazminin gerekçesine işaret etmektedir. Zira bu ifadeden anlaşıldığına göre vurgulanmak istenen nokta kişinin ihmalinin olup olmadığıdır. Nitekim konuyla ilgili yapmış olduğu nakiller de bunu teyit etmektedir. Ayrıca yapmış olduğu nakillerin bir kısmı konuyu doğrudan ve dolaylı itlâf kapsamında değerlendirdiğini göstermektedir. Zira kişinin bile bile rüzgârlı bir günde ateş yakması başka bir kimsenin malını yakma kastında olduğu anlamına gelir.²⁶⁷ Böyle bir gerekçe ise Çatalcalı Ali Efendi’ye göre kişinin rüzgârlı bir günde ateş yakmasının doğrudan itlâf kapsamında ele alındığını göstermektedir.

Feyzullah Efendi rüzgârlı günde ateşin yandaki araziye ulaşacağını bildiği halde kendi mülkünde ateş yakmak suretiyle, komşusunun evinin yanmasına sebep olan kişinin tazminle sorumlu olduğuna dair fetva vermiştir. Aynı şekilde konuyla ilgili vermiş olduğu iki fetvasında rüzgârlı günde ateş yakan şahsın tazminle sorumlu

²⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, vr. 143b

²⁶⁶ Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 240a

²⁶⁷ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-yı Ali Efendi*, II, s. 229

olduğunu ifade etmekle beraber fetvaların metninde “kişinin ateşin ulaşacağını bildiği halde” kaydı mevcut değildir.²⁶⁸

2.3.3. Konunun Değerlendirilmesi

İlk dönem Hanefi tazmin sorumluluğuna baktığımızda başkalarına zarar verse dahi kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceği ve ortaya çıkan zararlardan sorumlu olmadığı fikri hâkim iken, zamanla bu anlayışın değişmeye başladığı söylenebilir. Nitekim Hâherzade'nin, İmam Muhammed'in ifadelerini yorumlayarak konuyu ihmal üzerinden değerlendirmesi bu anlayışın değişmeye ve tartışılmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu değişimi açıkça Şeyh Bedreddin'in ifadelerinde görmek mümkündür. Nitekim o kişinin kendi mülkünü başkalarına zarar vermemek şartıyla kullanabileceğini ve ihmalden kaynaklanan zararlardan sorumlu olduğunu belirtmiştir. Sonraki dönemlerde tartışılan bu konu sadece kişinin mülkünde tasarruf etmesi açısından ele alınmamıştır. Zira bu konu Hanefi tazmin sorumluluğunun farklı dinamikleri olan doğrudan ve dolaylı itlâf, fiil ile fail arasındaki illiyet bağı ve bunun kesilmesi gibi ilkeler de göz önünde tutulmak suretiyle diğer açılardan ele alınarak tartışılmaya devam etmiştir.

Muhtemelen bu yoğun tartışmaları dikkate alan Ebussuûd Efendi, konuyla ilgili fetvasını kişinin mülkü olup olmamasına bakmayarak, ihmal anlamını ve zarar ile fiil arasındaki illiyet bağı ön planda tutmak suretiyle kanunlaştırmıştır. Aynı şekilde 17. yy fetva mecmularında “rüzgârlı bir günde” ifadesi ile ihmal ve fiil ile fail arasındaki irtibat bağı kurulması suretiyle tazminin gerekeceğini ifade eden anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Bununla beraber 17. yy fetvalarının bir kısmında, fûru fıkhıta farklı açılardan tartışılan bu mesele diğer anlayışların izlerini de taşımaktadır. Nitekim bazı fetvalarda “ateşin yandaki araziye ulaşacağını bildiği halde” ifadesiyle Molla Hüsrev'in de içinde bulunduğu bir kısım âlimin savunduğu görüşün etkilerini yansıtmaktadır. Zira onlar değerlendirmelerini doğrudan ve dolaylı itlâf üzerinden yapmakta ve kişinin ateşin komşusunun arazisine sıçrayacağını bildiği halde rüzgârlı bir günde ateş yakmasının doğrudan itlâfın altına girdiğini belirtmektedirler. 17. yy fetvalarında dikkat çeken diğer bir husus ise meselenin gerekçelendirilmesi ve ele alındığı açıdır. Nitekim 17 yy.

²⁶⁸ Feyzullah Efendi, *Fetava-yı Feyziye*, s. 399-400

mecmualarında zikredilen bu meselenin kişinin mülkü olup olmamasından ziyade ihmal ve doğrudan itlâf ile dolaylı itlâf açısından ele alındığını bize göstermektedir. Bütün bunlara ilaveten 17. yy şeyhülislam fetva mecmualarında ilk dönem Hanefî âlimlerinin görüşü yerine sonraki yüzyıllarda bir kısım müteahhirin dönemi âliminin görüşü tercih edilmiş ve bu görüş müftâbih hâle gelmiştir.

2.4. Hayvanların Verdiği Zararlar

2.4.1. Hanefî Literatürüne Göre

Hanefî mezhebine göre hayvanın herhangi bir sevk ve idaresi olmaksızın kendiliğinden vermiş olduğu zararlardan sahibi sorumlu değildir. Zira Hz Peygamber (s.a.v) “Hayvanların vermiş olduğu zarar hederdir”²⁶⁹ hadisiyle bu genel kuralı ifade etmiştir. Ancak hayvanın üzerinde yolda giden veya hayvanı sevk eden kişi vermiş olduğu zararlardan sorumludur. Hayvanın elinden kaçması sonucu verdiği zararlardan ise sorumlu değildir.²⁷⁰ Çünkü burada kişinin herhangi bir fiili veya ihmali bulunmamaktadır. Aynı şekilde hayvanların gece veya gündüz²⁷¹ vaktinde başkalarının bahçelerine girmek suretiyle verdikleri zararlardan da sahipleri sorumlu değildir.²⁷² Çünkü Hanefî mezhebine göre tazmin sorumluluğunun gerekebilmesi için zararı verenin tazminle yükümlü tutulabilmeye ehil olması gerekir. Hayvan ise tazminle sorumlu tutulmaya ehil değildir.²⁷³ Ayrıca hayvan sahibinin tazminle yükümlü olmamasının diğer bir gerekçesi ise Hanefî tazmin sorumluluğunun bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle hayvanın kendiliğinden vermiş olduğu zarar sahibine nispet edilemez. Zira burada sevk, gönderme gibi hayvanın yapmış olduğu fiillerin

²⁶⁹ Buhari, *Sahih*, “Zekât”, 65

²⁷⁰ Şeybânî, *el-Asl*, VII, s. 20; Serâhsî, *el-Mebcut*, XXIV, s. 192

²⁷¹ Maliki, Şafî ve Hanbeli fakihleri hayvanların verdiği zararları gece ve gündüz olmasına göre ayırmışlardır: Hayvanların başlarında sahipleri yok iken gündüz vermiş olduğu zararlar tazmin sorumluluğunu gerektirmez. Hayvanların gece vermiş olduğu zararlardan ise sahipleri sorumludur. Ancak hayvanın sahibi geceleyin hayvanı bağlamak suretiyle gerekli tedbirleri aldığı halde, hayvanın, başkasının ekinine veya bahçesine zarar vermesi durumunda hayvan sahibi tazminle sorumlu değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bardakoğlu, Ali, *Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukukî Sorumluluğu*, s. 44-48

²⁷² Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 804b; Konuyla ilgili Ali Bardakoğlu'nun değerlendirmeleri için bkz. Bardakoğlu, Ali, *Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukukî Sorumluluğu*, s. 43-60

²⁷³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, X, s. 72

sahibine nispet edilmesini gerektiren herhangi bir bağ yoktur.²⁷⁴ Hâlbuki Hanefi tazmin sorumluluğuna göre zarar ile fiil arasında bir bağın olması gerekir. Burada ise sahibi ile hayvanın vermiş olduğu zarar arasında bir illiyet bağı mevcut değildir. Dolayısıyla bir bağ olmadığı için hayvanın sahibi, hayvan tarafından verilen zararlardan sorumlu değildir.

Kamuya ait olan yerlerde genel kural bu olmakla beraber kişinin kendi mülkünde hayvanın üzerinde iken vermiş olduğu zararlar tartışmalıdır. Şeyh Bedreddin hayvanların sevk ve idaresi sonucu meydana gelen bütün zararlarda tazmin sorumluluğunun tahakkuk edebilmesi için, oluşan zararın kamuya ait olan yerlerde olması gerektiğini savunmaktadır. Zira onun ifade ettiğine göre kişinin kendi mülkünde kamu hakkı bulunmamaktadır. Onun ifadelerinden anlaşıldığına göre kişinin hayvanın üstünde olması da durumu değiştirmez. Ancak onun yapmış olduğu bu genelleme Hanefi tazmin sorumluluğu açısından problemlidir. Çünkü hayvana binen kişinin herhangi bir kişiyi veya malı ezerek vermiş olduğu zararlar bu genelleme altına girmemektedir. Zira böyle bir durumda hayvana binen kişinin vermiş olduğu zarar dolaylı itlâf kapsamında değerlendirilemez. Hayvan üzerinde bir şahıs bulunuyor iken hayvanın vermiş olduğu zarar doğrudan itlâf kapsamına girmektedir. Zira burada zarar gören kişi veya mal, hayvanın ve üzerinde olan şahsın ağırlığından dolayı zarar görmüştür. Nitekim Zeylâî bu konuda açıkça hayvana binen kişinin hayvanın ayaklarıyla çiğnemek suretiyle kendi mülkünde veya kamuya ait olan umumi bir yolda vermiş olduğu zararın aynı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü burada verilen zarar doğrudan itlâf olup teaddî şartı aranmamaktadır. Hayvanın vermiş olduğu diğer zararlar ise sebebiyet yoluyla olduğu için teaddî şartı aranmakta, dolayısıyla kişinin kendi mülkünde hayvanı sevk ederken vermiş olduğu zarar tazmin sebebi olarak değerlendirilmemektedir. Muhtemelen bunları göz önünde bulunduran Molla Hüsrev kişinin hayvanını sevk ve idare ederken kendi mülkünde vermiş olduğu zararların tazmin sebebi olmadığını ifade etmekle beraber bu durumdan bir meseleyi istisna

---

²⁷⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, II, s. 485-486

etmektedir. O mesele ise kişinin hayvan üzerinde giderken kendi mülkünde vermiş olduğu zarardır.²⁷⁵

Hanefi mezhebinde hayvanların vermiş olduğu zararlar konusunda genel anlayış bu olmakla beraber zaman içerisinde bunlardan bazı durumlar istisna edilmiştir. Nitekim saldırgan köpeğe sahip olan bir kişi kendisine gerekli tedbirleri alması için insanlar tarafından uyarıda bulunulduğu halde, üstüne düşen görevi yerine getirmeyip, hayvanın birisine zarar vermesi durumunda tazminle yükümlüdür. Aslında Kâdhân (ö. 592/1196) Hanefi tazmin sorumluluğuna göre burada mal sahibinin tazminle yükümlü olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü mezkûr meselede hayvan sahibinin herhangi bir kışkırtması veya fiili mevcut değildir. Sadece hayvanın fiili sahibine sebebiyet yoluyla izafe edilebilir. Dolayısıyla zarar veren hayvan ve sahibi arasında tazmini gerekli kılacak bir bağ mevcut olmadığı için tazminin şartı tahakkuk etmemektedir. Ancak buradaki mesele, Hanefi fakihleri tarafından başka bir meseleye, yani yıkılmaya yüz tutmuş olan duvar meselesine kıyas edilmiş ve oradaki hüküm bu meseleye de verilmiştir.²⁷⁶

İnsanlara zarar veren hayvanlarla ilgili hüküm bu olmakla beraber aynı meselenin mallar hakkında da geçerli olup olmadığı Hanefiler arasında tartışmalıdır. Zeylâi'ye göre, saldırgan bir köpeğe sahip olan kişiye gerekli tedbirleri alması için uyarıda bulunulduğu halde uyarıları dikkate almaz ve köpek herhangi bir zarar verir ise hayvanın sahibi tazminle sorumludur.²⁷⁷ Ancak onun buradaki ifadeleri insanı ve malı kapsayacak şekilde umumidir. Diğer bir ifadeyle hayvanın vermiş olduğu zarar insana veya mala yönelik olabilir. Molla Hüsrev onun ifadelerini sadece insana verilen zarar kapsamında değerlendirmiş, mala verilen zararın bunun altına girmediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Molla Hüsrev'e göre böyle bir durumda hayvanın insana vermiş olduğu zarar tazmin sebebi iken mala verdiği zararlar tazmin sebebi değildir.²⁷⁸ Bağdâdî bu konuda isim vermeden Molla Hüsrev'in ifadelerini nakletmekte ve herhangi bir itirazda bulunmamak suretiyle zımni olarak onun görüşüne katıldığı anlaşılmaktadır:

---

²⁷⁵ Zeylâi, *Tebyini'l-hakâik*, VII, s. 311; Şeyh Bedreddin, *et-Teshil şerhu letaifu'l-işarat: Letaifu'l-işarat şerhi*, II, s. 1424; Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 111

²⁷⁶ Fudayl Çelebi, *ed-Damânât*, vr. 804a

²⁷⁷ Zeylâi, *Tebyini'l-hakâik*, VII, s. 318

²⁷⁸ Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 113

Üzümleri yiyen bir köpeğin sahibine köpeği hıfz etmesi için uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almaması durumunda köpeğin üzümlere vermiş olduğu zarardan sahibi sorumlu değildir ve tazmin yükümlülüğü yoktur. Ancak köpek sahibi yıkılmak üzere olan duvar meselesinde olduğu gibi uyarıda bulunulduğu halde bir insana köpeğin zarar vermesi halinde tazminle sorumludur. Saldırgan olan köpek veya öküz muhafaza edilmediğinde insana vermiş olduğu zararlar tazmin sebebidir. Aynı şekilde insanın üstünde olan mallar da ona tabi olup zarar görmesi halinde onları da saldırgan hayvanın sahibi öder.²⁷⁹

Bazı âlimler ise bunu kabul etmemekte ve hayvanın sahibine bildirildikten sonra mala vermiş olduğu zararların da tazmin kapsamında değerlendirileceğini ifade etmektedirler.²⁸⁰ Diğer bir kısım âlim ise konunun tamamen yıkılmak üzere olan duvar meselesine kıyas edilmesine karşı çıkmakta ve ikisinin ayrı ayrı konular olduğu dile getirmektedirler.²⁸¹

Meselenin hukuki boyutuyla ilgili olan tartışma bu olmakla beraber insanlara zarar veren hayvanın sahibi buna engel olması için yetkililere şikâyet edilebilir. Nitekim kendisine ihtiyaç duymadığı bir köpeği besleyen kişi komşularına zarar verdiği takdirde hayvanın kamuya ait olan yerde dolaşmasına izin veremez. Şayet bunu yapacak olursa komşuların durumu yetkililere bildirerek bunu engellemeye hakları vardır. Ancak köpek sahibinin hayvana kendi mülkünde bakmasına mani olamazlar. Zira kişi kendi mülkünde tasarruf edebilir ve onun mülküne kimsenin müdahale etmeye hakkı yoktur. Zikredilen bu ayrımı ve genel kural zarar veren diğer hayvanlar için de geçerlidir.²⁸²

Hanefî literatüründe saldırgan hayvanın sahibine uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almaması durumunda ortaya çıkan zararlar görüldüğü üzere tartışmalıdır. Bu tartışmanın Osmanlı şeyhülislam fetva mecmualarına nasıl yansıdığı ve hangi görüşün müftâbih olduğu meselesi önem arz etmektedir.

2.4.2. 17. Yy Şeyhülislam Fetva Mecmualarına Göre

Kendinden önceki Hanefî geleneğini devralıp sürdüren Osmanlı âlimleri, yeri geldikçe mezhep içerisinde tartışılan konulara müdahil olmakta ve bu görüşlerden birini tercih edebilmektedirler. Aynı şekilde kendi dönemlerinde meydana gelen bazı olayları

²⁷⁹ Bağdâdî, *Mecmaü'd-damânât*, I, s. 433

²⁸⁰ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, X, s. 295-296

²⁸¹ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, X, s. 295

²⁸² Burhâneddin, el-Bûhârî, *Muhitü'l-Burhani*, VII, s. 381

mezhebin genel kaide ve kurallarını gözetmek suretiyle benzer meselelere kıyas ederek çözüme kavuşturılmaktadırlar. Dolayısıyla kendi dönemine kadar tartışılan ve müftâbih olmayan bir görüş zaman içerisinde Osmanlı âlimlerinin ve şeyhülislamların beyan ettikleri görüşler ve verdiği fetvalarla müftâbih hale gelebilmektedir. Hayvanların verdiği zararlarla ilgili ele alınan ve farklı açılardan tartışılan bir mesele Osmanlı ilmî geleneği içerisinde tercih edilen bir görüş olmuş ve müftâbih hale gelmiştir. O mesele ise yukarıda ele aldığımız saldırgan bir hayvanın cana ve mala yönelik olarak verdiği zararlarıdır. Cana verilen zararlar, bazı âlimler muhalefet etse dahi genel olarak tazmini gerektiren bir mesele olarak kabul edilirken böyle bir hayvanın mala vermiş olduğu zararlar tartışma konusudur. Şeyhülislamın konuyla ilgili vermiş olduğu fetvalardan hareketle bu tartışmaya nasıl dâhil oldukları ve hangi görüşü tercih ettikleri tespit edilebilir.

Ebussuûd Efendi, konuyla ilgili bir fetvasını padişaha sunarak kanunlaştırmıştır. Verdiği fetvaya göre, saldırgan köpeğe sahip olan kişiye gerekli tedbirleri alması için uyarıda bulunulduğu halde önlem almayan ve bunun sonucunda bir insanın ölümüne sebep olan köpeğin sahibi diyetle sorumludur.²⁸³ Çivizâde, hayvanın diğer bir hayvana verdiği zararlarla ilgili fetvasında tazminin gerekmeyeceğini ifade etmektedir. Fetva, bir kişinin sahip olduğu arıların başka birisine zarar verdikten sonra, arı sahibine arıların ilgili tedbir alması için uyarıda bulunulduğu halde, gerekli tedbirleri almaması ve bunun sonucunda herhangi bir şahsın hayvanının helak olmasıyla ilgilidir. Böyle bir durumda arı sahibi, uyarıda bulunulduktan sonra, arıların başka birisinin hayvanına zarar vermesi halinde tazminle yükümlü değildir.²⁸⁴ Hoca Sâdeddin Efendi, “*diyet*” bahsinde konuyla ilgili iki mesele hakkında fetva vermektedir. Birinci fetvaya göre saldırgan bir camıza sahip olan kişiye uyarıda bulunulduğu halde, hayvanın sahibi “verdiği zararlardan ben sorumlu olurum” diyerek hayvanı zincirlerinden salıverse ve daha sonra da camız bir kadının kolunu kırsa hayvanın maliki diyetle sorumludur. İkinci fetvaya göre ise katır sahibine herhangi bir uyarıda bulunulmadığı halde, hayvan komşunun bahçesine girerek, bir çocuğun ölümüne sebep olursa katırın sahibi diyetle sorumlu değildir.²⁸⁵ Zira birinci durumda hayvanın sahibine gerekli tedbirleri alması için uyarıda

²⁸³ Ebussuûd Efendi, *Ma'ruzat*, s. 185

²⁸⁴ Saruhânî, Esad Efendi, nr.1066, vr. 90a

²⁸⁵ Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 108a

bulunulmuştur. İkinci durumda ise hayvan sahibine herhangi bir uyarıda bulunulmadığı için hayvanın maliki diyetle yükümlü değildir. Dikkat edilecek olursa iki fetvada diyetin gerekip gerekmeyeceğine dair üzerinde durulan konu ve gerekçe hayvan sahibinin uyarılmasıyla ilgilidir.

17. yüzyıl şeyhülislamlarından Sun'ullah Efendi, hayvanları vurmak suretiyle öldüren bir öküzün sahibine uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almaması ve saldırgan öküzün başka kimselerin hayvanlarını öldürmesi durumunda hayvan sahibinin tazminle yükümlü olduğuna dair fetva vermiştir.²⁸⁶ Esad Efendi ikinci şeyhülislamlığı döneminde, saldırgan bir öküzü sahip olan kişinin uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almaması sonucu bir şahsın dışının hayvan tarafından kırılması halinde, öküzün sahibinin diyetle yükümlü olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁷ Yahya Efendi'nin verdiği fetvaya göre ise bir kişinin saldırgan köpeği, başka bir şahsın cariyesini yaraladıktan sonra, cariyenin yaradan dolayı ölmesi durumunda hayvan sahibi tazminle yükümlü değildir.²⁸⁸ Zira burada hayvan sahibinin herhangi bir kusuru yoktur. Onun diğer bir fetvası ise, saldırgan bir boğanın sahibi hakkındadır. Böyle bir hayvana sahip olan kişiye hayvanını zapt etmesi için uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almamasından dolayı boğanın bir hayvanı boynuzlarıyla öldürmesi durumunda mal sahibi tazminle yükümlüdür.²⁸⁹

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi bir fetvasında, hayvanın başka bir şahsı vurup öldürmesi halinde, ölen şahsın varislerinin hayvan sahibinden diyet talebinde bulunamayacaklarını ifade etmektedir.²⁹⁰ Zira mal sahibine, zarar veren hayvanı zapt etmesi için herhangi bir uyarıda bulunulmamıştır. Hâlbuki böyle bir durumda diyetin gerekebilmesi için hayvan sahibine uyarıda bulunulması gerekir. Onun diğer bir fetvası ise hayvanın başka bir hayvana zarar vermesiyle ilgilidir. Verdiği fetvaya göre saldırgan bir öküzün sahibine uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almayan mal sahibi öküzün başka bir hayvana zarar vermesi durumunda tazminle sorumludur.²⁹¹ Dikkat

²⁸⁶ Sun'ullah Efendi, *Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi*, vr. 70b

²⁸⁷ Hocazâde, Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, (İstanbul Müftülüğü, nr. 157), vr. 87a

²⁸⁸ Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 260a

²⁸⁹ Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr. 260b

²⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, 156b

²⁹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, 156b

edilecek olursa Karaçelebizâde verdiği fetvasıyla, kendisine hayvanla ilgili uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almadığı için mala verilen zarar konusunda tazminin gerekeceği görüşünü tercih etmiştir. Onun konuyla ilgili olan başka bir fetvası ise saldırgan olmayan bir köpekle ilgilidir. Verdiği fetvaya göre bir kişinin saldırgan olmayan köpeği, hamile bir kadını kovalamak suretiyle kadının azaları belli olan çocuğunu düşürmesine sebep olursa, hayvan sahibi herhangi bir diyetle mükellef değildir.²⁹² Zira Hanefî mezhebinin tazmin sorumluluğuna göre hayvanların vermiş olduğu zararlardan sahipleri sorumlu değildir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bir fetvası, hayvanın mala yönelik olarak vermiş olduğu zararlara ilgilidir. O, saldırgan bir devenin, sahibine uyarıda bulunulmadan önce başka bir kimseye ait olan hayvana zarar vermesi halinde deve sahibinin tazminle yükümlü olmadığına dair fetva verdikten sonra konuyla ilgili nakiller yapmakta ve mevzunun âlimler arasında tartışıldığına işaret etmektedir.²⁹³ Onun burada konuyla ilgili vermiş olduğu fetvasından, gerekli şartlar tahakkuk ettiği takdirde hayvan sahibinin mala yönelik olarak verdiği zararlardan sorumlu tutulması gerektiğini ifade eden görüşü tercih ettiği anlaşılmaktadır. Minkârîzâde'nin verdiği diğer bir fetva ise saldırgan köpeği öldüren kişinin tazminle sorumlu olmamasına dairdir. Çünkü insanların böyle bir köpeği öldürmeye hakları vardır.²⁹⁴

Çatalcalı Ali Efendi kendinden önceki şeyhülislamı takip etmekte ve aynı kuralı işletmektedir. Onun verdiği fetvalara göre saldırgan bir hayvanın sahibine uyarıda bulunulup bulunulmaması önemlidir. Şayet hayvan sahibine uyarıda bulunulduğu halde gerekli tedbirleri almaz ise hayvanın cana veya mala yönelik olarak vermiş olduğu zararlardan sorumludur. Aynı şekilde onun vermiş olduğu fetvalardan, gerekli şartların tahakkuk etmesi halinde saldırgan hayvanın mala vermiş olduğu zararlardan sahibinin sorumlu olması gerektiğine dair görüşü tercih ettiği anlaşılmaktadır. Onun konuyla ilgili fetvayı verdikten sonra yapmış olduğu bazı nakiller, Hanefî mezhebinin tazmin sorumluluğuna açıkça muhalefetin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim onun Hayreddin Efendi'den yapmış olduğu bir nakil bunu göstermektedir. Hayreddin

---

²⁹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, 156b

²⁹³ Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 241a-241b

²⁹⁴ Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, vr. 241b

Efendi “Hayvanların vermiş olduğu zarar hederdir” hadisini nakledip tahririni yaptıktan sonra hadisi yorumlamaktadır. Yaptığı yoruma göre insanlar dışında hayvanların verdiği zararlardan sahipleri sorumlu değildir. Çünkü hayvanın yapmış olduğu fiil ile sahibi arasındaki bağ kesilmektedir.²⁹⁵

2.4.3. Konunun Değerlendirilmesi

Hanefi mezhebinin tazmin sorumluluğuna göre hayvanların sahipleriyle herhangi bir bağ olmaksızın verdikleri zararlar tazminat sebebi değildir. Zira zararı veren hayvan ile sahibi arasında herhangi bir fiili bağ mevcut değildir. Hanefilerin tazminle ilgili genel anlayışı bu olmakla beraber zaman içerisinde bu durumdan bazı meseleler istisna edilerek ortaya çıkan problemler mezhebin farklı dinamikleri kullanılmak suretiyle çözülmeye çalışılmıştır. Saldırgan hayvanların cana ve mala yönelik olarak verdiği zararlar, yıkılmak üzere olan duvar meselesine kıyas edilerek çözüme kavuşturulmuştur. Saldırgan hayvanların cana verdiği zararların duvar meselesine kıyas edilmesine bazı âlimler karşı çıksa dahi zaman içerisinde birçok âlim tarafından bu görüş kabul edilmiş ve Osmanlı şeyhülislam fetva mecmularında müftâbih hale gelmiştir. Mezkûr konunun, mezhebin hayvanlarla ilgili genel tazmin sorumluluğundan ayrılarak mezhep içerisindeki başka bir meseleye kıyas edilmek suretiyle çözülmesi, mezhep içerisinde yaşanan değişimi ve sürekliliği göstermesi açısından önemlidir. Saldırgan hayvanın mala verdiği zararların duvar meselesine kıyas edilerek çözülmeye çalışılması ise cana yönelik olarak verilen zararlar aynı şekilde değerlendirilmemiştir. Molla Hüsrev gibi bazı âlimler bunun bir tazminat sebebi olmadığını ifade etmekle beraber 17. yüzyıla geldiğimizde fetva mecmualarında mezkûr meselenin bir tazminat sebebi olduğu açıkça belirtilmiştir. Daha açık bir ifadeyle hayvan sahibine uyarıda bulunulduktan sonra sahibi tarafından gerekli tedbirler alınmaması sonucu hayvanın mala yönelik olarak verdiği zararlar bir tazmin sebebidir.

Fetvalarda dikkat çeken diğer bir husus ise kişinin saldırgan hayvan sahibine uyarıda bulunmasıyla beraber tazminin gerekli olması için şahid şartının zikredilmemiş olmasıdır. Nitekim yıkılmak üzere olan duvar meselesinde tazminin gerekebilmesi için

---

²⁹⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-yı Ali Efendi*, II, s. 309-310

şahidin lazım olduğu ifade edilmiştir. Ancak Hanefi metinlerinde şahidin zikredilmesinin altında yatan gerekçe, karşı tarafın inkâr etmesi durumunda ispat için gerekli olmasından dolayıdır. Dolayısıyla tazminin gerekebilmesi için şahid şart değildir. Bundan dolayı eğer duvar sahibi olan kişi olay mahkemeye intikal etmeden önce kendisine hak sahipleri tarafından uyarıda bulunulduğunu ikrar ederse şahide gerek yoktur. Nitekim bunu Molla Hüsrev açıkça beyan etmiştir.²⁹⁶ Muhtemelen şeyhülislamlar şahid meselesinin mahkemeye ilgili olduğunu göz önünde bulundurduklarından dolayı tazminin gerekebilmesi için şahitliği şart koşmamışlardır.

---

²⁹⁶ Molla, Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, s. 110

SONUÇ

Hanefi tazmin sorumluluğunda Allah ve kul hakkının önemli bir yeri vardır. Nitekim Allah hakkının taalluk ettiği yerlerde şüphenin olması tazmine engel bir durum teşkil etmez iken kul hakkıyla ilgili olan meselelerde şüphe tazmine mani bir durumdur. İlk dönem Hanefi âlimleri tarafından yapılan bu ayırım Osmanlı uleması tarafından benimsenmiş, özellikle fikhî meseleler temellendirilirken kullanılmıştır.

Modern çalışmalarda yapılan nazariyelerde tazminin sebepleri farklı açılardan tasnife tabi tutulmuştur. Bu çalışmada ise Hanefilere göre tazminin sebepleri üç başlık altında toplanmıştır. Bu üç başlık ise akid, itlâf ve gasp olarak belirlenmiştir. Nitekim Kasânî bunları tazminin sebepleri olarak açıkça beyan etmektedir. Hanefi mezhebi içerisinde bunların dışında tazmin sebepleri zikredilse de dikkatli bir şekilde bakıldığında zikredilen bu sebeplerin aslında mezkûr üç sebepten birinin altına girdiği anlaşılmaktadır.

Akidler damân, emanet ve her iki özelliği beraber bulunduranlar olmak üzere üç açıdan ele alınmaktadır. Damân akidleri akdin yapıldığı malın helak olması durumunda tazmin yükümlülüğü doğurur. Emanet akidleri ise teaddî olmadığı müddetçe akdin yapıldığı mal helak olsa bile tazmin yükümlülüğü doğurmaz.

Hanefi fakihleri gaspın tarifini fûru örneklerden hareketle yapmışlar ve gaspı ilgilendiren bütün fûru örnekleri kapsayan bir tarif yapmaya çalışmışlardır. Böyle bir tarifin yapılması hayli zor olduğu için birçok tarif yapılmış ve bu tariflere çeşitli yönlerden eleştiriler getirilmiştir. Hanefilerin gaspla ilgili ortaya koydukları bu anlayışa mezhep içerisinde aykırı hüküm veren âlimlerin görüşleri kabul görmemiştir. Nitekim haylûle meselesi bunu göstermesi açısından önemli bir mevzudur. Aynı şekilde Hanefi tazmin sorumluluğuna aykırı bir durum olan gasp edilen malın menfaatinin tazmini meselesi noktasında İbnü'l-Hümâm istisna edilen üç meseledeki gerekçeyi göstererek menfaatin tazminine dair fetva verse de mezhep âlimleri tarafından kabul görmemiştir. Muhtemelen bunun altında yatan temel sebep böyle bir fetvanın veya hükmün verilmesinin, mezhebin genel anlayışıyla bağdaştırılamamasından dolayıdır. Ancak

Osmanlı'nın son döneminde zamanın gerektirdiği ihtiyaçlar çok fazla arttığından dolayı Osmanlı âlimlerinin bir kısmı gasp edilen malın menfaatinin tazmin edilmesi gerektiğine dair görüş beyan etmiş ve bu mecelle tadil komisyonu tarafından kabul edilmiştir.

Hanefilere göre dolaylı ve doğrudan itlâfın sonucunda olan zararlarla ilgili genel kaide ve kurallar vardır. Bunlardan birisi, doğrudan itlâfı işleyen kişinin olduğu durumlarda dolaylı yolla zarara sebep olan şahsın tazminle sorumlu olmamasıdır. Ancak zaman içerisinde toplumda gerçekleşen değişimlerden dolayı bu konuyla ilgili olan siâye meselesinde bazı âlimler farklı fetva ve hüküm vermeye başlamışlar ve bu değişim zamanla Hanefi fakihleri tarafından kabul görmüştür. Osmanlı şeyhülislamının fetva mecmularına bakıldığında ise siâye konusunda, Hanefilerin tazmin sorumluluğu ve sonraki dönemde fakihlerin siâyeye ilgili verdiği farklı hükümler göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim birçok şeyhülislamın fetva mecmuasında bizzat zarara sebep olan kişinin tazminle sorumlu olduğu, şayet doğrudan zararı veren kişi tazminle yükümlü tutulamıyor ise dolaylı yoldan zarara sebep olan şahsın tazminle mükellef olduğunun belirtilmesi her iki görüşünde göz önünde bulundurulduğu göstermektedir.

Hanefi mezhebinin ilk dönem âlimleri arasında kişinin kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceği, dolayısıyla komşusuna vermiş olduğu zararlardan sorumlu olmayacağı düşüncesi hâkim iken daha sonraları bu anlayış tartışılmaya başlanmıştır. Bazı âlimler kişinin kendi mülkünde başkalarına zarar vermeden tasarruf edebileceğini, mülkünü kullanırken ihmâl sonucu vermiş olduğu zararların tazmini gerektireceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla zaman içerisinde kişinin mülkünü istediği gibi kullanabileceği düşüncesi değişmeye başlamış ve mülk sahibine belirli sınırlamalar getirilmiştir. Diğer bir kısım âlim ise konuyu kişinin kendi mülkünden ziyade ihmal fikri üzerinden ele almış ve mevzuyu doğrudan ve dolaylı itlâf üzerinden değerlendirmiştir. Şeyhülislamın fetva mecmualarında konu ihmal ile doğrudan ve dolaylı itlâf üzerinden incelenmiştir. Birçok şeyhülislamın, kişinin herhangi bir yerde ihmal ile vermiş olduğu zararları, tazmini gerekli kılan bir gerekçe olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Hanefilere göre hayvanın başında sahibi yok iken cana veya mala yönelik olarak verdiği zararlar bir tazmin sebebi değil iken zamanla bu konuda farklı bazı

değerlendirmeler yapılmıştır. Birçok âlim saldırgan hayvanların sahiplerinden bağımsız olarak cana verdiği zararları bazı şartlar tahakkuk ettiği takdirde tazmin sebebi saymıştır. Mala yönelik olarak verilen zararlar ise âlimler arasında tartışılmakla beraber 17. yy şeyhülislamı bunu bir tazmin sebebi kabul etmişlerdir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde Hanefilerin ana hatlarıyla tazmin sorumluluğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak birinci bölümde gasp ve akidlerde olan tazmin sorumluluğu meselesi detaylı bir şekilde ele alınmamış, genel bilgiler verilmek suretiyle itlâfla olan ilişkisi incelenmiştir. Zira bu çalışmanın asıl amacı itlâfla ilgili olan fetvaların incelenmesi olduğu için itlâf meselesi ayrıntılı bir şekilde diğer konularla olan irtibatıyla beraber ele alınmıştır. Dolayısıyla Hanefi tazmin sorumluluğuyla ilgili daha ayrıntılı ve tafsilatlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci bölümde ise sadece üç konuyla ilgili Hanefilerin 17. yüzyıla kadar tartışmalara ele alınmış, 17. yüzyılın şeyhülislamlarının konuya dair fetvaları incelenmiştir. Dolayısıyla tesebbüb halinde damânla ilgili yapılan bu araştırma bir emekleme mahiyetinde olup konu araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

Abdulazîz el-Buhârî, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrar ala Usuli'l-Pezdevi Keşfü'l-esrar fi şerhi Usuli'l-Pezdevi*, thk. Nâcî Süveyd, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 2012

Aktan, Hamza, “Damân”, *DİA*, VIII, s. 450

Aydın, Mehmet Âkif, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, Bir Haksız Fiil Türü Olarak İtlâf, İz Yayıncılık, Mecidiyeköy, İstanbul, 1996

_____, İslâm Hukukunda Gasp, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1995, cilt: IX, sayı: [Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı]

Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-Hidaye*, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefî, thk. Emin Salih Şaban, Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2012

Apaydın, Hacı Yunus, “Kefâlet”, *DİA*, XXV, s. 169

Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *el-İnaye*, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2009, (*Fethu'l-kadîr* ile birlikte)

el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Gıyaseddin Ganim b. Muhammed Gânim, *Mecmaü'd-damânât fi mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanife en-Nu'man*, thk. Muhammed Ahmed Serac, Ali Cum'a Muhammed. Darü's-Selam, Kahire, 1999

Bardakoğlu, Ali, Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukukî Sorumluluğu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, sayı: 6,

_____, “Bey”, *DİA*, VI, s. 13-19

_____, “İcâre”, *DİA*, XXI, s. 379-388

Burhaneddin Buhari, Burhanüddin (Burhanü's-şeria) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Buhari Merginani, *Muhiti'l-Burhani fi'l-fikhi'n-Nu'mani*, thk. Abdül Kerim el-Cündî, Darül-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut, 2004

Canatar, Mehmet, “Kethüda” *DİA*, XXV, 332-334

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. İsmetullah İneyetullah Muhammed; dirâse ve tashih Said Bektaş, Medine: Dârü's-Sirac 3. Baskı, 2013

- Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-yı Ali Efendi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311-1312
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akidler*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tekin Kitabevi, Konya, 2014
- Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, *el-Îsâr li-halli'l-muhtâr*, i'tena bihi İlyas Kaplan, İstanbul, Mektebetü'l-İrşad, 2016
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Meşru Müdafaa", *DİA*, XXIX, s. 383
- Ebussuûd Efendi, *Ma'ruzat*, hazırlayan Pehlul Düzenli, İstanbul, Klasik Yayınları, 2013
- Eren, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1994
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005
- Fetava'l-Alemgiriyye = el-Fetava'l-Hindiyye* / i'dad Burhanpurlu Şeyh Nizam, TIP Bulak: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1310, Bulak: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1310'un tıpkıbasımı
- Feyzullah, Muhammed Fevzi, *Nazariyyetü'd-daman fi'l-fikhi'l-İslâmi'l-am*, Mektebetü darü't-türâs, Kuveyt, 1983
- Feyzullah Efendi, *Fetava-yı Feyziye*, hazırlayan Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009
- Gazâli, Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, *el-Veciz fî fikhi mezhebi'l-imam eş-Şafîi*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2016
- Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000
- Hafif, Ali, *Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Darü'l-Fikr el Arabi, Kâhire, 2000
- Halil Kalabalık ve Murat Erdem, *Temel Hukuk Bilgisi, Seçkin*, Ankara, 2014
- Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed, *Gamzu uyuni'l-besair: şerhu Kitâbi'l-Eşbah ve'n-nezair*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985
- Hamza, Mahmûd, *el-Feraidü'l-behiyye fi'l-kavâ'id ve'l-fevaidü'l-fikhiyye*, Dımaşk, Dârü'l-Fikr, 1986

- Haydar Ali, Hoca Emin Efendizâde, *Dürerü'l-hukkam şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2016
- _____, *el-Mecmuatü'l-cedide fi'l-kitabü'l-erbaa, Kitabü'l-istiksa fi mesaili'l-ibra; Kitabü'l-muvazaa ve'l-istiğlal; Kitabü'l-mevkud; Kitabü'l-istihkak*, Dersaâdet, Hukuk Matbaası, 1332
- Hocazâde, Şeyhülislam Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, yazma, İstanbul Müftülüğü, nr. 157
- Hoca Sâdeddin Efendi, , *Fetâvâ*, yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2728
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar Hâşiyetu İbn Abidin*, thk. Abdü'lmeccid T'ame el-Halebî, Darü'l-M'arife, Beyrut, 2015
- _____, *Şerhü'l-menzûmetü, el-müsemmatü ukûdü resmi'l-müftû*, thk. Hâbir Ali el-Alîmî, Darü'l-İhsân, 2016
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaledin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi Nemerî, *el-Kafi fi fikhi ehli'l-medîne*, tashih, tahric, talik, Ebu Usâmete Selim Ayde'l-Hilâlî es-Selefi, Daru'bni-Hazm, Beyrut, 2013
- İbn Emiru'l-Hac, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *et-Takrir ve't-tahbir*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Züheyr eş-Şaviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu fethü'l-kadir*, Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2009
- İbn Nuceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî, *el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekaik*, thk. Zekeriye Ömeyrât, Darü'l-Kütübül-İlmiyye, Beyrut, 2013
- İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velid Lisanüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Sekafi Halebi, *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm*, thk. el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1983
- İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemü'l-vasit*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1986

- İskilibî, Veli b. Yusuf *Mecmau'l-fetâvâ*, yazma, Süleymaniye, İsmihan Sultan, nr. 223
- İzmirî, Mevlana Mehmed, *İbrâzü'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 367
- Kadıızade Edirnevi Şemseddin, *Netayicü'l-efkâr tekmileti'l-fethi'l-kadir*, Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2009
- Kahraman, Abdullah –Nizamettin, Karataş, İbn Hümam'ın Mezhebine Muhalif Bir Görüşü: Menfaatlerin Tazmini Meselesi, *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: I, sayı: 2, s. 45-46 Türkçe
- Kahveci, Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997)
- Kasânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefi, *Bedaiü's-sanai' fi tertibi's-şerai'*, thk. Muhammed, Muhammed Tâmir, Muhammed Saîd ez-Zeynî, Vecîh
- Karâfî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *el-Furuk Envarü'l-buruk fi envai'l-furuk* thk. Ömer Hasan el-Kiyyâm, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2014
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*, yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1048
- Kaya, Eyyüp Said, *Mezheblerin teşekkülünden sonra fikhî istidlâl*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001)
- el-Kefevî, Eyyub b. Musa el-Hüseyni Ebü'l-Beka, *Külliyatu Ebi'l-Beka, Dârü't-tibâati'l-âmire*
- Kırk Âgâcî, Şeyh Süleyman İbn Abdullah el-Hanefi, *Şerhü'l-Hâtîme fi el-Kavâidi'l-Fikhiyye*, thk. Muhammed İmâd en-Nâbulsî, Darü'l-Yasin, İstanbul, 2014
- Mecmûatü'l-fetâvâ*, (derleyeni belli değil), yazma, Şehid Ali Paşa, nr. 1075
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr, thk. Muhammed Adnân Derviş, Darü'l-Erkâm, Beyrut, t.y.
- Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkam fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2015

- Mutarriżî, Ebü'l-Feth Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Ali, *el-Mugrib fî tertibi'l-mu'rib*, Dâru'l-kitabü'l-arabî, Beyrut, t.y.
- Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, thk. Ömer el-Mısrî, Muhammed Cuma, Daru'l-Kuba, Dimeşk, t.y.
- Minkârîzâde Şeyhülislam Yahya Efendi (ö. 1088/1677), *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah Efendi, Fetâvâ-yı Atâiyye, Atâullah Fetâvâsı)* (Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 2386 ve Esad Efendi nr. 1095.)
- Nişancizade Muhammed b. Ahmed, *Nurü'l-ayn fî islahı câmi'i'l-fusuleyn*, İdâd, Muhammed bin Sa'd Muahmmmed el-Fâyiz
- Okur, Kâşif Hamdi, *İslâm Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği*, İsam Yayınları, İstanbul, 2017
- Saruhânî Lâlî Efendi, Seyyid Ahmed bin Mustafa Lâlî, *Mecmau'l-mesaili 'ş-şer'iyye fî'l-ulumu'd-dîniyye*, Şehid Ali Paşa nr. 1066,
- Semerkandi, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-fukaha*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984
- Sunullah, Şeyhülislam Efendi, *Fetâvâ-yı Sunullah Efendi* (Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 502
- Serâhsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebcut*, Darü'l-Marife, Beyrut, 1993
- _____, *Usulü's-Serâhsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efganî, Darü'l-Fikr, Beyrut, 2005
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad, *el-Asl nşr. Mehmet Boynukalın*, Daru'l İbn Hazm, Beyrut, 2012/1433
- _____, *el-Câmiü's-sagîr*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1986
- eş-Şürünbülâlî, Hasan b. Ammar Ali, *Ğunyetü Zevi'l-Ahkâm fî Buğyeti Dürerül-Hükkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2015
- Şeyh Bedreddin, *Camiulfusuleyn*, Karaçi, İslami Kütüphane, 1402
- _____, *Camiulfusuleyn*, çev. H. Yunus Apaydın vd. ed. H. Yunus Apaydın, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012

- _____, *et-Teshil şerhu letaifu'l-işarat: Letaifu'l-işarat şerhi*, çev. H. Yunus Apaydın vd. ed. H. Yunus Apaydın T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012
- Pezdevî, Ebü'l-Hasan Ebü'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin, *Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, thk. Sâid Bektaş, Darü'l-beşşâri'l-islâmiyye, Darü's-sirâc, Beyrut, 2014
- Remli, Hayreddin, *Hâşiyetü Camiulfusuleyn, el-Le'âli'd-Dürriyye fi'l-fevâ'idi'l-Hayriyye*, Karaçi, İslami Kütüphane, 1402
- Yerlikaya, Ünal, Hanefî Borçlar Hukukku Literatüründe Teaddî Kavramının Anlam Çerçevesi: Teaddî-Hukuka Aykırılık-Kusur İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]*, 2017, cilt: III, sayı: 3
- Yıldız, Kemal, *İslâm Sorumluluk Hukuku Akid Dışı Sorumluluk*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013
- _____, *Câmi 'u'fusûleyn'in Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazminat*, Hâcegân Akademi Kitaplığı, İstanbul, 2013
- Zekeriyâyâde, Şeyhülislam Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 1116
- Zenbillizade, Fudayl Çelebi b. Ali b. Ahmed el-Cemali *ed-Damânât*, yazma, Milet Kütüphanesi, Carullah, 7, nr. 814
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi sevbihi'l-cedid el-medhalü'l-fikhiyyü'l-âm*, Dımaşk, Dârü'l-Kalem, 2012
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü'l-hakaik fi şerhi Kenzi'd-dekaik*, thk. Şeyh Ahmed Azvü İnâye, Darü'l-Kütübü'l-ilmiiyye, Beyrut, 2010
- Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân ev Ahkâmü'l-mesüliyyeti'l-medeniyyet ve'l-cinâyyet fi'el-fikhü'l-İslâmî*, Darü'l-Fikr, Dımeşk, 2012

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Burak	ERGİN	
Doğum Yeri ve Yılı	Konya	19.08.1993	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça	İngilizce	
ve Düzeyi	İyi	Orta	
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2008	2012	Açık Lise
Lisans	2012	2017	İnönü Üniversitesi
Yüksek Lisans	2017	2019	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama – Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	burakergin068@gmail.com		
Tarih : 23.05.2019			
İmza :	Burak ERGİN		

